આ બુક શ્રીજૈનધર્મપ્રસારક સભા તરફથી શા. કુંવરજી
આણંદજી ભાવનગરવાળાએ છપાવીને
પ્રગટ કરેલ છે.

Printed by R. Y. Shedge, at the Nirnaya-Sagar
Press, 23 Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Kuvarji Anandji, President, Shri Jaina Dharma
Prasarak Sabha, Bhavnagar, Dist.—Kathiawar.

પ્રસ્તાવના.

આ કુવલયમાળા નામના શ્રી પરમાનંદસૂરિના શિષ્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિએ સંસ્કૃત ભાષામાં રચેલ અને શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ શોધેલા સંસ્કૃત ગદ્યપદ્યાત્મક ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરાવીને અમે પ્રગટ કરેલું છે. આ ગ્રંથમાં સમાવેલી કથા એટલી બધી રસીક છે કે તેને માટે કોઇપણ વાચક કે શબ્દમાં પ્રશંસા લખવા કરતાં આ ગ્રંથમાંનો કોઇપણ વિભાગ-બે ચાર પૃષ્ઠ વાંચવાની જ ભલામણ કરવી વાસ્તવિક લાગે છે, કે જેથી તરત જ તેની રસીકતા ધ્યાનમાં આવી જશે. પ્રથમ શ્રી દાક્ષિણ્યચિન્હસૂરિએ પ્રાકૃત ભાષામાં સુમારે દશ હજાર ગાથા પ્રમાણ આ કથા રચેલી છે, તે પણ કોઈ કોઈ જગ્યાએ લભ્ય છે. તેમણે પ્રસન્ન થયેલ હ્રીદેવીના મુખથી આ કથા સાંભળીને ગ્રથિત કરેલી છે; તે ઉપરથી સંસ્કૃત ભાષામાં સંક્ષેપ કરીને આ ગ્રંથ રચવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથના કર્તાએ તેજ કારણથી પ્રારંભમાં મૂળ કથાના કર્તાને નમસ્કાર કરેલો છે. આ સંસ્કૃત ગ્રંથ મુનિમહારાજ શ્રી હંસવિજયજી પાસેથી લભ્ય થતાં વાંચવામાં આવેલ તે વખતે અત્યંત રસીક લાગવાથી તેનું ભાષાંતર કરાવ્યું હતું અને તેને અક્ષરશઃ મેળવી જઈ સુધારી તૈયાર કર્યું હતું. ત્યારપછી છાપવામાં વચ્ચે બીજા ગ્રંથો છપાતા હોવાથી વિલંબ થયેલો, પરંતુ તેની રસીકતા હૃદયમાં રમી રહેલી હોવાથી સમય મળતાં તેને પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. આ કથામાંનો થોડોક ભાગ જુદી જુદી પાંચ કથા તરીકે શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ માસિકમાં પ્રગટ પણ કરવામાં આવેલો છે.

આ કથાના નાયક મુખ્ય તો પાંચ જીવો છે કે જેના પાંચ પાંચ ભવોનું આમાં વર્ણન સમાવેલું છે, છેવટે તે પાંચે જીવો સિદ્ધિપદને પામે છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને મોહ, આ પાંચે ખરેખર સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનાં કારણો છે, તેથી તે પાંચેથી પરાભવ પામેલા પૃથક્ પૃથક્ પાંચ જીવોનાં આમાં ઉદાહરણ આપેલાં છે. પહેલા ભવમાં જ તે પાંચે એક સ્થાનકે એકઠા

અને જીવ દેવભવથી ચવીને કુવલયમાળા (સ્ત્રી) થયેલ છે. તેને પ્રતિબોધ પમાડવા કુવલયચંદ્રને ત્યાંથી જવાનું થાય છે. પ્રથમ ભવમાં ક્રોધના વિપાક અનુભવ્યા છતાં મુનિપણામાં પણ ક્રોધ રહેવાથી ચંડસોમનો જીવ દેવ થયા પછી ત્યાંથી ચવીને સિંહ (તિર્યંચ) થાય છે. તે પણ રાજકુમારમુનિ પાસે આવેલ છે અને ત્યાં પોતાને પૂર્વ ભવ સાંભરી, જાતિસ્મરણ પામી, તિર્યંચપણામાં ધર્મસાધન થઈ શકે તેમ ન હોવાથી અનશન અંગીકાર કરે છે. કુવલયચંદ્ર તેના અંતસમય સુધી તેની પાસે રહે છે અને તે સિંહ મરણ પામીને દેવ થાય છે, ત્યારપછી કુવલયચંદ્ર કુવલયમાળાને મેળવવા માટે દક્ષિણ સમુદ્રને કાંઠે વિજયપુરી તરફ જાય છે. તેની મુસાફરીનું વર્ણન પણ બહુ ચમત્કારિક છે. તેમાં પ્રસંગોપાત આવતી કથાઓ ઊંડું ચિંતન કરવા સાથે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવી છે.

કુવલયચંદ્ર વિજયપુરી પહોંચે છે. તેનો મિત્ર મહેન્દ્રકુમાર શોધતો શોધતો ત્યાં આવે છે. કુવલયચંદ્ર કુવલયમાળાને પરણે છે, અને તેને સાથે લઈ પોતાની નગરી (અયોધ્યા) તરફ પાછો આવે છે. ત્યાં તેના પિતા દૃઢવર્મા તેને રાજ્ય આપી દીક્ષા લે છે અને સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરે છે. પદ્મકેસર દેવનો જીવ જે દેવપણામાં રહેલો તે ત્યાંથી છેલ્લો ચ્યવી કુવલયમાળાની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો પ્રસવ થતાં તેનું નામ પૃથ્વીસાર પાડવામાં આવે છે. તે રાજ્યભારને યોગ્ય થતાં કુવલયચંદ્ર ને કુવલયમાળા તેને રાજ્ય સોંપી ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે અને તે બંને તથા રાજકુમારમુનિ ચારિત્ર આરાધી પ્રથમ દેવલોકમાં જ્યાં સિંહનો જીવ દેવ થયેલો છે ત્યાં જ દેવ થાય છે. ત્યારપછી પૃથ્વીસાર કુમાર પણ રાજ્ય ભોગવી પુત્ર થતાં તેનાપર રાજ્યભારનું આરોપણ કરીને ચારિત્ર લે છે અને તે પણ ત્યાં જ દેવ થાય છે. એટલે પાંચ જીવો દેવપણામાં બીજા ભવમાં સાથે એકઠા મળે છે.

દેવપણામાંથી પ્રથમ કુવલયચંદ્રનો જીવ ચવે છે ને મહાવીર સ્વામી વર્તમાન સમયમાં કાકંદીપુરીમાં રાજપુત્ર મણિરથ થાય છે. દેવયોગે તેને મૃગયાનું વ્યસન લાગુ પડે છે, પણ એક હરણીને જોતાં તેને કાંઈક લાગણી આવે છે. હરણીને જોનાર એક બેર તેને ઉઠે

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ચરિત્ર કહી બતાવે છે, તેમાં તે પાંચે જીવોએ શ્રી ધર્મનંદન સૂરિ પાસે દીક્ષા લીધા સુધીનો અધિકાર છે. (પૃષ્ઠ ૨૮ થી ૮૦)

ત્રીજા પ્રસ્તાવમાં પાંચે મુનિઓ પાસે આચાર્યે કહેલી કથાઓ, તે પાંચેનું દેવ થવું, ધર્મનાથજીના જ્ઞાનમહોત્સવમાં આવવું, ભગવંતને કરેલી પૃચ્છા, પરસ્પરનો સંકેત, એક જીવનું ચ્યવવું, સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠિપુત્ર થવું, તેનું વૃત્તાંત, તેણે લીધેલી દીક્ષા, થયેલ અવધિજ્ઞાન ને તેનું કુવલયચંદ્રને પ્રતિબોધવા આવવું; અહીં તે મુનિની કથા પૂર્ણ થાય છે. પછી કુવલયચંદ્ર સિંહના સ્વર્ગગમનાનંતર કુવલયમાળાને મેળવવા પ્રયાણ કરે છે. તેની મુસાફરીનું વૃત્તાંત, તેનું વિજયાપુરી પહોંચવું ને કુવલયમાળાને પરણવું ત્યાં સુધીની હકીકત સમાવેલી છે. આમાં કુવલયચંદ્રની મુસાફરીની હકીકતનો ને પ્રથમ સાગરદત્તમુનિના વૃત્તાંતનો મોટો ભાગ છે. (પૃષ્ઠ ૮૧ થી ૧૮૨)

ચોથા પ્રસ્તાવમાં કુવલયચંદ્રનું વિનિતા પાછું આવવું, પાંચમા દેવનું તેના પુત્ર તરીકે અવતરવું, કુવલયચંદ્ર, કુવલયમાળા ને સાગરદત્તમુનિનું ચારિત્ર આરાધી દેવ થવું, કુવલયચંદ્રના પુત્ર થયેલ પૃથ્વીસારનું પણ દેવ થવું, પાંચે મિત્રોનો મેળાપ, ત્યાંથી ચ્યવવું, અને મહાવીર ભગવંતના સમયમાં કાકંદીપુરીમાં રાજપુત્ર મણિરથ, અરૂણાભ નગરમાં રાજપુત્ર કામગજેંદ્ર, ઋષભપુરમાં રાજપુત્ર વૈરિગુપ્ત, સરલપુરમાં બ્રાહ્મણપુત્ર સ્વયંભુદેવ, અને રાજગૃહીમાં રાજપુત્ર મહારથકુમારપણે ઉત્પન્ન થવું, એ પાંચેનું અનુક્રમે વીર પ્રભુ પાસે આવવું, તેમનું વૃત્તાંત અને પ્રભુ પાસે તે પાંચે જીવોએ લીધેલ ચારિત્ર અને ચારિત્રના આરાધનવડે પ્રાપ્ત કરેલ સિદ્ધિસ્થાન. ત્યાં સુધીની હકીકત સમાવી છે. (પૃષ્ઠ ૧૮૩ થી ૨૪૨)

આ ચંપૂના કર્ત્તા શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ ક્યારે થયા ? તે હકીકત ગ્રંથાંતે પ્રશસ્તિ આપેલી ન હોવાથી ચોકસ થઈ શકતી નથી. પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ આ ચંપૂ શોધી આપેલ હોવાથી તેના સમયમાં તે થયેલ જણાય છે, પરંતુ પ્રદ્યુમ્નસૂરિ ચાર પાંચ થયેલા હોવાથી કયા પ્રદ્યુમ્નસૂરિએ શોધી આપેલ તે ચોકસ થઈ ન શકવાને લીધે ગ્રંથકર્ત્તાનો સમય મુકરર થઈ શકતો નથી. તેમ જ આ ગ્રંથકર્ત્તાના કરેલા બીજા કોઈ

સંધો છે કે કેમ? તે પણ જણવામાં આવ્યું નથી, જે જણવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. કારણ કે તેમના કરેલા બીજા સંધો જો હશે તો તે પણ આવા જ રસીક હોવાનો સંભવ છે. કોઈ વિદ્વાન્ મુનિ મહારાજના જણવામાં આ કર્તાનો સમય અથવા અન્ય કૃતિ હોય તો તે લખી મોકલવા કૃપા કરશે એમ વિજ્ઞપ્તિ છે. અમે તે અવશ્ય પ્રસિદ્ધ કરશું.

આ ભાષાંતરની અંદર કાંઈ ભૂલચુક થઈ હોય તો તેને માટે વિદ્વાનો પાસે ક્ષમાયાચના છે. કવચિત્ પ્રુફશીટની ભૂલ થઈ હોય તો તે સુધારીને વાંચવા વિજ્ઞપ્તિ છે. પ્રથમ કૃતવર્યચંદના પિતાનું નામ કૃતધર્મ લખેલ છે તે કૃતવર્મા વાંચવું ને પાંચ દેવોનાં નામોમાં પાંચમું નામ કેશર લખેલું છે તે પદ્મકેશર વાંચવું.

આ કથા સાદ્યંત વાંચવાથી અવશ્ય ક્રોધાદિ ઉપર તીરસ્કાર ઉપજશે, વૈરાગ્ય વાસના પ્રગટશે અને ચારિત્રધર્મ ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થશે એવી ધારણાથી આ પ્રયાસ કરેલો છે. પરમાત્માની કૃપાથી અમારો પ્રયાસ ફળીભૂત થશે એમ ધારી આ ટુંકી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

જ્યેષ્ઠ શુક્લ-૧. } સંવત ૧૯૬૮. }

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.
ભાવનગર.

પરચૂરણ.

* આ ત્રણે ભાગના વિભાગો ૧૫ પુરા પુરા પણ મળી શકે છે.

श्रीरत्नप्रभसूरिप्रणीत

કુવલયમાળાભાષાંતર.

પ્રથમ પ્રસ્તાવ.

ॐ अर्हं

नमः ईदिपनाथे ।

नमः श्रीप्राकृतकुवलयमालाकथाविरचयित्रे श्रीदाक्षिण्यचिह्नसूरिजिनराय ॥

आदित्यवर्णं तमसः परस्तादाम्नान्यतेजः प्रचयप्रभावम् ।
यमेकमाहुः पुरुषं पुराणं परात्मदेवाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ १ ॥

" જેનું અન્ય તેજના સમૂહના પ્રભાવને અસ્ત પમાડ્યો છે, અને જે અંધકારથી અતિ દૂર રહેલા છે અર્થાત્ અજ્ઞાનાંધકારથી વિમુક્ત છે એવા સૂર્ય સદૃશ વર્ણવાળા જે દેવને પંડિતો એક પુરાણ પુરુષ કહે છે, તે પરમાત્મરૂપ દેવને (મારો) નમસ્કાર હો."

લોક અને અલોકમાંથી સર્વ વિચારને જાણનાર, મોક્ષનાં સ્પષ્ટ કારણરૂપ, સદ્ગુણોના સ્થાનરૂપ, જેનાં ચરણકમળ સર્વ જગતને સ્તુતિ કરવા લાયક છે, અને જેના ધર્મનો વૈભવ નિરંતર વિશ્વના જનને હિતકારક છે, એવા પ્રથમ તીર્થંકર તથા કલ્યાણને આપનાર બીજા તીર્થંકરો ચિરકાળ સુધી મનુષ્યોને હર્ષ આપો. [1]ગોવડે [2]કુમુદને વિકાસ પમાડતા તથા [3]તમઃસમૂહને ચોતરફથી દૂર કરતા એવા શ્રી શાન્તિનાથ તીર્થંકરરૂપી ચંદ્ર મનુષ્યનાં બન્ને નેત્રોને આનંદ આપો. મોક્ષના સ્થાનરૂપ તે શિવા રાણીના પુત્ર (નેમિનાથ) ફરીથી જન્મ નથી એવા મોક્ષને માટે થાઓ. આ જગતમાં તે જિનેશ્વરનું જન્મથી

---

૧ ગો—વાણી તથા કિરણ. ૨ કુ—પૃથ્વી અર્થાત્ પૃથ્વીના લોક, તેમનો મુદ—હર્ષ. કુમુદ—રાત્રિવિકાસી કમળ. ૩ તમઃ—અજ્ઞાન તથા અંધકાર.

દરેક સાહસીના ગુણની જેમ કેવળ નિષ્ફળ છે. ને પુરુષાર્થોમાં એક ધર્મ પુરુષાર્થજ વિશેષ કલ્યાણકારી છે. ને ધર્મ લોકમાં બહુ પ્રકારનો પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ સર્વ મણિઓમાં કૌસ્તુભમણિની જેમ, સર્વ હસ્તીઓમાં ઐરાવતહસ્તીની જેમ, સર્વ સમુદ્રોમાં ક્ષીરસાગરની જેમ, સર્વ મનુષ્યોમાં ચક્રવર્તીની જેમ, સર્વ વૃક્ષોમાં કલ્પવૃક્ષની જેમ, સર્વ પર્વતોમાં સુમેરુ પર્વતની જેમ અને સર્વ દેવોમાં ઇન્દ્રની જેમ-સર્વ ધર્મોમાં શ્રી જિનેન્દ્રે કહેલો ધર્મ અધિક શોભે છે ને જિનેન્દ્ર-કથિત ધર્મ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એવા ભેદવડે ચાર પ્રકારનો છે. તેમાં જેનો મોટો મહિમા પ્રસિદ્ધ છે, એવા શ્રી આદીશ્વરે (પ્રથમ તીર્થંકરે) ધનસાર્થવાહના ભવમાં સાધુઓને ઘણું ઘી આપીને પ્રથમ દાનધર્મનું સ્થાપન કર્યું. પછી સિદ્ધ તથા ગન્ધર્વાદિકની સમક્ષ "મને સર્વ પ્રકારનાં પાપકર્મ કરવાં નહીં" એવી પ્રતિજ્ઞા કરીને (ચારિત્ર અંગીકાર કરીને) તે ભગવાને શીલધર્મ પ્રગટ કર્યો ત્યાર પછી વર્ષીતપ ઉત્કૃષ્ટ કરીને તેમણે તપધર્મ પ્રકાશિત કર્યો અને પછી એકત્વભાવના, અશરણભાવના તથા કર્મવિપાક, કર્મબન્ધ અને કર્મ-નિર્જરા, નરકગતિ, તિર્યંચગતિ, નરગતિ અને દેવગતિમાં જવા આવ-વાથી થતાં સુખદુઃખ. તેમજ ધર્મધ્યાન, શુક્લધ્યાન ઇત્યાદિની ભાવના ભાવતાં ભગવાને ભાવધર્મ દેખાડ્યો છે. તે ચાર પ્રકારના ધર્મોમાં તેવા પ્રકારના સત્ત્વ અને સદ્વ્રતથી રહિત હોવાથી આપણી જેવા પ્રાકૃત મનુષ્યો તેવા ઉંચા પ્રકારના દાન, શીલ અને તપ, એ ત્રણ ધર્મોવડે તો દૂરથી જ ત્યાગ કરાયેલા છીએ. તેથી અમારી જેવાને તો સંસારને નિર્મૂલ કરનાર ભાવધર્મ જ શુભકારક છે. કેમકે આપણે નિરંતર સત્પુરુષોના અસત્ય દોષોને પ્રગટ કરવા પ્રવૃત્ત થઈએ છીએ, આપણે નિત્ય પ્રમાદને આધીન છીએ, આપણે દુર્જનની પાસે રહીએ છીએ, અને પરસ્ત્રીઓના અંગને અનુસરીએ છીએ. તેથી શ્રી જિનેશ્વરોના, મુનિવ-રોના અને સત્પુરુષોના સુંદર ગુણસમૂહનું કીર્તન કરીને આપણે આપણું જન્મ સફળ કરીએ. વળી હવે પાદલિપ્ત, શાતવાહન, પદ-કવિ માઘાક, દેવસૂમ, ઔંટિક, પ્રભંજન અને શ્રીહરિભદ્રસૂરિ વિગેરે જે મહાકવિઓ થઈ ગયા છે, કે જેમના માત્ર એક એક પ્રબંધ પણ હજી સુધી સત્પુરુષોના ચિત્તનું રંજન કરે છે, તે મહાકવિઓના

સંયમ પામીને તે સર્વ ચારિત્ર લઈ નિરંતર ચારિત્રનું પાલન કરી તીવ્ર તપ કરી તથા સર્વ કર્મનું મર્દન કરી મોક્ષલક્ષ્મી પામ્યા. આટલી હકીકત આ કથામાં છે. આ સર્વ પ્રબન્ધ પ્રસન્ન થયેલી શ્રી નામની દેવીના મુખથી સાંભળીને પૂર્વસૂરિએ કુવલયમાલા નામની કથામાં ગુંથેલો છે. તેજ પ્રમાણે આ ગ્રંથ મેં અસાર વચનોથી રચ્યો છે. તેનું મહાત્મા પુરૂષોએ શ્રવણ કરવું. કહ્યું છે કે—

निर्लज्जमोऽपि माहात्म्यं महानर्पयति श्रितः ।
मार्गसंसर्गतः पश्य पावित्र्यं मन्मनोऽपि हि ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—"મહાપુરૂષનો આશ્રય કર્યો હોય, તો તે તેજરહિતને પણ માહાત્મ્ય અર્પણ કરે છે. જુઓ! શિવના સમથી મન્મથની પણ પવિત્રતા કહેવાય છે."

સત્પુરૂષોએ દુર્જનનો સર્વથા દૂરથી જ ત્યાગ કરવો, કેમકે તે દુર્જનને બન્ને પ્રકારે [1]સ્વ આપવાથી પણ તે બીજાને હિંસા કરે છે. અર્થાત્ બીજાના મનમાં અવળું સમજાય છે. તેથી પોતપોતાના કાર્યમાં વ્યગ્ર રહેલા તે બન્નેની ચર્ચાનો ત્યાગ કરીને આત્મકાર્યની સિદ્ધિને માટે આ કથાનો સંક્ષેપ હું કહું છું.

---

૧ સ્વ-ધન તથા આત્મપણું.

દેવલોક જેવી હતી તેથી તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન શી રીતે થઈ શકે ! અનેક કૌતુકના સ્થાનરૂપ તે નગરીને જોઈને પાન્થજનો પ્રયાણના શ્રમને તથા પ્રવાસની વિધુરતાને ભૂલી જતા હતા. તે નગરીમાં પ્રાણીઓને સુખેથી પ્રાપ્ત ન થાય એવી કોઈ પણ વસ્તુ નહોતી. જે જે વસ્તુઓ કથાઓમાં સાંભળતા તે તે વસ્તુ ત્યાં જોવામાં આવતી હતી. તે નગરીમાં હંસને વિષે જ અંગની વક્રતા હતી, માછલાંઓમાં જ કુળનો ક્ષય હતો, અને સૂર્યચંદ્રને વિષે જ અરિષ્ટ હતું, પણ લોકોમાં વક્રતા, કુળક્ષય કે અરિષ્ટ હતાં નહીં. તે નગરીમાં મનુષ્યો તથા સરોવરો [1]કમલાશ્રિત, [2]સદ્‌વૃત્તથી શોભતા, [3]સ્વચ્છ, [4]સચ્છાયાવાળા અને [5]દ્વિજોથી યુક્ત હતા. તે નગરીની સ્ત્રીઓનાં મુખકમળની સુંદરતાથી પરાભવ પામેલી કમળની પંક્તિ જાણે વન્ય પાણીને જ સરોવરના જળમાં તપસ્યા કરતી હોયની તેમ લાગતું હતું. તે નગરી અનેક દેવમંદિરવાળાં ગૃહોની ઉંચી ધ્વજાઓથી ઢંકાયલી હતી, તેથી ત્યાંના લોકોને સૂર્યમંડળ તો દૃષ્ટિપથમાં જ આવતું નહીં.

તે નગરીમાં દૃઢવર્મા નામે રાજા હતો. તે સ્વભાવે સરળ, દાક્ષિણ્યનો ભંડાર, દાન આપવામાં શૂરવીર, દયાળુ, શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરનાર, અને પ્રિયભાષી હતો. તે રાજા દૌર્ભાગ્યરૂપ શીતથી સંતાપ પામેલા મનુષ્યોને તેનું નિવારણ કરવા અગ્નિ સમાન હતો, પણ પોતે અગ્નિરૂપ નહોતો. સત્પુરૂષોના મુખરૂપ કમળસમૂહને પ્રફુલ્લિત કરવાને તે સૂર્ય સમાન હતો, પણ પોતે સૂર્ય નહોતો. સ્વજનરૂપી કદંબવૃક્ષોને નવપલ્લવિત કરવામાં તે વર્ષાઋતુ સમાન હતો, પ્રેમીજનરૂપ કુમુદના વનને તે શરદ્ઋતુ સમાન હતો, શત્રુઓની સ્ત્રીઓરૂપી લાખો કમલિનીને તે હેમન્તઋતુ સમાન હતો, પોતાની સ્ત્રીઓરૂપી કુંદલતાને શિશિરઋતુ સમાન હતો, મિત્રરૂપ વનને વસન્તઋતુ સમાન હતો, શત્રુરૂપ જળાશયોને ગ્રીષ્મઋતુ સમાન હતો, પોતાના પૃથ્વીમંડળમાં સત્યયુગના અવતારસમાન હતો, અને શત્રુ રાજાના દેશમાં કળિકાળસમાન હતો.

---

૧ કમલા—લક્ષ્મીથી આશ્રિત, કમલ-કમળોથી આશ્રિત ૨ મનુષ્યો સારા આચરણથી શોભતા, સરોવરો સારા વર્તુલાકારથી શોભતા. ૩ સ્વચ્છ મનવાળા, સ્વચ્છ જળવાળા. ૪ સારી કાંતિવાળા, સારા છાયાવાળા. ૫ બ્રાહ્મણો, પક્ષિઓ.

રહેલો હતો, તે હમણાં દરવાજે આવ્યો છે, અને આપના ચરણકમળના દર્શનની અભિલાષા રાખે છે." રાજાએ કહ્યું—" તેને પ્રવેશ કરવા દે." તે સાંભળીને "દેવ જે આજ્ઞા આપે તે પ્રમાણ છે" એમ બોલતી પ્રતિહારીએ સેનાપતિને પ્રવેશ કરાવ્યો. તેણે રાજાને જોઈને કાંઈક નજીક આવી રાજાને નમન કર્યું, એટલે 'આસન' 'આસન' એમ બોલતા રાજાએ જમણા હસ્તવડે તેના મસ્તકનો સ્પર્શ કરી તેનું સન્માન કર્યું. પછી તે સેનાપતિ રાજાને પ્રણામ કરીને સર્વ મંત્રીઓના સમૂહની સમીપે યોગ્ય આસનપર બેઠો. પછી આસનપર બેઠેલા સુષેણને સ્નિગ્ધ અને ઉજ્વલ પાંપણવાળાં બે નેત્રોવડે જાણે હૃદયની અંદર રહેલા હર્ષરૂપી અમૃતનિસ્યંદના બિંદુસમૂહને મુક્તો હોય, તેમ રાજાએ "હે સુષેણ! તું કુશળ છે?" એમ પૂછ્યું. ત્યારે સુષેણ બોલ્યો કે—"આપના પાદપદ્મના દર્શનથી અત્યારે મારી કુશળતા જ છે." રાજાએ પૂછ્યું કે—" માલવરાજાની સાથે તમારે શું વૃત્તાંત બન્યો ?" સુષેણ બોલ્યો કે—" આપની આજ્ઞાથી તે વખતે ચતુરંગ સૈન્યવાળા માલવરાજાની સાથે આપણું યુદ્ધ થયું. તેમાં આપના પ્રતાપથી ચોતરફ પ્રસરેલા મારા સૈન્યે શત્રુનું સૈન્ય ભાંગી નાંખ્યું, અને મારા સૈનિકોએ તેનું સર્વસ્વ (પ્રાણહાં) લુંટી લીધું. તેના સૈન્યમાં રહેલો તે રાજાનો પુત્ર પાંચ વર્ષનો બાળકવયવાળો છતાં તેનું આચરણ બાળકના જેવું નહતું. તે પોતાની શક્તિથી યુદ્ધ કરતો હતો, તેને અમે પકડી લીધો છે. તે કુમાર હમણાં આપના દ્વારપ્રદેશમાં રહેલો છે." તે સાંભળીને રાજાએ તેને પ્રવેશ કરાવવાનો હુકમ કર્યો, તેથી તે મહેન્દ્ર નામનો માલવરાજાનો કુમાર જાણે ગુણરત્નના સ્થાનરૂપ બનાવ્યો બંધહસ્તી હોય તેમ દીનતારહિત દૃષ્ટિપાતવડે જોતો જોતો સભામાં રાજાની પાસે આવ્યો. તે કુમાર સ્ફુરણાયમાન સૌભાગ્યથી સુંદર દેખાતો હતો, તેના અવયવોની શોભા પવિત્ર લાવણ્યવાળી હતી, તેનું શરીર ચંપકના પુષ્પ જેવું કોમળ ને ઉજ્વળ હતું, તેમજ તે કુમાર ઘણા ગુણસમૂહનું મંદિર બનાવ્યો હતો. પછી હૃદયમાં વિસ્મય પામતા એવા સ્નેહથી રાજાએ તે કુમારને બે દીર્ઘ ભુજદંડવડે ગ્રહણ કરીને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસાડ્યો. અને ચંદ્રને જોઈને સમુદ્રની જેમ તે કુમારને જોઈને જેનું ચિત્ત હર્ષથી ઉછળી રહ્યું છે, એવા રાજાએ તેને આલિંગન કરીને કહ્યું

રાજાએ પોતાના વસ્ત્રના છેડાવડે તે બાળકનું મુખકમળ લુછીને નિર્મળ કર્યું. પછી પરિજને લાવેલા શીતળ જળવડે રાણીએ તથા મંત્રીઓએ કુમારનાં તથા રાજાનાં નેત્રો ધોયાં. પછી રાજાએ પુછયું કે—"હે સુરગુરુ વિગેરે મંત્રીઓ! મારા ઉત્સંગમાં બેઠેલા આ કુમારે કેમ રૂદન કર્યું? તે કહો." ત્યારે એક મંત્રીએ કહ્યું કે—'એમાં બીજું શું બન્યું! આ બાળક છે. માતાપિતાના વિયોગથી તેનું ચિત્ત ખેદ પામ્યું છે તેથી તેણે રૂદન કર્યું." બીજો મંત્રી બોલ્યો કે—"હે દેવ! આપને જોઇને તેના હૃદયમાં પોતાનાં માતપિતાનું સ્મરણ થયું, તેથી તે રોયો." ત્રીજા મંત્રીએ કહ્યું કે—"હે સ્વામી! આ બાળકનાં માતપિતા આ વખતે કેવી અવસ્થા ભોગવતાં હશે! તેની તેને ખબર નથી. એ વિચારના દુઃખથી આ બાળકે રૂદન કર્યું." ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—"આ બાબતનો વિચાર આપણે શા માટે કરવો જોઇએ? આ બાળકને જ આપણે પૂછીએ." એમ કહીને રાજાએ તે બાળકને પૂછયું કે—"હે પુત્ર મહેન્દ્ર કુમાર! કહે, કેમ તેં અશ્રુપાત કર્યો?" તે સાંભળીને કાંઇક ગદ્ગદકંઠે ગંભીર અને મધુર અક્ષરથી કુમારે જવાબ આપ્યો કે—"જુઓ! વિધિનો વિલાસ કેવો છે? કે ઇન્દ્રના જેવા પરાક્રમવાળા મારા પિતાને પણ રાજ્યભ્રંશ થયો, અને હું પણ શત્રુજનના ઉત્સંગમાં રહીને આવી શોચનીય દશાને પામ્યો. હે રાજેન્દ્ર! આ શોકને લીધે હું અશ્રુના પ્રચારને રોકી શક્યો નહીં." તે સાંભળીને—"અહો! આના મુખમાંથી કેવા સ્ફુટ અક્ષરોનો આલાપ નીકળ્યો! અહો! આની વાણીમાં કેવો કાર્યાકાર્યનો વિચાર જણાય છે! આટલી નાની અવસ્થામાં તેમજ પરાધીન અવસ્થામાં પણ આવા પ્રકારનો બુદ્ધિનો વૈભવ! અહો! આ સર્વ સર્વ પ્રકારે વિસ્મયકારક છે." એમ બોલતા રાજાએ સચિવોના મુખ સામું જોયું. મંત્રીઓ બોલ્યા કે—"હે દેવ! એમાં શો વિસ્મય? ચણોઠી જેટલો પણ અગ્નિ બાળવાના સ્વભાવવાળો હોય છે, અને માત્ર સરસવ જેવડું રત્ન પણ મહા મૂલ્યવાન હોય છે, તેવી જ રીતે આવા મહા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજપુત્રો સત્વ, પુરૂષાર્થ અને માનથી ઉત્પન્ન થતા ગુણોના વૈભવની સાથે જ દેહની વૃદ્ધિ પામનારા હોય છે, વળી હે સ્વામી! આ પ્રાકૃત પુરૂષ નથી, '.

અવગુંજન કર્યું છે. તો દેવીના કોપનું શું કારણ હશે? અથવા હું જ તેનો વિચાર કરું કે—સ્ત્રીઓને સ્વભાવથી જ પાંચ કારણે કરીને કોપ ઉત્પન્ન થાય છે—એક તો પ્રણયની સ્ખલનાએ કરીને, બીજું નામની સ્ખલનાવડે, ત્રીજું વિનયરહિત પરિજનવડે, ચોથું [1]પ્રતિપક્ષ સાથેના કલેશવડે અને પાંચમું સાસુના તિરસ્કારવડે. તેમાં પ્રથમ મારો પ્રેમ તેનાપરથી સ્ખલના પામ્યો નથી, કેમકે મારા જીવિતની પણ તે જ સ્વામિની છે, તો બીજાની શી વાત? બીજું કારણ નામની સ્ખલના તે પણ થઈ નથી, કેમકે હું અન્તઃપુરની સર્વ દાસીઓને પણ તેના જ નામથી બોલાવું છું. ત્રીજું કારણ પણ નથી, કેમકે પરિજનો કદાચ મારી આજ્ઞાનો લોપ કરે, પણ દેવીની આજ્ઞાનો કદાપિ ભંગ કરે નહીં. પ્રતિપક્ષનો કલહ પણ નથી, કેમકે અન્તઃપુરની સર્વ રાણીઓ દેવીને દેવતાની જેમ માને છે. છેલ્લું કારણ સાસુનો તિરસ્કાર, તે તો ઘણા કાળથી નથી, કેમકે મારી માતા તો મારા પિતાની પહેલાં અગ્નિપ્રવેશ કરીને દેવી થઈ છે. ત્યારે શું કારણ હશે?' એમ વિચારતો રાજા દેવીના વાસભવનમાં પેઠો; પણ ત્યાં દેવી તેના લોચનને ગોચર થઈ નહીં. ત્યારે રાજાએ કોઈ દાસીને પૂછ્યું કે—"દેવી ક્યાં છે?" દાસીએ નિવેદન કર્યું કે—"હે દેવ! દેવી કોપગૃહમાં બેઠાં છે." તે સાંભળીને રાજા કોપગૃહમાં ગયો. ત્યાં જાણે હાથીએ ઉખેડી નાંખેલી કમલિની હોય, જાણે બળી ગયેલી વનની લતા હોય અથવા જાણે કરડી નાંખેલી પુષ્પની મંજરી હોય એવી તે દેવીને તેણે જોઈ. અતિભયભીત દૃષ્ટિથી જોતો રાજા તેની સમીપે ગયો, એટલે વિનયથી તે સુંદર નેત્રવાળી દેવી આંસુ લાવતી આસન ઉપરથી ઉઠી. અને રાજાને આસન આપ્યું. રાજા અને રાણી આસનપર બેઠાં. પછી રાજા બોલ્યો કે—"હે કોપવાન પ્રિયા! કેમ આ કારણ વિના શરદૃઋતુના મેઘથી હણાયેલા કમળના જેવું તારું મુખકમળ થઈ ગયું છે. હું મારી કે બીજા કોઈનો અપરાધ થયો હોય, એમ જાણતો નથી. તો વિનયે પ્રસન્ન કરીને મને કહે કે, શું મેં તારા બન્ધુજનનું સન્માન નથી કર્યું? અથવા તારા ગુરુજનની પૂજા નથી કરી? કે તારા પ્રિયજનને સંતોષ નથી પમાડ્યો? કે તારા પરિજન વિનીત નથી અથવા શું"

---

[1] શોક્યની—સૌ.

અવગુંજન કર્યું છે. તો દેવીના કોપનું શું કારણ હશે? અથવા હું જ તેનો વિચાર કરું કે—સ્ત્રીઓને સ્વભાવથી જ પાંચ કારણે કરીને કોપ ઉત્પન્ન થાય છે—એક તો પ્રણયની સ્ખલનાએ કરીને. બીજું નામની સ્ખલનાવડે, ત્રીજું વિનયરહિત પરિજનવડે, ચોથું [1]પ્રતિપક્ષ સપત્નીના કલેશવડે અને પાંચમું સાસુના તિરસ્કારવડે. તેમાં પ્રથમ મારો પ્રેમ તેનાપરથી સ્ખલના પામ્યો નથી, કેમકે મારા જીવિતની પણ તે જ સ્વામિની છે, તો બીજાની શી વાત? બીજું કારણ નામની સ્ખલના તે પણ થઈ નથી, કેમકે હું અન્તઃપુરની સર્વ દાસીઓને પણ તેના જ નામથી બોલાવું છું. ત્રીજું કારણ પણ નથી, કેમકે પરિજનો કદાચ મારી આજ્ઞાનો લોપ કરે, પણ દેવીની આજ્ઞાનો કદાપિ ભંગ કરે નહીં. પ્રતિપક્ષનો કલહ પણ નથી, કેમકે અન્તઃપુરની સર્વ રાણીઓ દેવીને દેવતાની જેમ માને છે. છેલ્લું કારણ સાસુનો તિરસ્કાર, તે તો ઘણા કાળથી નથી, કેમકે મારી માતા તો મારા પિતાની પહેલાં અગ્નિપ્રવેશ કરીને દેવી થઈ છે. ત્યારે શું કારણ હશે!" એમ વિચારતો રાજા દેવીના વાસભવનમાં પેઠો; પણ ત્યાં દેવી તેના લોચનને ગોચર થઈ નહીં. ત્યારે રાજાએ કોઈ દાસીને પૂછ્યું કે—" દેવી ક્યાં છે?" દાસીએ નિવેદન કર્યું કે—" હે દેવ! દેવી કોપગૃહમાં બેઠાં છે." તે સાંભળીને રાજા કોપગૃહમાં ગયો. ત્યાં જાણે હાથીએ ઉખેડી નાંખેલી કમલિની હોય, જાણે ફળ ચયેલી વનની લતા હોય અથવા જાણે કાઢી નાંખેલી પુષ્પની મંજરી હોય એવી તે દેવીને તેણે જોઈ. અતિસૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોતો રાજા તેની સમીપે ગયો, એટલે વિનયથી તે સુંદર નેત્રવાળી દેવી આળસ ખાતી આસન ઉપરથી ઉઠી. અને રાજાને આસન આપ્યું. રાજા અને રાણી આસનપર બેઠાં. પછી રાજા બોલ્યો કે—" હે કોપવાન પ્રિયા! કેમ આ કારણ વિના શરદ્ઋતુના હિમથી હણાયેલા કમળના જેવું તારું મુખકમળ થઈ ગયું છે. હું મારો કે બીજા કોઈનો અપરાધ થયો હોય, એમ જાણતો નથી. તો ચિત્તને પ્રસન્ન કરીને મને કહે કે, શું મેં તારા બન્ધુજનનું સન્માન નથી કર્યું? અથવા તારા ગુરુજનની પૂજા નથી કરી? કે તારા પ્રેમીજનને સંતોષ નથી પમાડ્યો? કે તારા પરિજન વિનીત નથી અથવા સપત્નીઓ

---

[1] સપત્ની-શોક.

રોકીને તે રાજાના ચરણમાં પડી. રાજાએ તેને બે હાથવડે ઉભી કરીને કહ્યું કે—" હે વહાલી! જે તું કહે છે, તે હું અવશ્ય કરીશ. માટે તું સર્વથા અધૈર્યને મૂકી દે, સંતાપનો ત્યાગ કર, ભોજન કર અને ઉત્તમ પ્રકારનું સુખ ભોગવ. હે પ્રિય! આજે રાત્રે તીક્ષ્ણ ખડ્ગવડે મહાદેવની પાસે મારા માંસનો હોમ કરીને અથવા કાત્યાયની દેવી પાસે મારા મસ્તકનું બલિદાન આપીને અથવા મહાસ્મશાનમાં કોઈ ભૂત, પ્રેત કે પિશાચાદિકને વિદ્યાવડે સાધીને અથવા ઇન્દ્રનું પણ આરાધન કરીને હું અવશ્ય પુત્રની યાચના કરીશ." આ પ્રમાણે રાજાનું વચન સાંભળીને અત્યંત હર્ષથી જેનાં સર્વ અંગોમાં રોમાંચ પ્રવૃત્ત થયો છે, એવી દેવી પ્રફુલ્લ મુખકમળવાળી થઈ. પછી રાજાએ ત્યાંથી ઉઠીને સ્નાન, ભોજનાદિ વિધિ (કાર્ય) કરી સભામાં આવીને સર્વ વિધિને જાણનારા મંત્રીઓને કહ્યું કે—" હે સુબુદ્ધિ વિગેરે મંત્રીઓ! આજે આવો વૃત્તાંત બન્યો છે." એમ કહીને તેણે દેવીના કોપનું કારણ તથા પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા તેમને કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને તેઓ બોલ્યા કે—" હે દેવ!—

अंगणवेदी वसुधा कुल्या जलधिः स्थली च पातालम् ।
वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज्ञस्य धीरस्य ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—" જેણે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, એવા ધીર પુરુષને આખી પૃથ્વી આંગણાની વેદી સમાન છે, સમુદ્ર નાની નીક જેવો છે, પાતાળ ભૂમિ સમાન છે, અને સુમેરૂપર્વત એક વલ્મીક (રાફડા) સમાન છે." વળી

पराक्रमवतां नृणां पर्वतोऽपि तृणायते ।
ओजोविवर्जितानां तु तृणमप्यचलायते ॥ २ ॥

ભાવાર્થ:—" પરાક્રમવાળા પુરૂષોને પર્વત પણ તૃણ સમાન થાય છે, અને પરાક્રમ રહિત પુરૂષોને એક તૃણ પણ પર્વત જેવું થાય છે."

તેથી હે દેવ! આપે જે વિચાર કર્યો છે તે યોગ્ય છે, અને આ આપનો અધ્યવસાય સુંદર છે, કેમકે લૌકિક શાસ્ત્રોમાં પૂર્વ રૂષિઓએ કહ્યું છે કે—" अपुत्रस्य गतिर्नास्ति "—પુત્ર રહિત પુરૂષની સારી ગતિ થતી નથી. વળી હે દેવ! પિંડ, તિલાંજલિ વિગેરે સર્વ કાર્યો પુત્ર વિના થઈ શકતાં નથી, કહ્યું છે કે—

સાંભળવાથી દેવી અદ્ભુત થઈ. પોતાના ભાવને અનુરૂપ સ્વપ્નદર્શનના રસના આવેશથી ઉત્પન્ન થયેલા હર્ષવડે તેનું અંગ રોમાંચરૂપી કવચ (બખ્તર)થી વ્યાપ્ત થયું. તરત જ રાજા પાસે જઈને રાણીએ વિનયથી મસ્તક નમાવીને જેવી રીતે સ્વપ્ન જોયું તેવીજ રીતે સ્પષ્ટતાથી કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને રાજા જાણે અમૃતના સમુદ્રમાં પોતે મગ્ન થયો હોય, એમ માનતો હર્ષવડે પ્રફુલ્લિત મનથી બોલ્યો કે—"હે પ્રિયા! રાજ્યલક્ષ્મીએ જે પુત્રનું વરદાન આપ્યું હતું, તે હવે ફલીભૂત થશે." તે સાંભળીને—"દેવતાના અનુગ્રહથી, રાજ્યલક્ષ્મીના વરદાનના પ્રભાવથી અને ગુરૂજનોના આશીર્વાદથી વાંછિત સિદ્ધ થાઓ." એમ બોલતી રાણી કવિઓને પણ અગોચર એવા પ્રમોદને પામી. પછી રાજાએ પ્રભાતનું આવશ્યક કાર્ય કરીને સર્વ મંત્રીશ્વરોએ અલંકૃત કરેલી અને સ્વપ્નશાસ્ત્રને જાણનાર નિમિત્તજ્ઞોથી યુક્ત એવી સભાને સરોવરને રાજહંસ અલંકૃત કરે તેમ અલંકૃત કરી. પછી દેવીએ જોયેલું સ્વપ્ન નિવેદન કરીને રાજાએ નિમિત્તજ્ઞોને પૂછયું કે—"આ સ્વપ્નનું શું ફળ?" સ્વપ્નપાઠકો બોલ્યા કે—"હે મહારાજ! મહાપુરૂષોની માતાઓ ચંદ્ર, સૂર્ય, વૃષભ, સિંહ, હસ્તી વિગેરેનાં સ્વપ્નો જુએ છે, તેથી આવા કળાસહિત ચંદ્રના દર્શનવડે પ્રધાન પુરૂષના જન્મનું સૂચન થાય છે." રાજાએ કહ્યું કે—"દેવીને પુત્રજન્મનું ફળ થશે. એ તો રાજ્યલક્ષ્મીના વરદાને જ નિવેદન કર્યું છે પરંતુ દેવીએ ચંદ્રને કુવલયમાળાથી વીંટાયેલો જોયો તેનું ફળ હું પૂછું છું." તે સાંભળીને સ્વપ્નશાસ્ત્રના પંડિતો બોલ્યા કે—"હે દેવ! એ કુવલયમાળા તમારી પુત્રવધુ થશે." તે સાંભળી દેવગુરૂ નામનો મંત્રી બોલ્યો કે—"હે સ્વામી! તે યુક્ત છે. કેમકે કુવલયમાળા ચંદ્રથી ભિન્ન હોતી નથી, માટે એ વાત સંભવે છે. વળી તે માળા ચંદ્રને વીંટીને રહેલી દીઠી છે, તેથી આ રાજપુત્રની કોઈ પૂર્વજન્મના સ્નેહથી બંધાયેલી કુવલયની માળાની જેમ સર્વ જનને મનોહર લાગે એવી તેની પ્રિયા થશે." રાજાએ કહ્યું—"બરાબર છે, એ વાત સંગત થાય છે. (મળતી આવે છે)." ત્યાર પછી કેટલોક વખત વિદ્વદ્ગોષ્ઠી કરીને કાર્યને જાણનાર રાજા દિવસના બાકીના કાર્યને સભામાંથી ઉઠ્યો (સભા બરખાસ્ત થઈ).

જન્મ સમયના ગ્રહનક્ષત્રોનું ફળ શું છે? તે કહો." દૈવજ્ઞ બોલ્યો કે—"હે દેવ! સાંભળો. આ આનંદનામનો સંવત્સર છે, હાલ શરદ ઋતુ ચાલે છે, કાર્તિક માસ છે, આજે વિજયાતિથિ છે, બુધવાર છે, હસ્તનક્ષત્ર છે, રાશિકન્યા છે, શુકર્મા નામનો યોગ છે, લગ્ન ઉપર સૌમ્યગ્રહોની દૃષ્ટિ પડે છે, સર્વે સૌમ્યગ્રહો સપૂર્ણ બળવાન છે, તથા પાપગ્રહો અગીયારમા સ્થાનમાં રહ્યા છે. વળી સર્વ સૌમ્યગ્રહોથી અત્યંત શુભ એવું આ મુહૂર્ત હોવાથી માલુમ પડે છે કે આ ઉત્પન્ન થયેલો પુત્ર રાજા અથવા રાજાના જેવો થશે." રાજાએ પૂછ્યું કે—"હે જ્યોતિષી! રાશિઓ કેટલી છે? અને તે રાશિઓના કેવા ગુણો છે?" ત્યારે તે નિમિત્તિયાએ કહ્યું કે—"હે દેવ! સાંભળો. મેષ, વૃષ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુંભ અને મીન. એ બાર રાશિઓ જ્યોતિષશાસ્ત્રના પંડિતોએ કહેલી છે. હવે તે તે રાશિઓમા ઉત્પન્ન થયેલા પુરૂષ અથવા સ્ત્રીના ગુણસમૂહને સાંભળો—મેષ રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ શૂરવીર, કૃતજ્ઞ, લાંબી જંઘાવાળો, પ્રચંડ કર્મ કરનાર, શરીરે કોમળ, ચપળ દૃષ્ટિવાળો અને સ્ત્રીઓને પ્રિય હોય છે. વૃષ રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ સત્યવાદી, પવિત્ર, ચતુર, સ્થિરવિશ્વાસી, દાતા, મનોરમ, સારા મિત્રવાળો અને સુંદર ગતિવાળો હોય છે. મિથુન રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ ચંચળ ચક્ષુવાળો, મિષ્ટ અન્ન ખાનાર, વિષયની આસક્તિવાળો, કર્ણનો રોગી અને ધનવાન હોય છે. કર્ક રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ શૂરવીર, કૃતજ્ઞ, ધનાઢ્ય, શરીરે કૃશ, ગુરૂજનનો વત્સલ, ક્રોધી અને દુઃખથી પીડાનો હોય છે. સિંહ રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો મનુષ્ય અભિમાની, ક્ષમાવાન, માતપિતાને વહાલો અને નિરંતર મદ્યમાંસમાં આસક્ત હોય છે. કન્યા રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો નર વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મનો અર્થી, સર્વ લોકોને માન્ય, ધનવાન અને સ્ત્રીજનના હૃદયને આનંદ દાયી હોય છે. તુલા રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો મનુષ્ય દયાળુ, મિત્રનો વત્સલ, દુઃખનું સ્થાન, સ્પષ્ટ બોલનારો અને વૈરાગ્યવાન હોય છે. વૃશ્ચિક રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો માણસ ક્રૂર, શૂરવીર, પિંગળ નેત્રવાળો, ગર્વિષ્ઠ, કઠોર અંતઃકરણવાળો, ધનિક અને માતાપિતાનો સદા વિરોધી હોય છે. ધન રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલો મનુષ્ય બુદ્ધિમાન, સત્યવાદી,

એકદા દેદીપ્યમાન પરાક્રમના આધારભૂત સુંદર આકારવાળો તે કુમાર સ્નાન ભોજનાદિક ઉપચાર કર્યા પછી શરીરે ચંદનનું વિલેપન કરી બે દુકૂળવસ્ત્રને ધારણ કરી તથા કંઠમાં સુગંધી પુષ્પોની માળ. પહેરીને પોતાની જ જેવા વેષને ધારણ કરનાર ઉપાધ્યાયની પાછળ પાછળ ચાલતો પિતાના ચરણકમળને નમન કરવા આવ્યો તે વખતે સૂર્યને જોઈને કમળના વનની જેમ તથા પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોઈને સમુદ્રની જેમ રાજાનું મન ગુચ્છ જનના લોચનને આનંદ પમાડનાર આકારવાળા તે પુત્રને જોઈને વધુ પ્રફુલ્લિત થયું. કુમારે વિનયથી પિતાને પ્રણામ કર્યો. એટલે રાજાએ તેને પોતાના ઉત્સંગમાં બેસાડીને પૂછ્યું કે—"હે ઉપાધ્યાય! આ કુમારે પૂજ્ય એવા આપનીપાસેથી સમસ્ત કળાસમૂહનો સ્વીકાર કર્યો?" કળાચાર્યે કહ્યું—"હે દેવ! કુમારે મારીપાસેથી કાંઈ પણ કળા ગ્રહણ કરી નથી; પણ જેમ ચિરકાળથી ઉત્કંઠિત ચિત્તવાળી સ્ત્રીઓ પતિનો સ્વીકાર કરે, અને જેમ વર્ષાઋતુમાં ભરપૂર જળવાળી થયેલી નદીઓ સમુદ્રને સ્વીકારે, તેમ સમસ્ત કળાઓએ પોતે જ આ બુદ્ધિના નિધિરૂપ કુમારનો સ્વીકાર કર્યો છે." તે સાંભળીને રાજાએ વિધિપૂર્વક ઉપાધ્યાયનું સન્માન કરીને કુમારને કહ્યું કે—"હે વત્સ! તારા અતિ દુઃસહ વિરહાગ્નિથી ઉત્પન્ન થયેલા ચિંતારૂપ ધૂમથી શ્યામ થયેલી તારી માતા પ્રિયંગુસ્વામા યથાર્થ નામવાળી થઈ છે માટે તેનીપાસે જઈને તેને પ્રણામ કર." આપ્રમાણે આદેશ પામેલા કુમારે "જેવી દેવની આજ્ઞા" એમ કહીને રાજાના ઉત્સંગમાંથી ઉઠી પોતાની માતા કે જેના નેત્રમાં પુત્રના મુખદર્શનથી અત્યંત આનંદનાં અશ્રુ ભરાયાં છે તેની સમીપે જઈને વિનયપૂર્વક નમન કર્યું. એટલે દેવી સમસ્ત મંગળોપચાર કરીને પુત્રના મસ્તકનું ચુંબન કરી આદરથી બોલી કે—"હે પુત્ર! દેવ, ગુરૂ અને સતી એવી માતાઓના (કુળવૃદ્ધાઓ) પ્રભાવે કરીને સર્વથા પિતાની જેવો થા." એપ્રમાણે દેવી કહે છે, તેટલામાં એકદમ આવી દેવીને પ્રણામ કરીને પ્રતિહારીએ કહ્યું કે—"હે દેવી! આજે સ્વામી અને અશ્વક્રીડા કરવા જવાના છે, માટે કુમારને મોકલો." તે સાંભળીને માતાએ રજા આપેલો કુમાર રાજાપાસે આવ્યો. એટલે રાજાએ અશ્વપાળને આજ્ઞા

રાજાએ કહ્યું કે—"હે વત્સ! ફરીથી બીજે પ્રસંગે વધારે સાંભળીશું." એમ કહીને રાજા પવનાવર્ત અશ્વપર આરૂઢ થયો. કુમાર ઉદધિકલ્લોલ અશ્વપર ચઢ્યો, મહેન્દ્રકુમાર ગરૂડવાહન અશ્વપર ચઢ્યો અને બીજા રાજપુત્રો બીજા અશ્વોપર ચઢ્યા. તેવખતે વિસ્તારવાળું પણ રાજદ્વાર અનેક ઉત્તુંગ હસ્તિઓ, અશ્વો, અને પત્તિઓને લીધે સાંકડું જણાતું હતું. પછી જેના મસ્તકપર શ્વેતછત્ર ધારણ કરેલું હતું અને જેને શશાંકમાન એવા સુંદર ચામરો વીંજાતા હતા એવો ચતુરંગ સેનાના સમૂહથી પરિવરેલો રાજા રાજ્યલક્ષ્મીના માર્ગે (રાજરસ્તે) ચાલ્યો. એક ધૈર્યગુણથી શોભતો રાજા કૌતુક જોવા આવેલા લોકોના લોચનને આનંદ આપતો એક ક્ષણવારમાં નગરની બહાર આવ્યો.

પછી સમય સૈન્યને દૂર રાખીને પોતે અશ્વક્રીડા કરવા લાગ્યો. કુમારે પણ ધૈરિત વિગેરે પાંચ પ્રકારની અશ્વની ગતિનો ક્રમ જોવા માટે પોતાના અશ્વને અશ્વકેલિમાં મૂક્યો. તે જોઇને લોકોએ જયજય શબ્દ કર્યો, તેવામાં સર્વ રાજપુત્રોના દેખતા જ તત્ક્ષણ ઘણા તમાલપત્રોના જેવા શ્યામવર્ણવાળા ગગનતળમાં તે ઉદધિકલ્લોલ અશ્વ ઉડ્યો. દક્ષિણ દિશા તરફ દોડતા તે અશ્વના વેગથી જાણે વૃક્ષો તેની પાછળ દોડતા હોય તેવું જણાતું હતું અને જે પદાર્થો પ્રથમ નજીક હતા, તે તત્કાળ દૂર દેખાવા લાગ્યા. એપ્રમાણે અતિવેગથી હરણ કરાતા કુમારે વિચાર્યું કે—"અહો! જો આ અશ્વ જ હોય તો તે કેમ આકાશમાં ઉડ્યો! અને જો કદાચ કોઈ દેવ હોય તો શા માટે અશ્વપણાનો ત્યાગ કરતો નથી!" એમ વિચારીને કુમારે પરીક્ષા કરવાના હેતુથી યમરાજની જીહ્વા જેવી તીક્ષ્ણ કટારવડે નિર્દયતાથી તે અશ્વને કુક્ષિપ્રદેશમાં પ્રહાર કર્યો. તેથી તે અશ્વના શરીરમાંથી રૂધિરનો પ્રવાહ ચાલ્યો, તેના અંગની સર્વ સંધિઓ શિથિલ થઈ ગઈ અને તે અશ્વ પૃથ્વીપર પડ્યો. તત્કાળ તે અશ્વના જીવિતવ્યે તેના દેહને 'કુમારનું હરણ કરવાથી તું પાપી છે' એમ કહીને તજી દીધું. અર્થાત્ અશ્વ મરણ પામ્યો. તેને મૃત્યુ પામેલો જોઇને કુમારે વિચાર કર્યો કે—"અહો! આ મોટું આશ્ચર્ય છે! જો આ અશ્વ હતો, તો તે આકાશમાર્ગે કેમ ચાલ્યો? અથવા તે જો અશ્વ નહોતો તો તે મારા પ્રહારથી કેમ મૃત્યુ પામ્યો!" તેવામાં વર્ષાઋતુના મેઘની ગ

ક્યાં! તેથી જ રીતે વસંતઋતુ ક્યાં અને ભગવાન ધર્મનંદનસૂરિ ક્યાં! વસંતઋતુ તો મનુષ્યના ચિત્તને કામાતુર કરે છે અને તે સદ્ગુરુરાજ તો ચિત્તને તેથી વિપરીત એટલે કામથી શાંત કરે છે, માટે તે બન્નેમાં કેટલું અન્તર છે! તે હો. જ, તારી પોતાની દુષ્ટ-બુદ્ધિના વિલાસનું ફળ આપ." એમ કહીને પ્રતીહારને કહ્યું કે—"હે પ્રતીહાર! આ વનપાળકને અર્ધો લાખ ¹દેદારક અપાવ, જેથી તેની દૃષ્ટિ વિવેકના પ્રકાશકર્મને આધીન થઈને ફરીથી આવું વિવેકરહિત વચન બોલે નહીં." એમ કહીને પછી મંત્રીએ દેવપૂજા કરી અને રાજમહેલમાં જઈને તે જ મંત્રી રાજાના હજૂરમાં ગયો. રાજાએ કહ્યું—"શું બહારના ઉદ્યાનમાં વસન્તઋતુ પ્રાપ્ત થયો!" મંત્રીએ કહ્યું—"હે દેવ! વસન્તની શોભા જોવામાટે ઉદ્યાનમાં પધારો." તે સાંભળીને તરત જ ચાર દાંતવાળા મેઘ હસ્તી ઉપર ઇન્દ્રની જેમ આરોહણ કરીને રાજા ચતુરંગ સેનાસહિત ઉદ્યાનભૂમિમાં આવ્યો. ત્યાં મંત્રીએ રાજાને કહ્યું—"હે દેવ! જુઓ, અમંદ આનંદના સમૂહથી સ્ફુરણાયમાન થતા ભ્રમરાના સ્વરવડે કરીને આ જલકમળો આપને સ્વાગત (ભલે પધાર્યા એમ) કહે છે. આ વૃક્ષો ફળનાસમૂહથી નમ્ર થએલા દેખાય છે તે વાજબ છે, કેમકે આપ પૃથ્વીપતિના આગમનથી પૃથ્વીપર કોણ નમસ્કાર ન કરે? એકાંત મધુર સ્વરવાળા ભ્રમરાઓવડે ગાયન અને પાંદડાંવડે નૃત્ય કરતા આ વૃક્ષો હે દેવ! આપનીપાસે વિવિધ નૃત્યને વિસ્તારે છે. હે દેવ! આ વૃક્ષો પુષ્પોવડે આપના ચરણની પૂજા કરે છે, અને ભ્રમરોના શબ્દોવડે આપના ગુણની સ્તુતિ કરે છે." આપ્રમાણે નિવેદન કરતા મંત્રીએ ઉદ્યાનમાં ચોતરફ દૃષ્ટિ નાખી વિચાર્યું કે—"આ ઉદ્યાનમાં તો ધર્મનંદનસૂરિ ક્યાંઈ દેખાતા નથી, અને હું તો તેને જ મનમાં ધરીને રાજાને વિના પ્રયોજને ઉદ્યાનમાં લાવ્યો છું. પણ હું ધારું છું કે—આ સ્થળે વનસ્પતિ તથા લીલી કુંપળ વિગેરે અધિક હોવાથી જીવો કદાપિ નિર્જીવ સ્થાનનું અવલોકન કરીને તેઓ રહ્યા હશે. વળી કરીને પેલા શિખરબદ્ધની ફરસબંધ ભૂમિ છે, માટે ત્યાં શિષ્ય સહિત સૂરિમહારાજ હોવા જોઈએ." એમ વિચા-

૧ દિનાર—સોનાનું નાણું.

કોપઉપર ચંડસોમની કથા.

પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીનું જાણે એક કુંડળ હોય, એમ તપાવેલા સુવર્ણ પ્રાકારથી તથા ગંભીર જળવાળી પરિખાથી વિંટાયેલી કાંચી નામે નગરી છે. તેની અગ્નિખૂણમાં ત્રણ કોશ છેટે રંગડ નામે સંનિવેશ છે. તેમાં સુશર્મદેવ નામે બ્રાહ્મણ રહે છે તેને રુદ્રસોમ નામે મોટો પુત્ર છે. તે રુદ્રસોમને સામદેવ નામે નાનો ભાઈ તથા શ્રીસોમા નામે બહેન છે. તે રુદ્રસોમ બાલ્યાવસ્થાથી જ પ્રચંડ, ચપળ, કોઈપણ સહન કરી શકે નહીં તેવો, ગર્વથી ઉંચી કંધરા રાખનાર, સ્તબ્ધ અને અત્યંત કઠોરવચન બોલનાર હતો. તે પોતાની શેરીમાં હમેશાં સર્વ બાળકોને અપરાધ વિના પણ મારતો હતો. તેનો તેવો સ્વભાવ જોઈને બાળકોએ જ તેનું ચંડસોમ એવું સાર્થક નામ પાડ્યું છે. હે રાજા! તે આ ચંડસોમને કેટલાક દિવસો ગયા પછી તેના પિતાએ બ્રાહ્મણકુળની એક નંદિની નામની બાળિકાસાથે પરણાવ્યો. પછી તેના માબાપ તેનાપર કુંટુંબનો ભાર આરોપણ કરીને ગંગાની તીર્થયાત્રાએ ગયા. અનુક્રમે તે ચંડસોમ યુવાવસ્થાની લક્ષ્મીથી અલંકૃત થયો. તે નંદિની જોકે અખંડ શીલવ્રતનું પાલન કરતી હતી, તોપણ તે યુવાવસ્થાનેલીધે મનોહર અંગોથી રમણીય હોવાથી તેને જોઈને ચંડસોમ તેનાપર વિશ્વાસ રાખતો નહીં. તેથી હે રાજા! તે નંદિની ઉપર ઘોર રાગ રાખતાં તેનો કેટલોક કાળ નિર્ગમન થયો. એકદા શરદૃતુની લક્ષ્મીનો અવતાર થયો, તે વખતે ચોતરફ સર્વ દિશાઓ નિર્મળ થઈ, કુમુદિની હર્ષયુક્ત (વિકસિત) થઈ અને કાશના પુષ્પો વિકસ્વર થયા. અત્યંત પવિત્રતાના પાત્રરૂપ માણસોને બીજા માણસો આદર કરવા લાગ્યા. તે ઋતુમાં જળ પણ અતિ નિર્મળ થયાં, કમળના ગંધથી લુબ્ધ થયેલા ભ્રમરસમૂહના શબ્દોવડે સરોવરો પોતાનીપાસે આવેલા રાજહંસોને સ્વાગત પૂછવા લાગ્યા, ભ્રમરાઓ હસ્તિઓના ગંડસ્થળનો ત્યાગ કરીને સપ્તચ્છદ વૃક્ષોમાં ક્રીડા કરવા લાગ્યા, કેમ કે "મલિન પ્રાણીઓ એક સ્થાને રહેતા નથી." જળાશયો ચંચળ એવા કલ્લોલરૂપી ભુજાવડે શરદૃતુની લક્ષ્મીને પ્રીતિપૂર્વક અભિવાદન કરવા લાગ્યા. નિર્ભાગ્યના ધનની જેમ નદીઓનો પ્રવાહ ઘટવા લાગ્યો. તથા અવિચારવાળા પુરુષોના કાર્યની જેમ

થઈ તેણે વિચાર્યું કે—" ખરૂં, આ દુરાચારણી મારી ભાર્યા જ છે. તે મારા અહીં આવવાનું જાણીને પોતે રુદન કરી નિઃશંક પરની સાથે રમણ કરે છે, અને હું અહીં જ છું, તેની તેને ખબર નથી." તેવામાં કોઈ જુવાન બોલ્યો કે—" અહો તારો પતિ ચંડ હોય કે સોમ હોય, યમરાજ હોય કે ઇંદ્ર હોય, પણ આજે તારી સાથે અવશ્ય હું રંગ કરવાનો જ છું." ત્યારે તે સુંદરી બોલી કે—" જો તમારો એવો જ નિશ્ચય હોય, તો અહીં કોઈક ઠેકાણે રહેજો મારો પતિ નાટક જુએ છે, તેટલામાં હું આ ઘેર આવી છું, અને તમારે પણ મારા મતને અનુસરીને આવવું." એમ કહીને તે તરૂણી રમણેચ્છાથી ઉત્સુક થઈને ઘરતરફ ગઈ. પછી ચંડસોમે વિચાર કર્યો કે—" અહો! તે જ આ મારી દુષ્ટવૃત્તિવાળી સ્ત્રી છે. કેમ કે તેણે કહ્યું કે મારો પતિ ચંડ છે." આપ્રમાણે તે ચંડસોમ વિચાર કરતો હતો, તેવામાં નટીએ ગાયન કર્યું કે—

इष्टं यस्मात्परं यस्य, तदन्येन रमेत चेत् ।
स ज्ञानैश्वर्यमप्याशु हरते तस्य जीवितम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—" જે માણસ જેને પ્રિય હોય છે, તે માણસ જો બીજાની સાથે રમણ કરે, તો તે વાતને જાણનારો ઈર્ષ્યાળુ તેના જીવિતનું હરણ કરે છે."

તે સાંભળીને ઈર્ષ્યાળુ ચંડસોમનો આવેશ કરવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે—" તે દુરાચાર અને તે દુરાચારણી ક્યાં ગયાં? અવશ્ય તેમનાં મસ્તક હમણાં જ છેદી નાખું." એમ વિચારીને તે નાટકમાંથી ઉઠ્યો. ક્રોધથી તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તે પોતાના ઘરમાં પેસીને ગાઢ અંધકારથી આચ્છાદિત થયેલા એક ભાગમાં ઘરના બારણાની પાસે ખડ્ગ સજ્જ રાખીને ઉભો. અહીં નાટક પૂર્ણ થયું, એટલે તેનો નાનો ભાઈ તથા બેન ઘેર આવ્યાં. તેમને ઘરના દ્વારમાં પેસતાં ચંડસોમે દેખ્યા. તરત જ કોપરૂપી ગાઢ અંધકારવડે જેનું વિવેકરૂપી નેત્ર નષ્ટ થયું છે, એવા તે ચંડસોમે પરલોકનો વિચાર કર્યા વિના લોકાપવાદને પણ નહીં ગણીને તથા નીતિનો પણ ત્યાગ કરીને ખડ્ગવડે ભાઈ તથા બેનને હણ્યાં. તે બન્ને પૃથ્વીપર પડી ગયાં. પછી " તે આ મારી અપ્રિય કરનારી પ્રિયા, અને તે આ દુરાચારી પુરૂષ

તેમનાં મસ્તકને હમણાં જ હું છેદી નાંખું છું." એમ વિચારીને ખડ્ગ ખેંચીને ચંડસોમ જેવામાં દોડવા જાય છે, તેવામાં ખડ્ગનો અગ્રભાગ બારણાને અથડાવાથી શબ્દ થયો. તે સાંભળીને તરતજ તેની ભાર્યા નંદિની જાગી ઉઠી. અને એકદમ આવીને તેને કહ્યું કે—" અરે પાપી! આ શું કર્યું! તારા નાના ભાઈને તથા બહેનને મારી નાંખ્યા?" તે સાંભળીને ચંડસોમે સંભ્રમથી જોયું, તો બંધુને તથા ભગિનીને મરેલાં દીઠાં, તેથી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે વિચાર્યું કે—" અરે રે! મેં કોપના આવેશથી બહુ દુષ્ટ કામ કર્યું!" ઇત્યાદિ વિલાપ કરતો તે [illegible] નેત્ર મિચીને પૃથ્વીપર આળોટવા લાગ્યો. નંદિની પણ [illegible] અને [illegible]નું નામ લઈને અત્યંત શોકશંકુથી પીડા પામતી અનેક પ્રકારે રૂદન કરવા લાગી. ક્ષણવારમાં સાવધ થઈને ચંડસોમ—

[illegible] ગુણગણથી સુંદર સદાચારી બંધુ! હા! બહેન શ્રીસોમા! [illegible] વિના આધારવાળું પણ જગત્ મારે નિરાધાર થયું." ઇત્યાદિ [illegible] વિલાપ કરવા લાગ્યો. તેટલામાં—" આ અકૃત્યકારી [illegible] લાયક નથી" એમ ધારી લજ્જા પામ્યો હોય [illegible] (સૂર્ય) અસ્તાચળપર્વતઉપરથી ઉતરવા તૈયાર થયો. [illegible] સાંભળીને સ્ત્રીજાતિને લીધે કોમળ ચિત્તવાળી [illegible] ના નરવાના મીષથી અશ્રુ મૂકતી હોય, તેમ [illegible] જાણે ક્રોધથી રક્ત થયો હોય, તેમ અંધ- [illegible] કરતો અને પ્રચંડ કરોને મૂકતો સૂર્ય રાજાની [illegible] તે વખતે ગામના જનોએ ચંડસોમને કહ્યું કે— [illegible] " તે સાંભળીને પણ તે 'હા બાંધવ! [illegible] કરતો કરતો જ ઘરમાંથી નીકળીને [illegible] જાજ્વલ્યમાન એવી ચિતા કરીને [illegible] તેવામાં ગામના લોકો—" અરે! [illegible] " એમ બૂમો પાડવા લાગ્યા, એટલે [illegible] પછી બાહ્મણોએ તેને કહ્યું કે—

પો." ત્યારે બ્રાહ્મણો બોલવા લાગ્યા. તેમાં એક બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—
ામના રહિતપણે તેણે પાપ કર્યું છે, માટે તેનાથી જ તે શુદ્ધ થાય
" બીજાએ કહ્યું કે—"હણનારને હણવાથી બ્રહ્મહત્યા લાગતી નથી."
ાએ કહ્યું કે—"આ દુષ્કૃત (પાપ)માં કોઈપણ અપરાધી છે."
ાએ કહ્યું—"બ્રાહ્મણોને પાપનું નિવેદન કરવાથી જ તે શુદ્ધ થાય
" પાંચમાએ કહ્યું—"અજ્ઞાનથી પાપ કર્યું હોય, તેનો દોષ જ
1." છઠ્ઠાએ કહ્યું—"તારી શુદ્ધિને માટે બ્રાહ્મણોને તારું સર્વસ્વ
ાપી દે, અને પછી દાઢી મૂછ મુંડાવીને પાત્ર હાથમાં રાખી ભિક્ષા
ાતો માગતો ગંગાનદી જા." આપ્રમાણે તેમનાં પરસ્પર વિરુદ્ધ
ાનો સાંભળીને આ ચંડસોમ મને ચાર જ્ઞાનવાળા માનીને તે સર્વનો
ાગ કરી મારીપાસે આવ્યો છે. તો આ બાબત સૌ વિચાર કરો
—તીર્થસ્નાનથી શી રીતે શુદ્ધિ થાય? જળથી તો શરીરનો મેલ જાય
, પણ આત્માને લાગેલું પાપ જતું નથી. જો કદાચ સ્નાનથી અથવા
ારણથી ગંગાનદી પાપનું હરણ કરતી હોય, તો જળમાં રહેલા જંતુ-
ાને કદાપિ પાપ લાગશે નહીં. અને જો કદાચ માત્ર સ્મરણ કર-
ાથી જ આ જગત્ પવિત્ર થતું હોય, તો પછી જળવડે આત્માની
ાદ્ધિ કરવાનો વિચાર કરવો તે વૃથા મોહજ છે. આવાં વાક્યો મહા-
ાત્માઓના વિચારને સહન કરતાં નથી. (મહાત્માઓ તેને યોગ્ય
ાણતા નથી.) મૂઢ જનોએ તેવાં વાક્યોને અત્યન્ત પ્રસિદ્ધિ પમાડેલાં
. પરન્તુ રાગદ્વેષથી રહિત એવા સર્વજ્ઞે જે કહેલું છે તે જો મનની
ાદ્ધિપૂર્વક કર્યું હોય, તો જ તે પાપનું પ્રક્ષાલન કરવામાં સમર્થ
ાય છે."

આપ્રમાણે ચંડસોમ પોતાનું વૃત્તાંત સાંભળીને મુનિને પ્રણામ
ારી હાથ જોડીને બોલ્યો કે—"હે પ્રભુ! તમે જે કહ્યું તે સત્ય છે.
ાટે જો હું શુદ્ધિને આપનારા સર્વજ્ઞના વાક્યને યોગ્ય હઉં, અથવા
ાત્ર હઉં, તો મને દીક્ષા આપો." તેણે આપ્રમાણે કહ્યું એટલે
મુનિરાજે તેને યોગ્ય જાણીને દીક્ષા આપી.

॥ इति क्रोधे चंडसोमकथा ॥

ફરીથી ધીધર્મનંદન ગુરુ બોલ્યા કે—"હે પુરંદરદત્ત રાજા!
માનરૂપી દુર્દાન્ત હાથી ધર્મરૂપી ઉદ્યાનને ભાંગી નાંખે છે, માટે

આકાશને ચુંબન કરનારી હવેલીઓની ચંદ્રશાળા (અગાસી)માં રહેલી સ્ત્રીઓ જાણે કે તે નગરીની શોભા જોવાને આવેલી દેવાંગનાઓ હોય તેવી શોભતી હતી. ધનિક લોકોનાં હર્મ્યને વિષે તથા પંડિતોના ગૃહને વિષે ગમન આગમન કરતી લક્ષ્મી અને સરસ્વતીને પરસ્પર પ્રીતિ વૃદ્ધિ પામતી હતી. તે નગરીના ઈશાન ખુણામાં એક યોજન દૂર કૂપપંદ્ર નામે ગામ છે. તે ગામમાં એક પૂર્વના રાજવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો ક્ષત્રભટ્ટ નામે આજીવિકાહીન વૃદ્ધ ઠાકોર રહેતો હતો. તેને પોતાના જીવિત કરતાં પણ અધિક પ્રિય એવો વીરભટ્ટ નામે એક જ પુત્ર હતો. એકદા તે પુત્રને લઈને તે ક્ષત્રભટ્ટ ઉજ્જયિની નગરીમાં પ્રદ્યોતન-રાજાની સેવા કરવા ગયો. પ્રદ્યોતનરાજાએ તેને તે જ કૂપપદ્ર ગામ આપ્યું. કેટલેક કાળે સમીપના શત્રુઓમાંથી વારંવાર હુમલો થવાથી તે ક્ષત્રભટ્ટના અવયવો શિથિલ થઈ ગયા, તથા વૃદ્ધાવસ્થાની જીર્ણતાથી યુદ્ધ કરવામાં પણ તે શક્તિમાન રહ્યો નહીં. તેથી વીરભટ્ટ પુત્રને રાજાને સોંપીને પોતે ઘેર જ રહ્યો. તે વીરભટ્ટને શાંતિભટ્ટ નામનો પુત્ર થયો. તે પુત્ર અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામીને રાજાની સેવા (નોકરી) કરવા લાગ્યો. તે શાંતિભટ્ટ સ્વભાવે ઉદ્ધત, અભિમાની અને શુરાવસ્થાથી જ અવિવેકી હોવાથી પ્રદ્યોતનરાજાએ તથા રાજપુત્રે તેનું શાંતિભટ્ટ નામ કાઢીને માનભટ્ટ નામ પાડ્યું હતું. 'હે પુરંદરદત્તરાજ' તેજ આ માનભટ્ટ એક દિવસે પ્રદ્યોતનરાજાની સભામાં સર્વે સભાસદો પોતપો-તાના સ્થાને બેઠા હતા, તે વખતે ગયો. પોતાના સ્વજનો તથા બંધુ જેવા અતિવૃદ્ધોને નમસ્કાર કરીને તે પોતાને સ્થાને બેસવા ગયો, તો પોતાના આસનપર એક પુલિંદ નામના રાજપુત્રને બેઠેલો જોઈને તેને કહ્યું કે—"હે પુલિંદ! આ મારે બેસવાનું સ્થાન છે. માટે તું ઉઠ." પુલિંદે કહ્યું—"હું અજાણ્યો જ અહીં બેઠો છું, તેથી મારો અપરાધ માફ કર. ફરીથી નહીં બેસું." તે સાંભળીને બીજા સભાસદોએ માનભટ્ટને કહ્યું કે—"હવે માનભટ્ટને સ્થાને પુલિંદ બેઠો. અહો! આવી પુરૂષો પૃથ્વી જેમ જીવિત તથા ધનનો નાશ કરે છે, પણ કદાપિ માનનો નાશ કરતા નથી. કેમકે માન જ એનું ધન છે. ધન તો આકડાના રૂની જેવું હલકું છે, અને માન તો મેરૂપર્વતની જેવું ભારે છે. તેથી માનવાળા પુરૂષો કદાચ હલની નાશ કરે, પણ

ત્યાં કેટલેક દિવસે માનભટના ઘા રૂઝાયા અને તે સાજો થયો. ત્યાં રહીને તેમણે કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો.

એકદા ત્યાં વનભૂમિમાં વસંતઋતુની લક્ષ્મી (શોભા) અવતરી. તેના સંગથી સર્વ વૃક્ષો નવાંકુરની લક્ષ્મીવાળા થયા. અશોકવૃક્ષો વિયોગી સ્ત્રીઓને જાણે તેના પાદતલના ઘાતનું મનમાં સ્મરણ કરીનેજ હોય, તેમ શોકવાળી કરવા લાગ્યા. કામદેવ પણ તે ઋતુના સંગથી વિયોગી પુરૂષોને હણવા લાગ્યો, કેમકે તે કામદેવનું મિત્રસૈન્ય પુષ્પની લક્ષ્મીવડે ઘણું મોટું થયું હતું. મદના મદ્ય (કોગળા) નાંખવાથી જાણે અત્યન્ત રોષ પામ્યો હોય, તેમ કેસરવૃક્ષ કેસરની લક્ષ્મીવડે વિરહી સ્ત્રીઓને હણવા લાગ્યો. પત્રોવડે સમૃદ્ધિમાન એવા પલાશના વૃક્ષો જાણે સ્વરૂપ વિયોગી સ્ત્રીઓના પ્રાણનો નાશ કરવામાટે પલાશો (રાક્ષસો) જ હોય નહીં તેમ શોભવા લાગ્યા. આસોપાલવના વૃક્ષોની શાખાઓ નવપલ્લવના હાલવાવડે કરીને જાણે વસંતઋતુને વસ્ત્રથી ઉતારણું કરતી હોય, તેમ શોભવા લાગી. આવા વસંતસમયે તે માનભટ ગામના યુવાન પુરૂષોસાથે હીંચકા ખાવા ગયો. ત્યાં ગામના લોકોએ કહ્યું કે—" જે જેના હૃદયમાં પ્રિય હોય, તેનું તેણે નામ લેવું." તે વચન સર્વ લોકોએ અંગીકાર કર્યું. પછી પોતપોતાની પ્રિયાઓની પાસે તરૂણ પુરૂષો ગીત ગાવા લાગ્યા. અને કોઈ તરૂણે પોતાની **ગૌરાંગી** નામની સ્ત્રીનું નામ લીધું, એવી જ રીતે કોઈએ **શ્યામાંગી**, કોઈએ તન્વંગી અને કોઈએ **નીલોત્પલાક્ષી** એમ પોતપોતાની સ્ત્રીઓનાં નામ લીધાં. પછી માનભટનો વારો આવ્યો, ત્યારે તે હીંચકાપર ચઢીને પોતાની સ્ત્રી **ગૌરાંગી** હતી, તોપણ **શ્યામાંગી** નામે ઉચ્ચાર કરીને કહ્યું. તેથી શ્યામાનું નામ લીધેલું સાંભળીને તેની સ્ત્રી ગૌરાંગી અત્યન્ત કોપ પામી, ત્યારે બીજી યુવતીઓએ તેની મશ્કરી કરી કે—" હે સખી ! તારાં રૂપ અને સૌભાગ્યની રચના સારી નથી, તેથી તારો પતિ બીજી શ્યામાંગી નામની પ્રિયાનું નામ લે છે. " એ સાંભળીને તે સૌભાગ્યવાળી ગૌરાંગીના હૃદયમાં શલ્ય પેઠું હોય, તેમ તે વિચાર કરવા લાગી કે—" અહો ! મારા પતિએ મારી સખીઓનીસમક્ષ પણ મારા માનનું રક્ષણ કર્યું નહીં. અહો ! તે કેવો દાક્ષિણ્યતાથી રહિત છે ! કેવો નિર્લજ્જ અને પ્રેમરહિત છે !

નહીં, તેથી તેને કાંઈક શંકા ઉત્પન્ન થઈ, એટલે તે તરત જ પોતાને ઘેર આવ્યો. તેણે પોતાની માને પૂછ્યું કે—" તમારી વહુ ઘેર આવી છે કે નહીં ?" માએ કહ્યું કે—" અહીં આવીને તરત તે વાસગૃહમાં ગઈ છે." તે સાંભળીને માનભટે વાસગૃહમાં આવી તરત જ તેનો પાશ તોડી નાંખ્યો. પછી તેને જળનું સિંચન કર્યું, તેથી તે ક્ષણવારમાં સ્વસ્થ ચિત્તવાળી થઈ. ત્યારે માનભટે કહ્યું કે—" હે પ્રિયા! તારો કોણે અને શું અપરાધ કર્યો છે ? તું કેમ કોપ પામી છે ? શામાટે આમ કારણવિના પોતાના તથા મારા પણ જીવિતને સંશયરૂપી દોલા (હીંચકા)માં આરોપણ કર્યું ?" તે સાંભળીને ગૌરાંગી પતિપ્રત્યે બોલી કે—" જ્યાં તે સૌભાગ્યવાળી અને કમળના પત્રસમાન દીર્ઘ લોચનવાળી શ્યામાંગી રહેતી હોય ત્યાં તમે પણ જાઓ." માનભટે કહ્યું—" હે પ્રિયા! હું આ વૃત્તાન્તથી સર્વથા અજ્ઞાન છું. શ્યામાંગી કોણ ? કોણે અને ક્યારે તેને જોઈ? તારીપાસે કોણે વાત કરી ? તે સર્વ મને કહે." તે સાંભળીને ક્રોધાગ્નિથી બળતી તે બોલી—"અત્યારે અજાણ્યા થાઓ છો. જ્યારે તમે હીંચકાપર ચડ્યા હતા, ત્યારે સર્વ સખીઓનીપાસે તમે તે શ્યામાંગીનું નામ લીધુ હતું, તે તો કેમ ભૂલી ગયા કે ?" એમ કહીને મહા પવિત્ર અરણ્યમાં રહેલા મુનિની જેમ તે મૌન ધારણ કરીને રહી. માનભટે વિચાર્યું કે—" આ તો વિનાકારણે કોપ પર્વતપર ચડી." પછી તેણે વારવાર સમજાવ્યા છતાં પણ તે કાંઈ જ બોલી નહીં, કેવળ અનુક્ત માનનો જ આશ્રય કરીને રહી. ત્યારે માનભટે વિચાર્યું કે—" આનું ચિત્ત ક્રોધથી પુષ્ટ થયું છે, તેથી તેના અનુનયમાટે તેના પગે પડવું જ હિતકારક છે." એમ વિચારીને તેણે તેપ્રમાણે કર્યું, પરન્તુ તેથી તો પાણી ઘી નાંખવાથી અગ્નિની જ્વાળાની જેમ તે ઉલટી અધિક કોપયુક્ત થઈ, પણ ચિત્તમાં શાન્તરસનું પોષણ કર્યું નહીં. છેવટ માનભટે વિચાર્યું કે—" આ મૃગાક્ષી અનુનય કર્યા, છતા પણ પ્રસન્ન થતી નથી, તે યુક્ત છે. કેમ કે સ્ત્રીઓ પ્રાયે વેરી જ હોય છે. જો માર્ગમાં દુસ્તર એવી એ રૂપ નદી ન હોય તો મોક્ષમિચ્છાવી પુરુષોને મોક્ષની લક્ષ્મી સમીપ જ છે. કામી પુરુષો કામદેવના તાપના નાશનેમાટે સ્ત્રીઓનું સેવન કરે છે, પરન્તુ તે અધિક તો ઉલટું મહા સંતાપનું સ્થાન થઈ પડે છે. એ જો

સાંભળીને "મારા પતિ ડૂબવામાં પડ્યા" એમ ધારીને દુઃખી થયેલી તે સ્ત્રીએ તત્કાળ પોતાનો દેહ કૂવામાં પડતો મૂક્યો. તેની પાછળ તેની સાસુએ પણ તે દુઃખથી દુઃખિત થઈને પોતાનો દેહ કૂવામાં નાંખ્યો અને તેની પાછળ આવતો તેનો સાસરો પણ તે મોટા દુઃખથી પડ્યો. તે ત્રણેને નાશ પામેલા જોઈને માનભટે મનમાં વિચાર્યું કે— "હવે મારે શું કરવું! આ દુઃખથી હું પણ મારા આત્માને કૂવામાં નાખું કે નહીં?" એમ વિચારીને હે પુરંદરદત્ત રાજા! તે માનભટ સમયે પ્રાપ્ત થયેલી તેમની [1]નિવાપાંજલિ ક્રિયા કરીને અત્યન્ત વૈરાગ્ય પામી દેશાંતરોમાં પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો. લોકોએ બતાવેલા ભૃગુ-પાત, ગંગાસ્નાન વિગેરેનું આચરણ કરવા લાગ્યો. અને છેવટ સ્ત્રી, માતા અને પિતાના વધથી ઉત્પન્ન થયેલા અત્યન્ત પાપસમૂહની શાંતિને માટે કૌશાંબી નગરીએ આવ્યો. હે નરેશ! તે આ બિચારો અજ્ઞાન અને મૂઢ ચિત્તવાળો માનભટ લોકોની ઉક્તિવડે તીર્થો કર્યાં કરે છે, પરન્તુ જો ચિત્તની શુદ્ધિ હોય તો પુરૂષ ઘરમાં રહીને પણ પાપનો ક્ષય કરે છે. તેથી સર્વ પ્રકારે મનની જ શુદ્ધિ કરવી જોઈએ. ચિત્તની શુદ્ધિવિના સુપાત્રે આપેલું વિત્ત તથા કરેલો ક્રિયાનો સમૂહ ભસ્મને વિષે ઘૃતનો હોમ કર્યાંની જેમ નિષ્ફળ છે."

આપ્રમાણે ગુરૂનાં વાક્યો સાંભળીને તે માનભટે માનનો ત્યાગ કરીને ભગવાન ધર્મનંદન ગુરૂના ચરણકમળનો આશ્રય કર્યો, અને પ્રતિબોધ પામેલા તેણે પ્રવ્રજ્યા માગી. એટલે સૂરિએ કહ્યું કે—"હે વત્સ! નિરન્તર અતિચારરહિત ચારિત્રનું પાલન કરવું અતિ દુષ્કર છે. કેમ કે તેમાં કેશનો લોચ કરવો પડે છે, નિરન્તર પ્રાણાતિપાતવિરમણ વિગેરે વ્રતોને અતિચારરહિત ધારણ કરવાં પડે છે, અઢાર હજાર શીલાંગના ભારને વહન કરવો પડે છે, રસવિનાનું વિરસ થયેલું અને લુખું ભિક્ષા માગીને લાવેલું અન્ન જમવું પડે છે, પ્રાસુક, એષણીય અને સ્વાદવિનાના જળનું પાન કરવું પડે છે, ભૂમિપર સુવું પડે છે, અને દુઃસહ એવા પરીસહો તથા ઉપસર્ગોના સમૂહ પ્રાપ્ત થાય તોપણ કિંચિત્ માત્ર શિથિલતા કરી શકાતી નથી. લોઢાના ચણા ચાવવા

[1] મરેલાની પાછળ થતી ક્રિયા.

વાચાથી કોઈ વર્ણન પણ થઈ શકતા નહી. તે નગરીમાં કામાગ્નિ સંતાપદીના જ્વાળાઓને હરણ કરનારા સંધ્યાકાળના વાયુવડે યુવાન પુરૂષોના હૃદયને પ્રદીપ્ત કરતો હતો. તે નગરી ચૌદ મહાસ્વપ્નોથી જેનો જન્મમહિમા સુચવન થયો છે, જેણે શરીરની અનુપમ રમણીયતાથી ઘણા કામદેવોનો તિરસ્કાર કર્યો છે, જેણે ઉત્પન્ન થયેલા નિર્મળ કેવળજ્ઞાનવડે સમગ્ર પદાર્થનો સમૂહ અવલોકન કર્યો છે, સંસારના ઉદરરૂપ વિવરમાં સંચાર કરનારા જેણે સમગ્ર જનસમૂહને શરણ આપવામાટે ઉચ્ચારણ કરેલી શુદ્ધ ધર્મદેશનારૂપ સિંહનાદવડે સર્વ કુવાદીરૂપી મોટા હાથીઓનો પરાજય કર્યો છે, અને સુરેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર તથા નરેન્દ્રોએ જેના બન્ને ચરણકમળની સેવા કરી છે, એવા વળી જગતને આનંદ આપનારા શ્રીવામારાણીના પુત્ર ભગવાન પાર્શ્વનાથ તીર્થંકરની જન્મભૂમિ છે, તે નગરીની વાયવ્યદિશામાં શાલિગ્રામ નામે ગામ છે. અગાધ કુવાઓથી વ્યાપ્ત, વિકટ એવા વટવૃક્ષોથી શોભતું જણાતું અને અશોકવૃક્ષની શ્રેણીથી મનોહર એવું તે ગામ કોના ચિત્તને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે તેવું નહોતું ! તે ગામમાં ગંગાદિત્ય નામે એક વણિક રહેતો હતો. તે ગામ ધનધાન્યથી સમૃદ્ધિમાન છતાં પણ તે એકજ દારિદ્રતાની મુદ્રાથી પરાભવ પામેલો હતો, કામદેવસમાન રૂપવાન છતાં પણ તેજ એક લોકોમાં કદરૂપો હતો, વધારે શું કહેવું! તેજ એક કુબાંધી હતો, તેનું દર્શન જ સમગ્રજનને ઉદ્વેગ પમાડનાર હતું, તથા તેજ કુવડી, ચાડીયો અને સર્વ દુર્ગુણોનું મંદિર હતો. તે નિરંતર માયાના સ્વભાવવાળો હોવાથી લોકોએ તેનું ગંગાદિત્ય નામ દૂર કરીને માયાદિત્ય એવું નામ સ્થાપન કર્યું હતું. હે પુરંદરદત્ત રાજા! તેજ આ માયાદિત્ય છે.

તે ગામમાં સ્થાણુ નામે એક વણિકપુત્ર રહેતો હતો. તેના પૂર્વ સુકૃતસમૂહનો ક્ષય થવાથી તે ધનરહિત થયો હતો. તેને તે માયાદિત્યની સાથે પ્રીતિ બંધાણી. પણ તે સ્થાણુ સ્વભાવે સરળ, કૃતજ્ઞ, વિવેકી, દયાળુ, બીજાને નહી છેતરનાર, નિરંતર દીનજનોને વત્સલ અને કપટરહિત હતો. તે સ્થાણુને સ્વજન વૃદ્ધજનોએ ઘણી રીતે વાર્યો છતાં પણ તેણે શુદ્ધ મનવાળો હોવાથી તે માયાદિત્યનું [illegible] કોઈ વચન માન્યું નહી. કહ્યું છે કે—

મારીજપાસે ગ્રંથિ રહેવા દે." તેથી સ્થાણુ તેના હાથમાં રત્નની ગ્રંથિ આપીને ગામમાં પેઠો. પછી માયાદિત્યે વિચાર્યું કે—"કોઈ પણ ઉપાયથી આ રત્નગ્રંથિ મારી જ થાય તો મારો પરિશ્રમ કૃતાર્થ થાય." એમ વિચારીને જેને પાપબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે, એવા તે માયાવીએ તે રત્નગ્રંથિ જેવી જ બીજી પત્થરના કકડાની ગ્રંથિ તૈયાર કરી. તેટલામાં કંદોઈની દુકાનો બંધ હોવાથી માંડા કરાવ્યા વિનાજ સ્થાણુ પાછો આવ્યો. અને મિત્રને જોઈને બોલ્યો કે—"હે મિત્ર! કેમ આજે તારા નેત્ર ભયભ્રાંત થયા હોય તેમ જણાય છે?" માયાદિત્યે જવાબ આપ્યો કે—"તને અહીં આવતાં મેં બરાબર ઓળખ્યો નહીં, તેથી મેં 'કોઈ ચોર આવે છે.' એમ ધાર્યું, માટે હું ભયભીત થયો હતો. આ હો મારે આ રત્નગ્રંથિનું કાંઈ કામ નથી." એમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યો જવામાટે આકુળ ચિત્તવાળો તે માયાવી ભૂલથી સત્ય રત્નની ગ્રંથિ તેને આપીને, પોતે ખોટી રત્નની ગ્રંથિ લઈને, 'હું ભિક્ષામાટે જાઉં છું' એમ કપટથી કહીને એક રાત્રી દિવસમાં બાર યોજન દૂર નીકળી ગયો. તેટલે દૂર જઈ પેલી રત્નગ્રંથિ છોડીને જુએ છે, તો કેવળ પાષાણના જ કકડા જોયા. તે જોઈને ઠગાયા જેવો અને ચોરાયા જેવો તે થઈ ગયો. પછી સ્થાણુપાસેથી સત્ય રત્નની ગ્રંથિ લેવામાટે ફરીથી પણ કૂડકપટને ધારણ કરનારો તે ચિરકાળ-સુધી સર્વત્ર ભટક્યો. અહીં ગામની બહાર રહેલા સ્થાણુએ ઘણીવાર-સુધી તેની રાહ જોઈને પછી મિત્રની ઘણી શોધ કરી, પણ તે મળ્યો નહીં. એટલે મિત્રના ગુણનું સ્મરણ કરીને અનેક પ્રકારે વિલાપ કરતાં તેણે તે દિવસ નિર્ગમન કર્યો, રાત્રે કોઈ દેવમંદિરમાં જઈને સુઈ રહ્યો. રાત્રીને પાછલે પહોરે કોઈ ગુજરાત દેશના રહીશ મુસાફરે નીચેપ્રમાણે ગાયન કર્યું.

> धवलस्य योत्रविधुरः स्वजनो नो भारकर्षणे प्रवणः ।
> स एव गोष्ठांगणभूतलविभूषणं केवलं भवति ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જોતરથી વિશ્લેષ પામેલા ઉત્તમ આખલાની જેવો જે સ્વજન જુદનો ભાર વહન કરવામાં નિપુણ ન હોય, તે 'ગોષ્ઠના આંગણાની પૃથ્વીનું કેવળ ભૂષણ જ થાય છે. (બીજા કશા કામનો નથી.)"

---

૧ ગોષ્ઠ-સભા, ગાયનો વાડો.

સ્રી મને સુંદર રૂપવાળો જોઈને મારાપર અનુરાગવાળી થઈ. તે સ્થાને કોઈ પણ હતું નહીં. તેથી મેં તેણીને પુછ્યું કે—"હે ભદ્રે! જો તું મને સર્વ વચન સત્ય રીતે કહે, તો હું તને પૂછું." ત્યારે તે બોલી કે—"હે સુંદર! હું સર્વ સત્ય કહીશ." મેં પૂછ્યું—"મને નિરપરાધીને સીપાઈ લોકો શામાટે પકડ્યો છે?" તે બોલી—"હે સુભગ! આ નવમીને દિવસે મારો પતિ દેવીને નરજીવન આપવાનો છે, માટે તે દેવીની આરાધનાના નિમિત્તે તને ચોર કહીને કપટથી પકડ્યો છે." તે સાંભળીને મને જીવિતના અંતનો અધિક ભય થયો, તેથી મેં તેણીને ફરીથી પુછ્યું કે—"મારો જીવવાનો કોઈ પણ ઉપાય છે? હોય તો કહે." તેણીએ કહ્યું કે—"તારો જીવવાનો ઉપાય કાંઈ પણ નથી. તેમ જ હું મારા પતિની કોઈ થાઉં નહીં. તોપણ તારાઉપર મને ઘણો સ્નેહ ઉપજે છે, તેથી મારૂં વચન સાંભળ. નવમીને દિવસે સમગ્ર પરિવાર મારા સ્વામીનીસાથે તીર્થસ્થાને સ્નાન કરવા જશે, તે વખતે તારૂં રક્ષણ કરવામાટે એક બે જ માણસો હશે." તે સાંભળીને મને કાંઈક હીમત આવી. પછી નવમીને દિવસે અવસર જોઈને હું તે ઘરની બહાર નીકળી ગયો. અને કોઈ પણ ન જુએ, તેમ ઠેકાણે ઠેકાણે તારી શોધ કરતો હું અહીં સરળ એવા ઘણાં [1]વાનીર વાળા નર્મદાને તીરે આવ્યો, તેવામાં તને જોયો. હે મિત્ર! તારા દુસ્સહ વિરહના સમયમાં મેં આવું દુઃખ અનુભવ્યું." તે વૃત્તાંત સાંભળીને તેને સત્ય માનનારા રત્નાકરનાં નેત્ર અશ્રુજળથી આર્દ્ર થઈ ગયાં. ત્યારપછી બન્ને મિત્રો સુખ ઘેર્ય આહાર કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા. માર્ગમાં ભૂલા પડવાથી દિગ્મૂઢ થયેલા અને ભયભીત દ્રષ્ટિવાળા તે બન્ને મિત્રો દુસ્તર સંસારની જેવા કોઈ અરણ્યમાં પેઠા. આપણે ક્યાં આવ્યા છીએ? અને અહીંથી ક્યાં જઈશું? તેની તેમને ખબર ન પડી. આગળ ચાલતા રત્નાકરે કહ્યું કે—"હું ક્ષુધાથી બહુ પીડાઉં છું, માટે તું આ રત્નગ્રંથિ ગ્રહણ કર, કેમકે કદાચ મારીપાસેથી પડી જાય." એમ કહીને તેણે માયાદિત્યને તે રત્નગ્રંથિ આપી. તે લઈને માયાદિત્યે વિચાર્યું કે—"અહો! મારે જે કામ કરવાનું હતું, તે આણે બને જ કર્યું." પછી મધ્યાહ્નકાળ થયો. સૂર્યના કિરણો ઉગ્ર-

1 વાનીર—એક જાતનું નદીમાં થતું ઘાસ.

ઓધા પામી તેજ વટનીચે આવ્યો. તેણે ચોરોને આજ્ઞા કરી કે—"અરે! સૈનિકો! કુવામાંથી પાણી ખેંચો" તે સાંભળીને તે ચોર-જનોએ પલાશપત્રના પડીયામાં પથરો મુકીને લતાતંતુના દોરડાથી બાંધીને જળ ખેંચવામાટે કુવામાં નાંખ્યો. તે કુવાનીઅંદર રહેલા સ્થાણુએ બોલીને મોટા શબ્દથી કહ્યું કે—"કોઈએ મને દુર્દૈવના યોગથી આ કુવામાં નાંખી દીધો છે, માટે મને પણ બહાર કાઢો." તે સાંભળીને તેઓએ સેનાપતિપાસે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"કોઈએ આ કુવામાં કોઈ માણસને નાંખ્યો છે." સેનાપતિ બોલ્યો કે—"અરે! જળ ખેંચવું બંધ કરી પ્રથમ તેજ બિચારાને બહાર કાઢો." સ્વ-પ્રમાણે તેના આદેશને વશ રહેનારા તે લોકોએ તરતજ સ્થાણુને કુવા બહાર ખેંચી લીધો. પછી સેનાપતિએ સ્થાણુને પુછ્યું કે—"હે ભદ્ર! તું ક્યાંનો રહીશ છે? ક્યાંથી અહીં આવ્યો છે? તારું નામ શું? કોણે આ ઉંડા કુવામાં તને નાંખ્યો હતો?" ત્યારે સ્થાણુ બોલ્યો—"હે દેવ! પૂર્વદેશથી અમે બે માણસો દક્ષિણદિશામાં ગયા હતા. ત્યાં કેટલેકકાળે અમે પાંચ પાંચ રત્નો ઉપાર્જન કરી હર્ષિત થયા સતા પોતાના દેશતરફ જતાં માર્ગમાં ભૂલા પડ્યા, તેથી આ અટવીમાં આવ્યા. અહીં તૃષાથી આતુર–તૃષાથી પીડા પામેલા અમે જળની શોધ કરવા લાગ્યા. એટલે તૃષાથી તાપ થયેલા અમે આ ઉંડો કુવો જોયો. ત્યારપછી શું થયું? તે હે દેવ! હું બરાબર જાણતો નથી. પણ મને કોઈએ આ કુવામાં નાંખ્યો, એટલુંજ જાણું છું. પરંતુ જેમ ગુરૂ પ્રાણીને સદ્ધર્મોપદેશના વચનવડે સંસારથી બહાર કાઢે, તેમ આપ કૃપાળુએ મને કુવામાંથી બહાર કાઢ્યો છે." તે સાંભળીને સેનાપતિએ કહ્યું કે—"કેવળ તેજ દુરાચારીએ તને કુવામાં નાંખ્યો છે." સ્થાણુએ કહ્યું—"નહીં, નહીં, શાંતં પાપં. પોતાના જીવિતથી પણ અધિક પ્રિય એવા મારાપર તે આવું ચંડાળના જેવું દુષ્ટ આચરણ કેમ કરે?" સેનાપતિએ પુછ્યું—"હમણા તે ક્યાં છે?" સ્થાણુએ કહ્યું—"તે હું જાણતો નથી." તે સાંભળી સર્વ ચોરો પરસ્પર હસતું મુખ કરીને બોલ્યા કે—"આ બિચારો સદા સરળ સ્વભાવવાળો કાંઈપણ જાણતો નથી. આનું ચિત્ત તો શુદ્ધજ છે." પલ્લીપતિએ કહ્યું કે—"આપણે જેનીપાસેથી રત્ન ગ્રહણ કર્યાં છે, તેજ આનો મિત્ર હશે

કરવામાટે સ્થાણુ મિત્રનેસાથે લઈને લોકપ્રસિદ્ધ સર્વ તીર્થોની આરાધના કરતો કરતો અનુક્રમે અહીં આવીને બેઠો છે."

આપ્રમાણે પોતાનું યથાર્થ વૃત્તાંત ગુરૂના મુખથી સાંભળીને માયાદિત્ય બોલ્યો કે—"હે દયાના નિવાસરૂપ પૂજ્ય ગુરૂ! મેં માયાથી મોહિત થયેલા ચિત્તવડે જે મિત્રનો દ્રોહ કર્યો છે, તે પાપના નાશનેમાટે મારાપર કૃપા કરીને સર્વ સિદ્ધિને નિવાસ કરવાના સ્થાનરૂપ એવી પ્રવ્રજ્યા મને આપો." તે સાંભળીને ભગવાન ધર્મનંદનગુરૂએ જ્ઞાનના અતિશયથી તેના હૃદયમાં માયા કષાયનો પ્રચાર શાંત થયેલો જાણીને શ્રી તીર્થંકરે કહેલી વિધિપ્રમાણે દીક્ષા આપી.

॥ इति मायायां मायादित्य कथा ॥

ચારિત્રરૂપી મલયાચળપર્વતના સુંદર ચંદન વૃક્ષરૂપ શ્રી ધર્મનંદનગુરૂ ફરીથી બોલ્યા કે—"જે માણસ ક્રોધાદિકથી રહિત છતાં પણ લોભનો ત્યાગ કરતા નથી, તે શ્યામ લોહના ગોળાની જેમ ભવસાગરમાં ડૂબે છે. સંસારરૂપી કાંતારમાં વિવેકરૂપી પ્રાણનો નાશ કરનાર લોભરૂપી સર્પથી સ્પર્શીને ડસાયેલા જીવો પોતાનું હિત કે અહિત કાંઈપણ જાણતા નથી. લોભી મનુષ્યમાં રહેલી નિર્મળ ગુણની શ્રેણી પણ અગ્નિથી તપાવેલા લોઢાનીઉપર જળના બિંદુની જેમ તત્કાળ લય પામે છે. જેમ સમુદ્ર ઘણાં જળથી તૃપ્ત થતો નથી, અને જેમ અગ્નિ ઘણાં કાષ્ઠેથી તૃપ્ત થતો નથી, તેમ પ્રાણી ઘણા ધનથી પણ સંતોષ પામતો નથી. હે પુરંદરદત્ત રાજા! લોભને પરવશ થયેલો પ્રાણી આ પુરૂષની જેમ દ્રવ્યનો નાશ કરે છે, મિત્રને હણે છે, અને પોતે દુઃખસાગરમાં પડે છે." તે સાંભળીને રાજાએ વિનંતિ કરી કે—"હે ભગવાન્! તે કયો પુરૂષ! અને તેણે શું કર્યું છે!" ત્યારે ગુરૂ બોલ્યા કે—"હે રાજા! જે આ તમારીપાછળ અને વાસવ મંત્રીની ડાબી બાજુએ જાણે કેવળ અસ્થિનું જ પંજર હોય તેમ અતિ કૃશ દેહવાળો અને જાણે સાક્ષાત્ લોભની જ મૂર્તિ હોય તેવો બેઠો છે, તેણે લોભથી પરાભવ પામીને જે કાર્ય કર્યું છે, તે એક ચિત્તે સાંભળો.

લોભઉપર લોભદેવની કથા.

આ જંબૂદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રના મધ્યખંડને વિષે તક્ષશિલા

લોભમાં ચિત્તવાળો હતો, નિરંતર બીજાને છેતરવામાં શિરોમણિ હતો; અસત્ય વચન બોલનારો હતો અને પરદ્રવ્યનું હરણ કરનારો હતો. તેનાં એવાં કૃત્યોથી બીજા સાર્થવાહના પુત્રોએ તેનું ધનદેવ નામ તજી દઈને લોભદેવ નામ પાડ્યું હતું. અનુક્રમે તે લોભદેવ યુવાવસ્થા પામ્યો, ત્યારે તેનું ચિત્ત અત્યંત લોભને વશ થયું. એકદા તેનું ચિત્ત દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાટે અત્યંત ઉત્સાહિત થવાથી તેણે ગુરૂજનની આજ્ઞા લઈને મોટા અશ્વો તૈયાર કરી, વાહનોનો સ્વીકાર કરી, પાથેય ગ્રહણ કરી મિત્રવર્ગની રજા લીધી. પછી સૂર્યની દૃષ્ટિવાળું ચરલગ્ન આવ્યું ત્યારે તિથિ અને નક્ષત્રથી પવિત્ર એવા ચંદ્રના બળવાળા મુહૂર્તને વિષે તેણે સ્નાન તથા દેવપૂજા કરી. જે તરફની નાસિકામાંથી ચાલતી હતી, તે તરફનો પાદ પ્રથમ મૂકીને પ્રયાણ કર્યું. તેના સ્વજનો તેનીપાછળ વળાવવા ચાલ્યા. લોભદેવ પ્રફુલ્લિત મુખવાળો થયો સતો દક્ષિણ દિશાતરફ ચાલ્યો. તેને તેના પિતાએ કહ્યું કે—"હે વત્સ! તું સર્વ શાસ્ત્ર ભણેલો છે તેથી તને ઉપદેશ આપવો તે માણિક્યને ઘણના પ્રહાર જેવું, સરસ્વતીને ભણાવવા જેવું અને મોતીને ઉજ્વળવા જેવું સર્વથા નિરૂપયોગી છે. તોપણ મારૂં ચિત્ત તારાપર સ્નેહનેલીધે મોહિત થયું છે, તેથી હું તને કાંઈક કહું છું તે સાંભળ —"હે પુત્ર! પરદેશ બહુ લંબાણ છે, રસ્તામાં માર્ગો ઘણા વિષમ છે, લોકો ઘણા વક્ર હૃદયવાળા હોય છે, સ્ત્રીઓ બીજાને છેતરવામાંજ તત્પર હોય છે, દુર્જનો ઘણા હોય છે, સજ્જનો થોડા હોય છે, કરીયાણાનું રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ છે, યુવાવસ્થા દુર્ધર છે, તથા કર્મની ગતિ વિષમ છે; તેથી તારે સર્વથા કોઈ ઠેકાણે પંડિત, કોઈ ઠેકાણે મૂર્ખ, કોઈ ઠેકાણે દયાળુ, કોઈ ઠેકાણે નિર્દય, કોઈ વખત શૂરવીર અને કોઈ વખત કાયર જેવા થઈને માર્ગનું નિર્ગમન કરવું." ઇત્યાદિ પિતાનાં શિક્ષા વચન સાંભળીને તે લોભદેવ અમંદ આનંદના સમુદ્રરૂપ ક્ષીરસાગરમાં મગ્ન થયો, અને તેના બન્ને નેત્રોમાંથી હર્ષનાં અશ્રુ પડ્યાં. સ્વજનો પાછા વળ્યા. પછી લોભદેવ અવિચ્છિન્ન પ્રયાણે દક્ષિણ દિશાનો આશ્રય કરીને ચાલતાં કેટલેક કાળે સોપારકપુરમાં આવ્યો. તે પુરમાં પતંગમાંજ માત્ર ઉત્પાત[1] દેખાતો હતો, સ્ત્રીઓની ભ્રકુટી-

---

૧ ઉડવું તે, ઉપદ્રવ.

કરીને કહ્યું કે—"હે તાત! રત્નદીપે જવાથી મોટો લાભ થાય એમ જેવું છે, કેમકે ત્યાં લોકોમાં ઘણેથી રત્નો મળે છે. તો આ માટે મારે તે ઉદ્યમ ન કરવો?" તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—"હે વત્સ! આપણે અને કામને વિષે એટલો મનોરથ કરીએ જેટલો જ તે પૂરો થાય. કહ્યું છે કે—'આશાઓને છેદ કરવી. હાથથી હોય વધે.' તો પ્રથમ ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યને ખર્ચીને તારા દેવાનું જ. સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરવામાં ઘણી જાતના ઉપદ્રવો રહેલા છે. માટે મનમાં વધારે લોભ ન કર. આટલા જ દ્રવ્યને યથાયોગ્ય ભોગવ, દીનદુઃખીને દાન આપ, દુઃખી અવસ્થાવાળા સંબંધીઓનો ઉદ્ધાર કર, અથવા આ ધનનું ફળ ભોગવ, અને અધિક ધન ઉપાર્જન કરવારૂપ લોભગ્રહનો નિગ્રહ કર." તે સાંભળીને હંસદેવ બોલ્યો કે—

यः कार्ये दुर्गमे धीरः कार्यारंभं न मुंचति ।
यशोऽभिसारिकेव श्रीस्तस्य संमुखं मुदा ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—"દુર્ગમ એવા કાર્યમાં પણ ધીર એવો જે માણસ કાર્યના આરંભને મૂકતો નથી, તેના વક્ષસ્થળને અભિસારિકાની¹ જેમ લક્ષ્મી આશ્રય કરે છે."

તેથી હે પિતા! પુરુષે પ્રારંભ કરેલા કાર્યનો નિર્વાહ કરવામાં જ આળસને દૂર રાખવું જોઈએ. માટે તમે પણ મારીસાથે રત્નદીપે ચાલો." શેઠે કહ્યું—"હું તો નહીં આવું, તું જ એકલો જા." હંસદેવ બોલ્યો—"કેમ તમે નહીં આવો? તેનું કારણ કહો." શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—"હું સાતવાર વહાણમાં બેસીને સમુદ્રમાં પેઠો છું. પણ સાતે વાર મારું વહાણ ભાંગી ગયું છે, તેથી મારું સમુદ્રમાર્ગથી ધનનું પ્રારબ્ધ જ નથી." હંસદેવે કહ્યું—"સૂર્ય પણ હમેશાં ઉદયાચળપર ચઢે છે, પોતાનો પ્રતાપ ફેલાવે છે, અને અસ્ત પણ પામે છે તો પછી બીજાને તેવું કેમ ન થાય! માટે બીજો વિચાર દૂર કરીને સર્વદા લક્ષ્મીનું ઉપાર્જન કરવામાં સાવધાન રહેવું જોઈએ, તેથી તમારે અવશ્ય મારીસાથે રત્નદીપ આવવું." ત્યારે શેઠ બોલ્યો કે—"હે વત્સ! એમજ હોય, તો હવે તને હું કહું છું કે—હું મોકલાવું છું, માટે આ વાતમાં તું જ કરી-

---

૧ પ્રિયની વાંછાવાળી સ્ત્રી.

તે સાંભળીને કર્ણધારે તથા સ્વજનોએ તેને સારી રીતે સમજાવીને રાખ્યો, અને યાનપાત્ર ચલાવ્યું.

રૂદ્રશ્રેષ્ઠી સમુદ્રમાં મોટા મગરના મુખરૂપી કુહરમાં રહેલી દાઢાઓરૂપી કરવતનો ભોગ થઈ પડી મૃત્યુ પામીને અકામનિર્જરાવડે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પહેલા હજાર યોજનમાં રહેલા વ્યંતરભવનમાં અલ્પ સમૃદ્ધિવાળો રાક્ષસ થયો. ત્યાં તેણે વિભંગજ્ઞાનથી મગરવડે ગળાતા પોતાના દેહને તથા સમુદ્રમાં ચાલ્યા જતા યાનપાત્રને જોઈને વિચાર્યું કે—"અરે! આ પાપી લોભદેવે મને આ સમુદ્રમાં નાંખી દીધો. અરે! આ દુરાચારીનું કેવું સાહસ? તેણે સ્નેહનો સંબંધ પણ ગણ્યો નહીં, ચિત્તમાં પરોપકારને પણ ધારણ કર્યો નહીં, અને સજ્જનપણું પણ રાખ્યું નહીં." એમ વિચારતાં તે રાક્ષસનો કોપાગ્નિ અતિ પ્રજ્વલિત થયો, એટલે તેણે વિચાર્યું કે—"આને મારીને હું તત્કાળ આ સર્વ ધનનો માલિક થાઉં. અથવા એવી રીતે કરૂં કે આ ધન એનું કે બીજા કોઈનું થાય નહીં." એમ વિચારીને તે રાક્ષસ સમુદ્રમાં આવ્યો. ત્યાં તે વહાણને જોઈને તે રાક્ષસ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ કરવા લાગ્યો. પ્રથમ તો જાણે કે મરણ પામેલા રૂદ્રશ્રેષ્ઠીને જોવામાટે જ હોય નહીં તેમ આકાશમાં શ્યામ મેઘમંડળ ચડી આવ્યું. વાદળાંઓ વિજળીરૂપી ચક્ષુવડે જાણે શ્રેષ્ઠીને જોતા હોય, તેમ આકાશમાં ચોતરફ ભમવા લાગ્યાં, કેમકે વાદળાંઓ સ્વભાવથી જ આર્દ્ર હૃદયવાળાં હોય છે. પછી સમરાંગણમાં તીક્ષ્ણબાણોના સમૂહવડે વીરપુરૂષોની જેમ સમુદ્રમાં [1]અમેય જળધારાવડે મેઘ સ્વેચ્છાએ વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. ઉદય પામેલા મેઘોવડે આખું વિશ્વ અંધકારમય થઈ ગયું, પણ તે યોગ્ય છે, કેમકે આ જગતમાં પુત્રો પિતાના અત્યન્ત સદૃશપણાને પામે છે. સમુદ્રના ચપળ કલ્લોલોથી વારંવાર આમ તેમ ચાલતું, પ્રચંડ વાયુથી ઉપદ્રવ પામેલું, પ્રાણીઓના પ્રાણને ભય ઉત્પન્ન કરતું અને અગણિત પણ્યવસ્તુથી ભરેલું સમુદ્રની અંદર ચાલતું તે વહાણ રાક્ષસના ક્રોધવશથી તત્કાળ ભાંગી ગયું. પરંતુ સમુદ્રમાં દ્વીપની જેમ અને મરૂદેશમાં જળની જેમ ભવિતવ્યતાને યોગે લોભદેવને એક પાટીયું હાથ લાગ્યું, તેને તે વળગી પડ્યો. તેના અવલંબનથી તે સાત રાત્રી દિવસે તારાદ્વીપે આવી

---

1 અમેય—જેનું માન થઈ શકે નહીં તેવી.

વિચાર્યું કે—" અહો! શાસ્ત્રોમાં સંભળાય છે કે દેવતાઓ સ્વર્ગમાં વસે છે. પરંતુ તે દેવો રમ્ય તથા આરામના વિનોદને જાણતા નથી; નદીનો કણ લોકોને આનંદ આપનાર એવા આ સ્થાનનો ત્યાગ કરીને સ્વર્ગનો આશ્રય શામાટે કરે?" એમ વિચારીને તે લોભદેવ તે વટવૃક્ષની નીચે બેઠો. પછી અત્યંત તીવ્ર વેદનાથી દુઃખી થયેલો તે ચિરકાળસુધી વિચારવા લાગ્યો કે—" એવો કયો ધર્મ હશે કે જેથી દિવ્ય શોભા ધારણ કરનારા દેવો સ્વર્ગલોકમાં સુખનો અનુભવ કરે છે? અને એવું કયું પાપ હશે કે જેથી નરકમાં નારકી જીવો અમંદ દુઃખથી પણ અધિક દુઃખને વહન કરે છે! વળી મેં એવું શું પાપ કર્યું હશે કે જેથી હું આવા પ્રકારના દુઃખનું ભાજન થયો!" આપ્રમાણે વિચાર કરતાં તે લોભદેવના મનમાં એકદમ જાણે તીક્ષ્ણ શરનું શલ્ય હોય તેમ ભદ્રશ્રેષ્ઠીનું સ્મરણ થયું. તેથી તેણે વિચાર્યું કે—" અહો! મારી જેવાના જીવિતને ધિક્કાર છે! મેં પાપીએ દ્રવ્યના લોભથી સર્વનું પ્રિય કરનાર અને કળાના નિધિ એવા ભદ્રશ્રેષ્ઠીને હણ્યો! હવે હું તેવા કોઈ કર્મનું આચરણ કરું, કે જેથી પ્રિયમિત્રના વધરૂપ પાપથી કલુષ થયેલા આત્માનો તીર્થભૂમિમાં ત્યાગ કરીને સર્વ પાપથી મુક્ત થાઉં." એમ વિચારીને તે ક્ષણવાર ત્યાં સુઈ ગયો. પછી ઉઠીને કોઈક દિશામાં કોઈની મધુર વાણી સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે—" અહો! આ વાણી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત કે અપભ્રંશ પણ નથી, આ તો ચોથી પૈશાચી ભાષા છે, તે હું સાંભળું." એમ વિચારીને તે સાંભળવા લાગ્યો. પિશાચો પરસ્પર વાતો કરે છે, તેમાં એક પિશાચ બોલ્યો કે—" પાપના નાશમાટે તપ કરતા લોકોને આ ઉપવનના આભોગનું સ્થાન રમણીય છે" બીજાએ કહ્યું—" તેકરતાં પણ મેરૂપર્વત વધારે સુંદર છે." ત્રીજાએ કહ્યું—"એનાથી પણ હિમથી શીતળ થયેલા શિલાતળવાળો હિમાલયગિરિ જ રમણીય છે." ચોથાએ કહ્યું—" તમે સૌ એમ ન બોલો, સર્વ પાપનું હરણ કરવામાં ગંગાનદી જ પ્રધાન છે." આપ્રમાણે સાંભળીને લોભદેવ ગંગાતરફ ચાલ્યો. તેણે લોભનો સંગ દૂર કર્યો, અને તેને અખંડ વૈરાગ્યરંગ પ્રાપ્ત થયો. હે પુરંદરદત્ત રાજા! તે લોભદેવ અનુક્રમે ફરતો ફરતો અહીં આવીને બેઠો છે."

આપ્રમાણે ભગવાને કહેલું પોતાનું વૃત્તાંત સાંભળીને તે લોભદેવ

મોહથી જેનું મન મોહિત થયું છે, એવો માણસ આ પુરૂષની જેમ ગમ્યાગમ્યનો પણ વિચાર કરતો નથી, પોતાની બ્હેનપ્રત્યે પણ ગમન કરે છે, અને પિતાને પણ મારી નાંખે છે." તે સાંભળીને રાજાએ વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે સ્વામી! ઘણા લોકોથી વ્યાપ્ત થયેલી આ સભામાં તે કયો પુરૂષ? તે હું જાણતો નથી." તે સાંભળીને ગુરૂએ કહ્યું કે—"જે આ તારાથી દૂર અને વાયવમંત્રીના દક્ષિણભાગે લેપ્યમય મૂર્ત્તિની જેમ કાર્યાકાર્યના વિચારરહિત માત્ર ઉપરથી જ દેખાતી સુંદર આકૃતિવાળો કુકાની જેમ બેઠેલો છે, તે જ તે પુરૂષ છે. મોહથી જેનું ચિત્ત મોહિત થયું છે, એવા તેણે જે અકાર્ય કર્યું છે, તે સાંભળો:—

મોહઉપર મોહદત્તની કથા.

જેમાં સઘળા કુશળ લોકો જ વસે છે એવા ગામોથી સુંદર કોશલ નામે દેશ છે. તે દેશમાં કોશલા નામે નગરી છે. તે નગરીનું ઉલ્લંઘન કરવાને શત્રુનું સૈન્ય સમર્થ નથી, તે નગરના ઘરો સ્ત્રીઓના મુખરૂપી ચંદ્રની ચંદ્રિકાથી અત્યન્ત ધોવાઇને શ્વેત થયેલાં છે, તેમાં રહેલાં દેવાલયો ગંગાનદીમાં પ્રતિબિંબિત થયેલા અને વાયુથી હલાવેલા ધ્વજાના છેડાએ કરીને જાણે ચંદ્રના કલંકનું માર્જન કરતા હોય તેવા શોભે છે. તે નગરીમાં ભાવનાયુક્ત સમગ્ર ગુણોએ કરીને સુંદર એવી રામાઓ (સ્ત્રીઓ) એક માત્રાના અધિકપણાથી ઘણી રમાઓનો (લક્ષ્મીઓનો) પરાભવ કરે છે, તથા તેમા રહેલા પ્રાસાદોની શ્વેત ધ્વજાઓ વાયુથી હલ્યા કરે છે, તેથી આકાશમાં ત્રણ માર્ગે જનારી ગંગાનદી જાણે ચઉદમ માર્ગે જનારી થઈ હોય, એવો ભાસ થાય છે. તે નગરીમાં ક્ષત્રિયોમાં મુકુટસમાન, પવિત્ર બુદ્ધિનું ભાજન, દાન દેવામાં કુશળ અને ન્યાયમાં ચતુર એવો કોશલ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તે રાજાની સેનાના ચાલવાથી ઉડેલી ધુળવડે સૂર્યનાં કિરણો પણ ઢંકાઈ જાય છે, તેના પરાક્રમ ગુણનું વર્ણન કરવામાં સર્પરાજ પણ સમર્થ થતો નથી, તેના અશ્વોએ ખુંદેલી પૃથ્વીથી ઉડેલી રેણુવડે સૂર્યની કાંતિ પણ ક્ષીણ જણાય છે, તેના હસ્તિસમૂહના અત્યંત મદના ઝરવાથી મદની નદીઓ વહે છે, અને તેમના નિઃશ્વાસના અમંદ પ્રતિધ્વનિવડે દરેક માર્ગે મેઘની જેવી ગર્જના થયા કરે

મુક્તાફળજેવા છે. તેના બે સ્તન કૂંભજેવાં છે, અને તેન
દેવગતાજેવા છે. શૃંગારના સર્વસ્વરૂપ આ બાળા કામદેવન
ધાની છે, અને પ્રગુણ ગુણાવસ્થાવડે ઉત્તમ લાવણ્યની દીપિકા
છે. અહો! આ બાળિકાનુંરૂપ સર્વ રૂપોનું ઉલ્લંઘન કરે છે
સૌભાગ્યની રચના કોઈ અદ્ભુત છે. અહો! તેની ચતુરા
અહો! તેની અનુપમ લાવણ્યની લક્ષ્મી!" ઇત્યાદિક વિચા
ને કુમાર પોતાના વાસભવનપાસે આવી પહોંચ્યો. અહીં તે
પણ તે રાજકુમાર અનુક્રમે નેત્રમાર્ગથી દૂર ગયો એટલે ક
બાણના પ્રહારથી જેના શરીરના સર્વ અવયવો શિથિલ થઈ
એવી થઈ સતી પોતે મૂકેલા દીર્ઘ અને ઉષ્ણ નિઃશ્વાસના !
શયનગૃહની ચિત્રવિચિત્ર ભીંતને શ્યામવર્ણવાળી કરતી
આળોટવા લાગી. મૃગનાગરખા નેત્રવાળી અને સુકુમાર
તે બાળા ચિરકાળસુધી પોતાના ઇષ્ટ મિત્રની જેમ તે રાજપુત્ર
સ્મરણ કરવા લાગી. તે વિયોગિનીને નિર્મળ શય્યામાં,
ઉદ્યાનમાં કે સ્પૃહણીય ચંદ્રકાંતિમાં પણ કદાપિ શાંતિ
તેને ચંદ્ર પણ સૂર્યસમાન થયો, ચંદનરસ અગ્નિજેવો થ
રાત્રી પણ દિવસજેવી થઈ. એવી રીતે તેને સર્વ વિપરી
લાગ્યું. કહ્યું છે કે—

> योगिनां चंदनाद्यैः, शांतिः शीतैः प्रजायते ।
> तनुर्ज्वलति तैरेव, सततं वियोगिनाम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—" જે શીતલ ચંદનાદિકવડે સયોગિ જનો
ઉત્પન્ન થાય છે, તેનાથી જ વિયોગી જનોનું શરીર નિરંતર

એકદા રાજકુમાર તે હૃદયનું હરણ કરનાર બાળાના
ઉપાયરૂપ જળવડે કરીને પોતાના દુઃસહ વિરહાગ્નિથી તપે
શાંત કરવાના વિચારો કરતો હતો તેવામાં ડિરણસમૂહને ચોન
વતા સૂર્યે પશ્ચિમાચળની ચૂલાનું અવલંબન કર્યું. એટલે ચોત
કાર પ્રસરી ગયો, ત્યારે કામદેવના બાણના પ્રહારથી વ્યથા
કુમાર "દુઃખવિના સુખ નહીં મળે" એમ વિચારીને ઉ
પછી તે તોસલકુમારે પોતાનં વસ્ત્ર મજબૂત બાંધ્યું, કમળ

નામની માબાપને અતિ વહાલી હું પુત્રી છું. મારા માબાપે મને વિશ્વદત્તના પુત્ર હરિદત્તને પાણિગ્રહણમાટે આપેલી છે. તે હરિદત્ત મને પરણીને તરત જ વેપારનેમાટે વહાણમાં બેસીને લંકાપુરી ગયા છે. તેને ગયાને આજ બાર વર્ષ ઉપર થયાં છે. તે મૃત્યુ પામ્યા છે કે જીવે છે તેની કાંઈપણ ખબર નથી. કામદેવરૂપી મોટા આવર્ત અને ગર્તાથી દુસ્તર, વિષયરૂપી મત્સ્ય અને દુર્મગરવડે ભયંકર તથા અનિરુદ્ધન, એવા આ યૌવનરૂપી અપાર મહાસાગરને અપવાદ રહિતપણે ઉલ્લંઘન કરતાં મારા આટલા દિવસો તો વ્યતીત થયા છે. વિષયો દુર્જય હોવાથી અને ઇન્દ્રિયસમૂહ ચંચળ હોવાથી એકદા મારા મનમાં એવી સંકલ્પવિકલ્પની શ્રેણી પ્રગટ થઈ કે—'અહો! જરા, મૃત્યુ, શોક અને કલેશથી ભરેલા આ સંસારમાં પ્રિયના સંગથી બીજું કાંઈપણ સુંદર નથી. અને મારો જન્મ તો બકરીના કંઠના આંચળની જેમ, અરણ્યમાં રહેલા માલતીના પુષ્પની જેમ અને બહેરાના કાનમાં કથન કર્યાની જેમ નિરર્થક જ ચાલ્યો જાય છે, તેથી હવે જીવવું વૃથા છે.' એમ વિચારીને મેં મરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી 'આજે તો સર્વ પ્રાણીઓને સારી રીતે જોઈ લઉં' એમ ધારીને હું બારીમાં બેઠી, તેજ વખતે ભવિતવ્યતાનેયોગે તમે જ મારી દૃષ્ટિગોચર થયા. તમને જોઈને તરત જ હું રાગને પરવશ થઈ ગઈ. તમે તમારા હૃદયનો સ્પર્શ કરી એક આંગળી ઉંચી કરી, ને જોઈને મેં વિચાર્યું કે—આ રાજપુત્રે હૃદયનો સ્પર્શ કરવાથી એવી સંજ્ઞા કરી કે 'તું મારા હૃદયને અત્યંત અભીષ્ટ છે.' અને આંગળી ઉંચી કરવાથી એવી સંજ્ઞા કરી કે 'એક વખત સંગમ આપ.' તે જાણીને મેં તમને મારો હાથ ખડ્ગરૂપે બનાવીને એમ કહ્યું કે—'જો તમે ખડ્ગના બળથી આવશો, તો તમારો સંગમ થશે; ને વિના થશે નહીં.' ત્યારથી આરંભીને હે રાજપુત્ર! મારૂં મન તમારા સંગમની આશામાં બધાયું છે પરંતુ આજસુધી તમે ન જણાયા તેથી કંપાયમાન થની એવી મેં આજે તો મરણનો નિશ્ચય કર્યો હતો; તેટલામાં તમે આવ્યા, તેથી હવે તો તમારા મેળાપથી મારૂં જ્ઞાન નાશ પામ્યું છે, ગુરૂજનનો વિનય મલિન થયો છે, વિવેકરૂપી રત્ન ચોરાઈ ગયું છે, અને ધર્મનો ઉપદેશ વિસ્મરણ થયો છે. પરંતુ હે રાજપુત્ર! જો હું તમારીસાથે સંગમ કરૂં, તો મારા કુળરૂપી

મંદિરમાં હું એક દુઃશિલા કહેવાઉં, સ્વજનો મારો પરાભવ કરે, અને લોકો મોટો અપવાદ આપે હવે જો લોકાપવાદની ઉપેક્ષા કરૂં છું તો મારૂં દુશ્ચિત્ત થાય છે, નહી તો મરવુ એજ શ્રેષ્ઠ છે." આપ્રમાણે બોલતી તે સુંદર દાંતવાળી બાળાને રાત્રીને ચંદ્રની જેમ તે કુમારે અત્યંત ગાઢ આલિંગન કર્યુ, અને તેણીની યુવાવસ્થા પ્રીતિથી સફળ કરી. પછી આખી રાત્રી ત્યાં રહીને કુમારે તેને પોતાના વિરહકાળમાં વિનોદ કરવામાટે પોતાના નામથી અંકિત એક મુદ્રિકા (વીંટી) આપી. ત્યાર પછી સંધ્યાના રાગે પૂર્વ દિશાનો ભાગ અલંકૃત કર્યો, ત્યારે તે કુમાર એકદમ તે મંદિરમાંથી જેવી રીતે આવ્યો હતો તેવી જ રીતે નીકળી ગયો. તે પ્રમાણે હમેશાં તે બાળાપાસે આવતાં જતાં તેને આઠ માસ વ્યતીત થયા. તેવામાં તેવા પ્રકારના કર્મને સંયોગે અને ભવિતવ્યતાના નિયોગે કરીને તે બાળા ગર્ભવતી થઈ તે વાત તેની સખીઓએ તેની માતા રત્નરેખાને કહી અને તે રત્નરેખાએ તે વાત નહિ ક્ષોભીને કહી, તે જાણીને ક્ષોભીને [illegible] ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે તે વૃત્તાંત કોશલરાજાપાસે નિવેદન [illegible] —"હે શેઠ! તમે ઘેર જાઓ, હું હમણાં જ [illegible] રાજાનો હુકમ પામીને મંત્રીએ ચોતરફ [illegible] થી આવ્યો નહીં. મંત્રીએ તે વાત રાજાને નિવેદન કરી તે સાંભળીને અત્યંત કોપથી જેના અધરોષ્ઠ ફરકવા લાગ્યા છે, એવા રાજાએ હુકમ કર્યો કે—"હે સચિવ! હું અન્યાયી [illegible] ક્ષમા કરતો નથી માટે તેનો જલદી નિગ્રહ કર.' [illegible] જેમ દેવની આજ્ઞા" એમ કહીને કોઈ બીજા [illegible] ગુપ્ત રીતે [illegible] લઈ ગયો. પછી [illegible] મંત્રીએ કુમારને કહ્યું કે—"હે [illegible] તમારાપર અતિ કોપ પામ્યા છે, [illegible] આજ્ઞા કરી છે પરંતુ સ્વામીના પુત્ર [illegible] તેથી તમને શી રીતે મારૂં? હું [illegible] માટે તમે એવી રીતે નાશી જાઓ, [illegible]

નીકળીને ચણા નગરીનું ઉલ્લંઘન કરી અનુક્રમે પાટલીપુત્ર નગરે પહોંચ્યો. તેવામાં તે પુરમાં જયવર્મા નામે રાજા રાજ્યનું પાલન કરતો હતો. તેનીપાસે જઈને કુમાર તે રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો.

અહીં શિક્ષા નગરીમાં તે બાળા સુવર્ણરેખાનું દૂર આચરણ જાણીને બંધુજનો તથા બીજા લોકો તેણીની નિંદા કરવા લાગ્યા. તેથી તેમજ કુમારના વિરહથી ઉદ્વેગ મનવાળી અને મનથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખના ભારથી બાધા પામેલી તેણી વિચાર કરવા લાગી કે—" એ મારો ત્યાગ કરીને ગયો, તે રાજપુત્ર ક્યાં હશે?" એમ વિચાર કરતી હતી, તેવામાં તેની કોઈ સખીએ તેને કહ્યું કે—" તારા દોષથી રાજાના હુકમથી પ્રધાને કુમારને મારી નાખ્યો છે." તે સાંભળીને સુવર્ણરેખાએ અગ્નિમાં બળવાથી તે કુમારની પાછળ મરણ તો સ્વીકાર્યું નહીં, પણ મધ્ય રાત્રીએ કાંઈ મિષ કરીને ઘેરથી નીકળી ગઈ. અવિનયવતાને-લોકે પાટલીપુત્રનગર જ કોઈ સાથ જતો હતો, તેનીસાથે તે સુંદર દાંતવાળી સુવર્ણરેખા ચાલી. ગર્ભની વેદનાથી પીડા પામતી એવી તે બાળા ધીમે ધીમે ચાલતી હતી, ઉતાવળા પગલાં મૂકવામાં પણ તે સમર્થ નહોતી તેથી તે સાથની પાછળ રહી ગઈ, સાથથી ભ્રષ્ટ થઈ. અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં તે તાલ, હિંતાલ, તમાલ, કદંબ, જાંબુ અને જંબીર વિગેરે હજારો વૃક્ષોથી ગાઢ એવા વનમાં પેઠી. તેમાં દિશાના વિભાગોથી મૂઢ થયેલી એવી તેણીને નીકળવાનો માર્ગ પણ સૂઝ્યો નહીં, તૃષાએ કરીને તેના ચિત્તની વૃત્તિ અસ્થિર થઈ ગઈ, ક્ષુધાથી પીડા પામવા લાગી, તેનું મુખ શ્યામ થઈ ગયું, માર્ગમાં ચાલવાથી થાકી ગઈ, સિંહના નાદથી ભય પામવા લાગી, વાઘને જોઈને તેનું હૃદય કંપવા લાગ્યું, અને આડે રસ્તે ચડી ગઈ. તેથી તે વિલાપ કરવા લાગી કે—" હે પિતા! હું તમને અત્યંત વહાલી હતી છતાં પણ તમે મારું રક્ષણ કર્યું નહીં. હે પ્રિયતમ! મેં તમારે માટે ક્રીડામાત્રમાં જ શીલ, કુળ, ઘર, લજ્જા અને સ્વજનોનો વસ્ત્રને છેડે લાગેલા તૃણની જેમ અને ઘરમાંથી સાવરણીવડે કાઢેલા કચરાની જેમ સર્વથા ત્યાગ કર્યો, છતાં તમે પણ મારી ઉપેક્ષા કરી છે?" ઇત્યાદિ વિલાપ કરતી તે પૃથ્વીપર મૂર્છા પામીને પડી. તે વખતે તેણીને મરેલી જાણીને ચંદ્ર જાણે તે દુઃખથી દુઃખિત થયો હોય, તેમ કરતો (કિરણો) સંકોચ ..

દુઃખરૂપી વૃક્ષોનું મૂળ અજ્ઞાન જ છે, અજ્ઞાન જ દુઃખ છે, અને અજ્ઞાન જ ભવ છે. તો હે પુત્ર! મારે દીનતાયુક્તિ હવે સર્વથા શું કરવું ઉચિત છે? તે આપ કહો. જેથી શ્રમણ પાપ મૂળથી જ નાશ પામે." ત્યારે ભગવાન બોલ્યા કે—" સ્ત્રી, પુત્ર અને મિત્ર વિગેરે સર્વેનો ત્યાગ કરીને સંસારસાગરમાં મુનિમાર્ગ નૌકારૂપ દીક્ષાને આશ્રય કર" તે સાંભળીને ભીલડીએ કહ્યું કે—" હે ભગવાન! મને પણ પ્રવ્રજ્યાનો લાભ કરો" મુનિએ કહ્યું કે—"હું આયુષ્યમાન્ પુ. ... ના પ્રતિબંધમાં રહેતો નથી તેથી હું તને દીક્ષા આપવા સમર્થ નથી હું મહાતીર્થ શ્રીશત્રુંજય તરફ ગમનમાર્ગે જતો હતો. તે શત્રુંજયગિરિ આઠ યોજન શિખરપર અને પચાસ યોજન મૂળે વિસ્તારમાં છે એમ સિદ્ધાન્ત અનુવાદ કરે છે તે પર્વતઉપર જગતને પવિત્ર કરનાર શ્રીઋષભ દેવસ્વામી પોતે રહ્યા હતા, તેથી તે પર્વત સર્વ પર્વતોમાં શિરોમણિ છે તે ગિરિપર રહેલા શ્રીઋષભસ્વામી જ્યાંસુધી પ્રાણીઓને દૃષ્ટિગોચર થાય નહીં ત્યાંસુધી જ તેનાં કર્મો ઉત્કટ પામે છે તે પર્વતઉપર કર્મરૂપી હસ્તીઓનું દલન કરવામાં સિંહસમાન શ્રીપુંડરીક મહામુનિ પાંચ ક્રોડ મુનિઓસહિત સિદ્ધિપદ પામ્યા છે તે ગિરિઉપર નમિ અને વિનમિ નામના બે વિદ્યાધર રાજાઓ બે ક્રોડ મુનિઓસહિત પરમપદ પામ્યા છે. શ્રીરામ, ભરત અને વાલિખિલ્ય વિગેરે દશ ક્રોડ મુનિઓસાથે અને પ્રદ્યુમ્ન વિગેરે કુમારો સાડાઆઠ ક્રોડ મુનિઓસાથે તેમ જ નારદ, પાંચ પાંડવો અને બીજા પણ અનેક મુનિવરો કર્મનો ક્ષય કરીને ત્યાંજ સર્વ દુઃખનો ક્ષય કરનાર એવા મોક્ષપદને પામ્યા છે જે સ્થાને એક પણ જીવ સિદ્ધિ પામે, તે સ્થાન જગતમાં ઉત્તમ તીર્થ કહેવાય છે, તો જ્યાં કરોડો મુનિઓ સિદ્ધિ પામ્યા, એવા શત્રુંજયનેમાટે તો શું કહેવું? તે પર્વતના વૃક્ષોના ઉત્કટ પુષ્પોના મિષથી જિનેશ્વરના ચરણસ્પર્શથી રહિત એવા બીજા પર્વતોને હસે છે તે પર્વત કલ્પવૃક્ષસમાન એવા નીઝરણાના ખળખળાટવડે એવું કહે છે કે—"હે પ્રાણીઓ! મને છોડીને તમે બીજા તીર્થોમાં શામાટે ભટકો છો?" જે પ્રાણીઓ સર્વ પ્રકારની શંકાઓને સર્વથા તજી દઈને અને અત્યન્તપણે વાસનાઓમાંથી નિવૃત્ત થઈને એ તીર્થને સેવે છે તે પોતાની મેળે સિદ્ધિપદને પામે છે. એવા મહાપવિત્ર શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થપ્રત્યે જતાં મેં અવધિજ્ઞાનથી તને

મોહ, એ પાંચ મહામલ્લો જ સંસારના કારણભૂત છે. અને તે
પ્રવૃત્તિથી જ જીવ દુર્ગતિને માર્ગે થઈ જવાય છે. એમ સમજજો."

॥ इत्याचार्यश्रीपरमानन्दसूरिशिष्यश्रीरत्नप्रभसूरिविरचिते कुवलयमालाकथासंक्षेपे श्रीप्रद्युम्नसूरिशोधिते क्रोधमानादिकषायचतुष्टय तथा मोहस्वरूपवर्णनो नाम प्रस्तावो द्वितीयः ॥

अथ तृतीयः प्रस्तावः ।

ત્યારપછી પ્રસન્ન ચિત્તવાળો પુરંદરદત્ત રાજા સર્વદા અમંદ આનંદના મૂળરૂપ કંદલતામાં મેઘસમાન શ્રીધર્મનંદન ગુરુના મુખથી કષાયાદિકના વિપાકવાળી દેશનારૂપ વચનામૃતનું તૃષાતુરની જેમ પાન કરી સભામાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર ગયો. પછી દિવસનો અધીશ્વર (સૂર્ય) અસ્તાચળ પર્વતના શિખરને પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે રાજાએ સાયંકાળનું કૃત્ય વિધિપૂર્વક કરીને વિચાર કર્યો કે—" આ વસંતઋતુના મહોત્સવમાં અત્યારે પ્રદોષ સમયે તે સાધુઓ શું કરતા હશે? જે પ્રમાણે તે કહે છે તેજ પ્રમાણે તેઓ વર્તે છે કે નહીં ! તે હું જોઉં." એમ વિચારીને અધકારનો સમૂહ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો ત્યારે કટિતટમાં કટાર બાંધીને તથા હાથમાં ખડ્ગ લઈને રાજા એકલો જ કોઈ ન જાણે તેમ મહેલમાંથી નીકળ્યો. માર્ગમાં જતાં નગરની શેરીઓમાં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષોનાં હદની, દૂતીઓની તથા અભિસારિકાઓની[1] પરસ્પર સંકેતની વાતો સાંભળતો ચાલ્યો. આગળ જતાં ગાઢ અધકારથી વ્યાપ્ત એવા કોઈ એક ચત્વરમાં[2] જાણે સ્તંભ હોય તેમ જેના અંગ સાથે વૃષભ પોતાના શરીરને ઘસતા હતા, એવા કૃશ અંગવાળા અને પ્રતિમા ધારણ કરીને રહેલા કોઈ મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. તેમને દાવાનળથી દગ્ધ થયેલા સ્થાણુની[3] જેવા નિરૂપ અને મંદરાચળપર્વતની જેવા નિશ્ચળ જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે—" અહીં દિવસે સ્તંભ તો હતો નહીં. તો આ સ્વરૂપે કરીને શું ધર્મનંદન મુનિના કોઈ સાધુ છે ! કે બીજો કોઈ દુષ્ટ પુરુષ આવી રીતે ઉભો છે ! પ્રથમ

---

૧ યાર પાસે જનારી સ્ત્રી. ૨ જ્યાં ચાર માર્ગ એકઠા થતા હોય ...ચોક. ૩ ઠુંઠું ઝાડ.

કરીને નમસ્કારપૂર્વક એમ થઈ ને વિનયરત્નને ખમાવ્યો. હે મુનિઓ! આ વિનયપ્રધાન એવી વિનીતપણાની બુદ્ધિની મહિમાને અંગીકાર કરીને તમે પણ વિનયગુણ મેળવવામાં અત્યંત પ્રયાસ કરો [illegible] ન વિનય તમને મોક્ષસુખની લક્ષ્મી આપે."

ઇતિ વિનયે વિનયરત્ન કથા।

[illegible] સર્વોત્તમ વિનયે કરીને સાધુઓએ વિનતિ કરી કે— [illegible] કહે છે, તે સર્વ અમે અંગીકાર કરીએ છીએ. [illegible] આચરણ કર્યું છે, ને અમને હૃદયમાં [illegible] ભગવાન્ શ્રીધર્મનંદન બોલ્યા કે— [illegible] કર્યું છે એવો તમારે કદાપિ મનમાં [illegible] લાવવું કે જે માણસે પાપનો યથાર્થ [illegible] દેવળ પાણી જાણવો." આ પ્રમાણે ગુરુના મુખથી [illegible] સાંભળીને રાજાએ મનમાં જ શ્રીધર્મનંદનાચાર્યને [illegible] પછી તે ઉદ્યાનમાંથી નીકળીને વિજળીની જેમ [illegible] ઉલ્લંઘન કરી પોતાના વાસગૃહમાં દાખલ થયો. અને [illegible] શય્યામાં સુતો. અહીં સાધુઓ સ્વાધ્યાયને વિષે [illegible] થઈ આવશ્યક ક્રિયા કરીને ક્ષણવાર નિદ્રા લઈ પ્રાતઃ કાળકર્તવ્ય [illegible] તત્પર થયા.

તે વખતે [illegible] આરોહણની પ્રભાથી રંગાયેલું થયું, અને [illegible] શિખરનું અવલંબન કર્યું. તે વખતે [illegible] વર્ણન કરાવેલા પ્રાતઃકાળના અવસરને જાણીને [illegible] પવિત્ર અને રજા થયેલાં છે, એવો રાજા [illegible] થયા. પછી આવશ્યક ક્રિયા કરીને તથા પ્રાતઃકાળ [illegible] ભૂમિપતિ (રાજા) વાસવમતીની સાથે ચતુરંગ સેનાસહિત [illegible] ચાર દાંતવાળા હસ્તીઉપર આરૂઢ થઈને ઉદ્યાનમાં આવ્યા. [illegible] ભગવાન શ્રીધર્મનંદનગુરુને તથા બીજા સાધુઓને વંદના કરીને રાજાએ કહ્યું કે—" હે પૂજ્ય ગુરુ! સર્વદા પુત્ર, મિત્ર અને સ્ત્રી વિગેરેની મમતા તજવાને હું સમર્થ નથી, પરંતુ મને ગૃહસ્થાવસ્થામાં જ રહેલાને સંસારસાગરમાં નૌકાસમાન કાંઈક આપો." તે સાંભળીને ભગવાન્ બોલ્યા કે—" એમ જ છે, તો સમકિત મૂળ

પદ્મસાર નામે દેવતા થયો. તે જ પ્રમાણે આશાદિત્ય, ચંદ્રસોમ અને સોહદત્ત એ ત્રણે સાધુઓ પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરી, પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારમાં તત્પર થઈ, ચિત્તને આરાધના કરવામાં તત્પર રાખી, ચાર શરણનો આશ્રય કરી, ચારિત્રની વિધિપ્રમાણે વર્તી, અઢાર પાપસ્થાનનો ત્યાગ કરી અનુક્રમે તે જ વિમાનમાં પદ્મવર, પદ્મચંદ્ર અને કેશર નામના દેવો થયા. આ પ્રમાણે પદ્મવિમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલા, સરખા વૈભવ, પરિવાર, બળ, પ્રભાવ, પુણ્ય અને આયુષ્યવાળા, અન્યોન્ય સ્નેહવડે જેનાં મન ઉલ્લસિત થયાં છે, તથા જેમણે પરસ્પર સંકેત કર્યો છે, એવા તે પાંચે દેવો સુખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એકદા ઇંદ્રના સેનાપતિએ વગાડેલી ઘંટાનો નાદ ઉત્પન્ન થયો, તે સાંભળીને તરત જ તે પાંચે દેવોએ પોતાના પરિજનોને પૂછ્યું કે—"આ ઘંટાનો નાદ શામાટે થયો?" ત્યારે પ્રતીહારે જવાબ આપ્યો કે—"હે દેવ! જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રનેવિષે મધ્યખંડમાં શ્રીમાન્ ધર્મનાથ તીર્થંકરને નિર્મળ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તેથી તે ભગવાનના સમવસરણમાં સર્વ દેવસમૂહસહિત દેવેન્દ્ર જવાના છે, તેના આ ઘંટાનાદવડે સર્વ દેવોને ખબર આપ્યા છે." તે સાંભળીને તે પાંચે દેવોએ પ્રથમ ત્યાં રહીને ભક્તિપૂર્વક મસ્તક નમાવી શ્રીધર્મનાથ ભગવાનને પ્રણામ કર્યો. પછી ભાવનાવડે શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા તે પદ્મસાર વિગેરે પાંચે દેવો ઇન્દ્રની સાથે ચંપાપુરીમાં શ્રીધર્મનાથ જિનેશ્વર ભગવાન જ્યાં રાજતા હતા ત્યાં ગયા. ત્યાં પદ્મસાર દેવે ઇન્દ્રને પ્રાર્થના કરી કે—"જો આપ મને આજ્ઞા આપો, તો હું એકલો જ ભગવંતનું સમવસરણ રચું." તે સાંભળીને ઇન્દ્રે તેને આજ્ઞા આપી. પછી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા પદ્મસારે એક યોજન-પ્રમાણ પૃથ્વીઉપર કચરાનું માર્જન કરવાસાથે પોતાના અંતઃકરણની રજનું (પાપનું) પણ માર્જન કર્યું. પછી તે જ દેવતાએ જાણે પુણ્યરૂપી બીજને વાવવું હોય, તેમ તે પૃથ્વીઉપર સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરી. પછી ભક્તિથી વ્યાપ્ત એવા તે પદ્મસાર દેવે હર્ષથી સુવર્ણ, મણિ અને માણિક્યના સમૂહવડે તે પૃથ્વીતળને બાંધી લીધું. પછી તેણે જાનુપ્રમાણ અને નીચા ડીંટવાળા પાંચ વર્ણનાં પુષ્પોવડે જેના

ધર્મનાથસ્વામીના ચરણનો સ્પર્શ થવાનો છે, એવી પૃથ્વીની
જ અર્ચા કરી. પછી સારા મનવાળા તે દેવતાએ ચારે
મનોહર એવાં ચાર તોરણ બાંધ્યાં. તેણે રચેલી વિવિધ
પુતળીઓ જાણે તે અનુપમ શોભાવાળા સમવસરણને
સાક્ષાત્ દેવીઓ જ આવી હોય, તેવી શોભવા લાગી. તે સ
ણમાં તોરણોની ઉપર રહેલો ચલાયમાન ધ્વજાઓનો સમૂહ જાણે
જનોને ધર્મનાથસ્વામીની પાસે આવવામાટે બોલાવતો હોય
શોભવા લાગ્યો. પછી તે દેવે પ્રત્યેક તોરણોની નીચે પૃથ્વી
આઠ આઠ મંગળ રચ્યાં. પછી તે વૈમાનિક દેવ પદ્મસારે
પાંચ વર્ણના મણિઓના કાંગરાવાળો રત્નનો પહેલો પ્રાકાર કર્યો.
ઓની શ્રેણીથી સુશોભિત કરેલો તે રત્નનો પ્રાકાર જાણે
પોતાના શરીરનો સંક્ષેપ કરીને રોહણાચળપર્વત આવ્યો હોય,
શોભતો હતો. પછી ભક્તિસમૂહના પાત્રરૂપ તે દેવતાએ પોત
કાંતિવડે કર્યો હોય, તેમ તે રત્નના પ્રાકારની ફરતો બીજો
ગઢ કર્યો. તે ગઢઉપર રત્નના બનાવેલા કાંગરાની શ્રેણી જાણે
દ્વીપોમાથી આવેલી સૂર્યોની શ્રેણી હોય, તેવી શોભતી હતી. તે
અઢાર ને પદ્મસારદેવે ત્રીજો રૂપાનો વપ્ર કર્યો. તે વપ્ર જાણે
શ્વરને વાંદવામાટે વૈતાઢ્યપર્વત પોતેજ આવ્યો હોય, તેવો
હતો. તે પ્રાકારઉપર રચેલા સુવર્ણના કાંગરાની પંક્તિ દેવનદી
ના જળમાં ઉગેલા સુવર્ણકમળના વિલાસને ધારણ કરતી હતી.
પૃથ્વીની ફરતા ત્રણ ત્રણ વલય છે તેવી આકૃતિવાળા તે
પ્રાકારો અને નાનાપ્રકારની શોભાને ધારણ કરતી કાંગરાની પ
શોભવા લાગી. તેણે દરેક પ્રાકારે ચાર ચાર દ્વાર કર્યા,
દરેક દ્વારે નીલમણિનાં તોરણો બાંધ્યાં કે જે મોક્ષલક્ષ્મીની
શોભવા લાગ્યાં. તે તોરણોઉપર શરદઋતુના મેઘની જેવી અ
ધ્વજાઓ બાંધી તે જાણે પુણ્યરૂપી લક્ષ્મીના પ્રશસ્ત અને વિ

સ્વધર્મના મનની લક્ષ્મીને પ્રિય કરવામાટે જ હોય, તેવી શોભતી હતી. પછી તે દેવતાએ મણિના વપ્રની પૂર્વદિશાના દ્વારે સુવર્ણજેવા વર્ણવાળા શોભતા અને વક્ષઃસ્થળમાં સુંદર હારથી દેદીપ્યમાન એવા બે પ્રતીહાર કર્યા. પછી જાણે મૂર્તિમાન સદ્ધર્મ અને આરૂઢધર્મ હોય તેવા [illegible] અશ્વવાળા બે પ્રતીહારો દક્ષિણદ્વારે કર્યા. પશ્ચિમદ્વારે સર્વત્ર [illegible] સત્કારે જ રહ્યા હોય, તેમ તે દેવતાએ રક્તકાંતિવાળા બે [illegible] અને ઉત્તરદ્વારે તે દેવે દેવને હણનારા જાણે [illegible] હોય તેવા શ્યામવર્ણવાળા બે દ્વારપાળ બનાવ્યા. પછી [illegible] જિનેશ્વરને વિશ્રામ લેવામાટે તે દેવે મણિઓના સમૂહવડે [illegible] દેવછંદ રચ્યું. રત્નના વપ્રની મધ્યમાં તે દેવે પાંચસો [illegible] ધનુષ્ય[1] ઉંચો ચૈત્યવૃક્ષ બનાવ્યો. પછી તે પદ્મસારદેવે તે ચૈત્યવૃક્ષની નીચે મણિપીઠની ઉપર પાદપીઠસહિત રત્નનું સુંદર સિંહાસન બનાવ્યું.

આવી રીતે તૈયાર કરેલા સમવસરણમાં સુવર્ણના નવ કમળ ઉપર [illegible] કરતા પ્રભુએ કરોડો દેવતાઓ સહિત પૂર્વદ્વારવડે પ્રવેશ કર્યો. [illegible] પ્રભુ ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરીને 'નમસ્તીર્થાય' તીર્થને નમસ્કાર [illegible]. એમ બોલી સિંહાસનઉપર પૂર્વ તરફ મુખ રાખીને બેઠા. તેજ વખતે બાકી ત્રણે દિશાઓમાં તે પદ્મસાર દેવે પ્રભુનાજ પ્રભાવથી પ્રભુના જેવાં ત્રણ રૂપ બનાવ્યાં. ચાર ગતિમાં રહેલા સમસ્ત જન્તુઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે, મોહરૂપી મહાબળવાન સુભટને હણવા માટે, [illegible] કષાયરૂપ શત્રુઓનું નિરાકરણ કરવા માટે, ધર્મના સમૂહને [illegible] પ્રકારના સુખની સ્થાપના કરવા માટે, દાન, શીલ, [illegible] એ ચાર પ્રકારના ધર્મને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવામાટે અને [illegible] ધર્મને જણાવવા માટે ત્રણ જગતને પવિત્ર કરનાર [illegible] પ્રભુ દેશના સમયે ચાર સ્વરૂપનો વિસ્તાર કરીને ચારે [illegible] મુખ રાખીને બેઠા. પછી તે સરલ મતિવાળા દેવે ઉંચે ત્રણ [illegible], ત્રણ પ્રકારનો વિનય અને ત્રણ પ્રકારના ઐશ્વર્યને સૂચન

---

૧ ચૈત્યવૃક્ષ ભગવંતના શરીરથી બાર ગુણો ઉંચો હોય છે. ધર્મનાથ[illegible] શરીર ૪૫ ધનુષ્યનું હોવાથી આ ચૈત્યવૃક્ષ ૫૪૦ ધનુષ્ય ઉંચું કરવામાં આવ્યું છે.

સ્થાને જવાને સમર્થ જ થતું નથી. હે શ્રીધર્મનાથ ભગવાન્! એવો ક્ષણ ક્યારે થશે, કે જે ક્ષણે તમે અને હું મોક્ષસ્થાનને વિષે એકઠા થશું. હે પ્રભુ! તમારા ચરણકમળની સેવા કરવામાં મારું મન જેવું ઉત્કંઠા પામે છે, તેવું મોક્ષલક્ષ્મીને માટે ઉત્કંઠા પામતું નથી. હે સ્વામી! તમે અનલ્પ બુદ્ધિવાળા છો, અને હું તો અલ્પમતિવાળો છું, તેથી તમારા ગુણની સ્તુતિ કરવાને હું શક્તિમાન નથી. હે નાથ! વિધિએ મને માત્ર જિહ્વા એક આપી છે, અને કાન ને નેત્રો બેબે જ આપ્યાં છે. તેથી હું આપની કીર્ત્તિની પ્રશંસા કરવાને, ગુણો સાંભળવાને અને આપનું રૂપ જોવાને શીરીતે શક્તિમાન થાઉં? તેથી હે તીર્થપતિ! હું યાચકની જેમ આપની પાસે માત્ર એટલું જ માગું છું કે—મારું મન વીતરાગને વિષે આસક્ત અને રાગરહિત એવું કરો."

આ પ્રમાણે હર્ષથી ભગવાનની સ્તુતિ કરીને તત્ત્વદૃષ્ટિવાળો પદ્મસાર દેવ પોતાને સ્થાનકે બેઠો. એટલે અમૃતરસને સવનારી અને સમ્યક્ આચારનો વિસ્તાર કરનારી દેશના દેવાનો શ્રીધર્મ ચક્રવર્તીએ આરંભ કર્યો—"હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! આ સંસાર અસાર અને સર્વદા દુઃખનું મંદિર છે એવા સંસારમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર એક ધર્મ જ પ્રશસ્ય છે. આ સંસારરૂપી સાગરમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓ ઘણા પુણ્યથી પૃથ્વીની અંદરથી નિધાનની જેમ મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કરે છે. જે પ્રાણી એવા દુર્લભ મનુષ્ય જન્મને પામીને પોતાનું અત્યંત હિત કરતો નથી, તે પ્રાણી અંતકાળે પોતાના આત્માનો જ શોક કરે છે. જેમ અગ્નિની ભયંકર જ્વાળાથી વ્યાપ્ત એવા મંદિરમાં રહેવું યોગ્ય નથી, તેમ દુઃખથી વ્યાપ્ત એવા સંસારમાં મનુષ્યને રહેવું યોગ્ય નથી. ચિંતામણિ રત્નસમાન દુર્લભ મનુષ્યજન્મ પામીને વિવેકી જનોએ કદાપિ પ્રમાદ કરવો ન જોઈએ. જેમ કોઈ મૂર્ખ માણસ કોટીદ્રવ્યનો ત્યાગ કરીને એક કાકિણી ગ્રહણ કરે, તેમ કેટલાક મનુષ્યો જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા ધર્મનો ત્યાગ કરીને વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલા સુખને ગ્રહણ કરે છે. મનુષ્યોની લક્ષ્મી સમુદ્રમાં રહેલા તરંગના સમૂહની જેવી ચપળ છે, અને તેમનું આયુષ્ય દર્ભના અગ્રભાગે રહેલા હિમના જળબિંદુ જેવું ચંચળ છે. શરીરનું સૌંદર્ય નિરંતર વિજળીના ચમકારાની સમાનતાને ભજે છે, સ્વામી-

'નાયકવિનાનું સૈન્ય પણ હણાયું જાણવું' એ ન્યાયે સમગ્ર સૈન્ય નાસી ગયું. તેમાં તારારાણી પણ તારાચંદ પુત્રને આંગળીએ વળગાડીને પોતાના શુભ પરિજન સાથે નાસીને અનુક્રમે ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ) નગરમાં આવી. તે પુર મહાદેવની જેમ દુર્ગાન્વિત[1], સ્ત્રીના કુચતટની જેમ [2]વિહારવડે અલંકૃત, સરોવરની જેમ કમલાલય[3], ગાંધીની દુકાનની જેમ ચંદસહિત[4], અને સ્વર્ગમંડળની જેમ તથા વાટિકાના સ્થાનની જેમ [5]સદ્રુપોના આશ્રયરૂપ હતું. તેમજ સદા [6]આરંભવાળું, [7]સદ [illegible] અને લાટદેશની લક્ષ્મીના ભાળતીલક જેવું હતું. તે પુરની [illegible] સ્ત્રીઓના મુખો મુખની જ ઉપમાને પામ્યાં [illegible] ચંદ અને કમળ તો તે મુખના દાસ થયા [illegible] અ કાશને ચુંબન કરતો પ્રાકાર હતો, તેનું પ્રતિબિંબ પરિખા (ખાઈ)ના જળમાં પડતું હતું, તેથી જાણે તે પાતાળની નગરીને અત્યંત જીતવાને ઇચ્છતો હોય, તેમ શોભતો હતો. "આ પુરે મારા ઘરનાથી રત્નો લઈ લીધાં છે" એમ ધારીને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી પરિખાના મિષે સમુદ્રે આવીને જ જાણે તે પુરને વીંટી લીધું ન હોય તેમ જણાતું હતું. 'મમ' એવા બે અક્ષરનો પાઠ પ્રથમ તે [illegible] લોકો કરતા હતા પરંતુ યાચકોને દેખીને તે શબ્દ તેને આપી દીધ, જેથી પોતાને માટે તો તે શબ્દો વિસ્મૃત જ થઈ ગયા હતા અર્થાત્ ત્યાંના લોકો દાનેશ્વરી હતા. તે પુરમાં આવીને 'હવે [illegible] શું કરવું!' એ વિચારમાં તારારાણીનું ચિત્ત મૂઢ થઈ ગયું [illegible] 'હવે શું થશે?' એમ વિચારતી ક્ષુધાથી પ્રષ્ટ થયેલી [illegible] ચૌટામાં કોઈ મોટા ઈભ્યના મંડપમાં પેઠી. [illegible] ગોચરીને માટે નીકળેલી બે સાધ્વીઓને જોઈ.

---

1 [illegible] સહિત છે, પુર દુર્ગ-કિલ્લાસહિત છે. 2 કુચ[illegible]ના હારવડે અલંકૃત. પુર વિહારો-મંદિરોવડે અલંકૃત. 3 [illegible] નું સ્થાન છે વર, કમળા-લક્ષ્મીનું સ્થાન પુર. 4 ચંદ્ર-કપૂરસહિત [illegible] દુકાન, ચંદ-સુવર્ણસહિત પુર. 5 સદ્-સારા રૂપ-દરૂનો આશ્રય [illegible] સારા રૂપ નામના રુક્ષોનો આશ્રય ઉદ્યાન છે, સદ્ધર્મનો આશ્રય [illegible] 6 નિરંતર નવાં નવા કાર્યો આરંભાતાં હતાં. 7 સદા નિરુપદ્રવ[illegible]વાળું હતું.

સમગ્ર સૈન્ય કાગડાની જેમ નાશી ગયું છે. મારા પતિનો શત્રુ કોશલ મહાબળવાન્ સૈન્યથી યુક્ત છે, અને મારો પુત્ર તો તદ્દન સૈન્યરહિત છે; તેથી મારી રાજ્યલક્ષ્મી મને પાછી મળે, એવી કોઈ પણ પ્રકારે મને આશા નથી. માટે હવે તો હું મળેલા અવસરમાં એવું કર્મ કરવા ઇચ્છું છું કે જેથી ફરીને આવી આપત્તિ પ્રાપ્ત થાય નહી. માટે આપ પૂજ્ય મને જે આજ્ઞા આપશો, તે જ હું અવશ્ય [illegible] ને સાંભળીને ગુરુવર્યજીએ કહ્યું કે—" હે પુત્રી! જો તારો એવો જ [illegible] હોય તો તારાચંદ્ર પુત્રને દીક્ષા લેવામાટે અમારા [illegible] અને તું અમારી પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કર, [illegible] નિગ્રહ કર. એમ કરવાથી તું સર્વ જનને [illegible], અને તારાં સંસારસંબંધી સર્વ દુઃખો નાશ [illegible]." તે સાંભળીને તારાએ તેમની આજ્ઞા અંગીકાર કરી. અને તે [illegible] તારાએ તરતજ તારાચંદ્ર પુત્રને શ્રી અનન્તજિનેશ્વરના તીર્થમાં વિચરતા શ્રીધર્મનન્દન આચાર્યને તત ગ્રહણ કરાવવામાટે અર્પણ કર્યો. [illegible] તે આચાર્યે વિધિપૂર્વક તેને પ્રવ્રજ્યા આપી.

[illegible] અતીત થયે તે રાજકુમાર મુનિ યુવાવસ્થા પામ્યો, અને [illegible] અભ્યાસ કરવામાં આળસુ થયો. નિરન્તર મલ્લ, ધનુષ, સર્વ નૃત્ય અને વાજિત્ર વિગેરેમાં મનની પ્રવૃત્તિ કરવા [illegible] તેને [illegible] પોતે સિદ્ધાંતને અનુસારે મિષ્ટ વચનોવડે [illegible] ઉપદેશ્યો, સાધુઓએ અને બીજા શ્રાવકોએ [illegible] તે શિક્ષા વિરુદ્ધ મનવાળો થયો, અને [illegible] કહ્યું છે કે—

स्वभावो नोपदेशेन, शक्यते कर्तुमन्यथा ।
सुतप्तोऽपि पानीयं, कथं न कथितमपि भवति शीतलम् ॥ १ ॥

ભાવાર્થ — [illegible] પણ સ્વભાવને અન્યથા કરવા કોઈ [illegible] નથી. કેમકે પાણીને સારી રીતે ઉકાળ્યા છતાં પણ તે [illegible] સ્વભાવ છોડતું નથી."

[illegible] ધર્મનંદનસૂરિ [illegible] હતા, ત્યારે તે તારાચંદ્ર [illegible] પાછળ વનમાં ગયો. ત્યાં ઇંદ્રોને સ્વેચ્છાથી ક્રીડા

કરીને હું કહું છું—હું આ ઈશ્વરના [illegible] [illegible]!" [illegible] [illegible] છે, એવો આ [illegible] [illegible] [illegible] છે—" [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] કરે છે."

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે—" હે [illegible]! આ [illegible] [illegible] છે—" [illegible] [illegible] [illegible] છે.' [illegible] [illegible] [illegible] છે—" હે [illegible]! [illegible] નહીં!" [illegible] છે—" હે [illegible]! [illegible] નહીં, [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] છે— [illegible] [illegible] છે—" [illegible] [illegible] છે—" અહો! [illegible] [illegible] છે, [illegible] ([illegible]) [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] છે અને

અને ઉંદર વિગેરેને પાંજરામાં રાખીને તેમની સાથે ક્રીડા કરતાં આઠ વર્ષનો થશે. એકદા જેણે મેઘમાળાએ કરીને આકાશમંડળને ઢાંકી દીધું છે એવો અને વિયોગીજનોના કાળ જેવો વર્ષાઋતુ પ્રાપ્ત થશે. તેવખતે નદીઓ જળને પામીને કાંઠાનાં વૃક્ષોને પાડી નાંખશે. 'નીચ પુરૂષો રાજાની લક્ષ્મી પામીને કોને પીડા ન કરે? અર્થાત્ સૌને પીડા કરે.' તે વખતે વાદળાંઓ જેમ જેમ પૃથ્વીઉપર જળવૃષ્ટિ કરે છે, તેમ તેમ સ્ત્રીઓ કામદેવથી પીડા પામીને વન (ઉદ્યાન) ની ઇચ્છા કરે છે. અને અંધારી રાત્રે આકાશમાં ઉડતા આગીયા કીડાઓ (ખદ્યોતો) જાણે સ્ત્રીઓના હૃદયમાં ઉઠેલા વિરહાગ્નિના તણખા ઉડતા ન હોય, તેવો પ્રકાશ કરે છે. તેવા સમયમાં યોગીઓનુ મન પણ અત્યંત કંપાયમાન થાય છે, તો પછી દૂર રહેલા મુસાફરોના મનની તો વાતજ શી કરવી! વર્ષાઋતુ સર્વ પ્રાણીઓને પ્રિય હોય છે, પણ પતિના વિયોગવાળી સ્ત્રીઓને તો અત્યત નિષ્ઠુર લાગે છે. તે સમયે મયૂરો નૃત્ય કરે છે, વાદળાંઓ ગર્જના કરે છે, અને ચોદિશાએ, આકાશમાં વીજળી ચમકારા કરે છે. 'મારા આવ્યા છતાં પણ કેમ હજુ સુધી આ પ્રપાઓ (પાણીની પરબો) માંડેલી છે!' એમ આક્ષેપ કરતોસતો મેઘ પુષ્કળ જળવૃષ્ટિ કરીને તે સર્વ પ્રપાઓને વ્યર્થ કરી દે છે. આવા વર્ષાઋતુના સમયે તે મિત્રકુમાર નગરની બહાર જઈને રજ્જુ વિગેરેથી બાંધેલા તે પશુપક્ષીઓના સમૂહ સાથે ક્રીડા કરશે. તેવામાં તે ઠેકાણે થઇને એક અવધિજ્ઞાની મુનિ નીકળશે. તે મુનિ પાછા વળીને તે કુમારની ક્રીડા જોઈ જ્ઞાનનો ઉપયોગ દેશે. અને વિચારશે કે 'અહો! આની કેવી કનિષ્ઠ પ્રકૃતિ છે? પરંતુ તેનું કારણ શું હશે?' એમ વિચારીને અવધિજ્ઞાનના પ્રયોગથી જોતાં તે મુનિ કરતળમાં રહેલા કમળની જેમ તેનું તારાચંદ્રના ભવમાં સાધુપણું, પછી જ્યોતિષ્કવિમાનમાં દેવપણું, પછી ઉંદરપણું અને ત્યારપછી આ ભવે પ્રાપ્ત થયેલું રાજકુમારપણું, એ સર્વ જાણશે. તેથી 'આ જીવ બોધને યોગ્ય છે' એમ વિચારીને તે મુનિ કહેશે કે—'હે રાજકુમાર! પૂર્વભવમાં પ્રાપ્ત થયેલ સાધુપણું, દેવપણું અને ઉંદરપણું તને સાંભરે છે કે નહીં? અને શામાટે આ જીવોની વૃથા કદર્થના કરે છે?' તે સાંભળીને કુમારને વિચાર થશે

કે—" હે પૂજ્ય! અમે પાંચે જણ કેટલા ભવે સિદ્ધિ પામશું ?" ત્યારે શ્રીમાન્ ધર્મનાથસ્વામી બોલ્યા કે—" તમે પાંચે જણ આ ભવથી ત્રીજે ભવે સર્વ દુઃખના ક્ષયવાળા મોક્ષપદને પામશો." પદ્મશેખર બોલ્યો—" હે સ્વામી! અહીંથી ચવીને અમે ક્યાં ઉત્પન્ન થશું?" ત્યારે સ્વામીએ કહ્યું કે—"અહીંથી ચવીને તું વણિકપુત્ર થઇશ, પદ્મવર રાજપુત્રી થશે, પદ્મસાર નૃપપુત્ર થશે, પદ્મચંદ્ર વિંધ્યાચળપર્વતપર સિંહ થશે, અને પદ્મકેશર રાજપુત્ર થશે." આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન્ શ્રીધર્મનાથસ્વામી મૌન રહ્યા. એટલે તે દેવતાઓ સમવસરણ મહીંથી ઉઠીને પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા અને ભગવાન્ પણ ચંદ્રની જેમ ભવ્યજનરૂપી કુમુદને પ્રબુદ્ધ કરવામાટે વિહાર કરવામાં પ્રવૃત્ત થયા.

ત્યાર પછી તે પાંચે દેવો પોતાના વિમાનમાં જઇને પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા. તેમાં એકજણે બીજાની સન્મુખ જોઇને કહ્યું કે—"શ્રીભગવાને પોતે જે કહ્યું તે તમે સાંભળ્યું છે તો હવે આપણે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાટે શું કરવું?" તે સાંભળીને બીજાએ વિચાર કરીને કહ્યું કે—" આપણને અત્યંત વિષમ કાર્ય પ્રાપ્ત થયું છે. કેમકે એક સિંહ થશે, એક રાજપુત્રી થશે, એક વણિકપુત્ર થશે, અને બેજણ રાજપુત્રો થશે. તેથી કાંઇ જણાતું નથી કે આપણને શીરીતે બોધિનો લાભ થશે! અને આપણો સમાગમ ક્યાં થશે! તેથી હે પદ્મકેશર! ભગવાને કહ્યું છે કે—તું સૌની પાછળ ચવીશ. તો ત્યારે અવધિજ્ઞાનવડે જાણીને અમે ચારે જ્યાં જ્યાં ઉત્પન્ન થયા હોઇએ, ત્યાં ત્યાં આવીને અમને સમ્યક્ત્વ આપવું. પરંતુ સ્વર્ગની અપ્સ-રાઓના સ્તનસ્પર્શના સુખમાં લંપટ થઇને અમે અત્યારે કહેલું તું ભૂ[લી] જઇશ નહીં." તે સાંભળીને પદ્મકેશર બોલ્યો કે—" હું તમ[ને] સમ્યક્ત્વ આપીશ, પરંતુ મોહવડે હણાયેલા ચિત્તવાળા તમે મ[ારું] વચન તે વખતે માન્ય કરશો નહીં તેથી તેનો શો ઉપાય કરવો!" તે સાંભળીને પેલા ચારે જણ બોલ્યા કે—" તે ઠીક સંભારી આ[પ્યું] હમણાં જ તેનો ઉપાય કરીએ, આપણે આપણા પૂર્વભવનાં મનુષ્ય[રૂપો] રત્નનાં બનાવીને એક ઠેકાણે મુકી રાખીએ. તે રૂપો સમય [આવે] ત્યારે ત્યારે અમને દેખાડવાં, જેથી તે રૂપો જોવાવડે કદાચ પૂર્વજ[ન્મનું] સ્મરણ થવાથી અમને ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ શકે." એમ કહીને તે[ઓએ]

અનુક્રમે સર્વત્ર જુદા જુદા દેશોના વૃક્ષોને જોતો તે હરિણસમૂહને
દૂરે છોડાવતાં એવી દયથી નામની નગરી પાસે આવ્યો. તે
નગરીની બહાર એક જુદા ઉદ્યાનમાં અશોકવૃક્ષની નીચે દૂર માર્ગના
શ્રમને નિવારણ કરવા માટે તે બેઠો. પછી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—
"શું હું મનુષ્ય, કચ્છપ, મકર અને તરંગોથી ભયંકર એવા સમુદ્રને
વહાણમાં બેસી ઉલ્લંઘન કરીને આવ્યો છું ? અથવા તો શું
દેવીની પાસે [illegible] કરાવી મને [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] કરીને [illegible] [illegible] તેને [illegible]
[illegible] ? કે બીજા સર્વ ઉદ્યાનોને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] પૃથ્વી એવું ! કે અથવો પ્રમાણમાત્ર દૂર કરીને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] !" [illegible] તે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ([illegible])ના વૃક્ષની નીચે [illegible] એક [illegible] [illegible]
બેઠો તે [illegible] તેને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યો
તેણે તેને "નમો અરિહંતાણં, નમો [illegible], નમો [illegible]," એ
[illegible] [illegible] [illegible] એવું, તો તેમાં એક [illegible] તેના [illegible]
[illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] છે
[illegible] [illegible] [illegible]—"હે [illegible] ! [illegible] તે [illegible] [illegible]
[illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible]" તે [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] પણ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] બીજું [illegible]
[illegible] [illegible]. તેને [illegible] [illegible]. પછી તે [illegible] [illegible] વિચાર કરે
છે—"અહો ! [illegible] [illegible] [illegible] છે ! હે [illegible] ! તે [illegible] [illegible]
[illegible] આવ્યો. અને પછી કેમ [illegible] [illegible] ! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] તો [illegible] [illegible] પણ હું [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]." એમ વિચારીને બેઠું [illegible]

---

૧ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ૨ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

કહેવાનું છે. અને તે એ છે કે—કાંઈક કારણથી મારા ઘરમાંથી હું નીકળ્યો છું. તેથી જો તે મારૂં કાર્ય સિદ્ધ કરો, તો આપ જેમ કહેશો, તેમ અવશ્ય કરીશ. પણ જો કદાચ તે કાર્ય સિદ્ધ નહીં થાય, તો કેવળ અગ્નિ જ મારૂં શરણ છે.- માટે હે પિતા! આ બાબતમાં હાલ તમે આગ્રહ ન કરશો." તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—"જ્યારે એમ છે ત્યારે હું તને શી સહાય કરૂં?" સાગરદત્ત બોલ્યો—"જો તમે મારા સત્ય પિતા જ હો, તો મારા મૂળધનમાંથી સમુદ્રના સામા કાંઠાને યોગ્ય કરીયાણું ખરીદ કરી દ્યો અને એક વહાણ ભાડે અપાવો. મારે સમુદ્રને સામે કાંઠે જવું છે." તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠીએ 'બહુ સારૂં.' એમ કહીને તે જ દિવસથી તેનું આગમ કહીને લઈ જવા યોગ્ય કરીયાણાં ખરીદ કરવા માંડ્યાં.

સાગરદત્ત અગણિત કરીયાણાંઓ લઈને શ્રેષ્ઠીએ બતાવેલા સારા મુહૂર્તે સમુદ્રદેવની પૂજા કરી, તપસ્વાથી ગુરૂ થયેલા ગુરૂને નમસ્કાર કરી, શ્રીઅરિહંતદેવની પૂજા કરી, શ્રેષ્ઠીને પ્રણામ કરી તથા તેની રજા લઈ અને પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરી વહાણ ઉપર ચડ્યો. વહાણનો સઢ ચડાવ્યો અને અનુકૂળ વાયુ વાવા લાગ્યો. તેથી સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરીને તે વહાણ અનુક્રમે યવનદ્વીપે આવી પહોંચ્યું. ત્યાં ક્રયવિક્રય કરીને સાગરદત્તે સાત કરોડ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી પ્રસન્ન ચિત્તવાળો થઈને તે પોતાના દેશ તરફ જવા ચાલ્યો. સ્વયં-સમુદ્રે આવતાં કર્મને યોગે વર્ષાઋતુનો સમય નહીં છતાં પણ કાજળની જેવા શ્યામ અને જળથી ભરેલાં વાદળાં આકાશમાં ચડી આવ્યાં, અને તેના અંધકારથી આખું આકાશતળ આચ્છાદિત થઈ ગયું, તેથી નક્ષત્ર ઠીક જોવામાં નહીં આવવાથી દિશામૂઢ થઈ જવાને લીધે ભર સાંઢ્યે ઉતાવળથી પ્રેરેલું તે વહાણ કોઈ પર્વતના ખડકની સાથે અફળાઈને સ્ત્રીને જણવેથી ગુપ્તવાતની જેમ તત્કાળ ભાંગી ગયું. તેમાં બેઠેલા સર્વે માણસો મરણ પામ્યાં, માત્ર એક સાગરદત્ત જ વહાણનું પાટીયું મળવાથી મોટા તરંગની શ્રેણીથી પ્રેરાઈને મહા મુશ્કેલીથી પાંચ અહોરાત્રે ચંદ્રદ્વીપે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં મૂર્છા આવવાથી જેનાં લોચન બંધ થઈ ગયાં છે એવો તે કાંઠાના એક વૃક્ષની નીચે ક્ષણવાર પવનનો સ્પર્શ થવાથી શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેના ચિત્તની

હંસભવનના ¹કુટ્ટિમતળમાં શય્યાપર સુતી હતી. કેટલીક વારે અનેક પક્ષીઓ અને ²શ્વાપદોના કલકલારવના શબ્દથી જાગૃત થઈને મેં આંખ ઉઘાડી જોયું, તો એકઠે વૃક્ષોનાં પાંદડાંઓની પંક્તિવડે જેમાં સૂર્યના કિરણસમૂહ પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી એવું આ અરણ્ય જ જોવામાં આવ્યું. તે જોઈને ભયના આવેશથી મારી શરીરલતા કંપાયમાન થઈ, અને હું વિલાપ કરવા લાગી કે—" હે પિતા! મને નિરાધારને તમે કેમ છોડી દીધી? હવે આ ભયંકર અરણ્યમાં મારૂં કોણ શરણ થશે!" આપ્રમાણે હું વિલાપ કરતી હતી, તેવામાં કોઈ લતાગૃહમાં રહેલો દિવ્ય વેશધારી પુરૂષ 'હું તારૂં શરણ છું' એમ બોલતો મારી તરફ આવ્યો. તેને જોઈને મને બમણો ક્ષોભ ઉત્પન્ન થયો, તેથી હું રૂદન કરવા લાગી. તે પુરૂષ મારી પાસે આવીને મને કહેવા લાગ્યો કે—" હે સુંદર અંગવાળી! હું તારૂં કાંઈપણ અનિષ્ટ નહીં કરૂં. તારા રૂપવડે મારૂં ચિત્ત વ્યાકુળ થયું, તેથી મેં જ તારૂં હરણ કર્યું છે." તે સાંભળીને હું બોલી કે "તું કોણ છો! અને તને મારા સ્વરૂપની કોણે વાત કરી?" ત્યારે તે પુરૂષે મને કહ્યું કે—" હે સુંદર મુખવાળી! સાંભળ. હું વૈતાઢ્યપર્વતના શિખરપર વસનારો મહા બળવાન્ વિદ્યાધર છું. હું દેવની સ્ત્રીઓના હૃદયમાં પણ ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરૂં છું. આજે હું સમસ્ત પૃથ્વીતળ જોતો હતો, તેવામાં ઉપરની કુટ્ટિમભૂમિ (અગાશી)-માં શય્યાઉપર સુતેલી તને જોઈને 'આ કૃશોદરી ત્રણ ભુવનમાં અધિક સુંદર છે' એમ જાણીને હું તારાપર મોહિત થયો. તે મારા મનમાં પ્રવેશ કર્યો. હે સુન્દરી! કોઈ માણસને કોઈના પર દૈવના વશથી એટલો બધો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે કે તે વજ્રલેપની જેમ લાગેલો પ્રેમ દૂર કરી શકાતો નથી. પછી 'અહીં બીજો કોઈ પણ ઉપાય નથી' એમ વિચારીને મેં તને સુતેલી અવસ્થામાં જ ત્યાંથી હરણ કરી, અને મારા સ્વજનના ભયની શંકાથી મારા નગર તરફ ન જતાં હું તને આ નિર્જન દ્વીપમાં લઈ આવ્યો છું. તેથી તું મારી સાથે ભોગ ભોગવ અને મનમાં દુઃખ ધારણ ન કર." તે સાંભળીને મેં વિચાર્યું કે—" હું હજુ કન્યા છું, અને મારાં માતપિતાએ કોઈને આપી નથી, અને કોઈ વણિક્ પરણ્યે તેના કરતાં આ સુંદર આકૃતિવાળો

---

૧ કુટ્ટિમ—રત્નબંધ ભૂમિ, અગાશી. ૨ શ્વાપદ—શિકારી પશુ.

સમુદ્રમાં ભ્રમણ કરતાં અત્યાર સુધીમાં અનેકવાર મેં સર્વ ધન ગુમાવ્યું છે, હાલ બારમો માસ ચાલે છે. તો એક માસમાં હું શી રીતે સાત કરોડ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી શકું ? અને કદાચ તેટલું દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરું, તોપણ તે શી રીતે ઘેર લઈ જઈ શકું ? તેથી હે સુંદરી ! મારી પ્રતિજ્ઞા ભ્રષ્ટ થઈ, માટે ભ્રષ્ટ પ્રતિજ્ઞાવાળા એવા મારે હવે જીવવું યોગ્ય નથી, તેથી હું તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ." તે સાંભળી તે સ્ત્રી બોલી કે—"જો તમે પ્રતિજ્ઞા ભંગ થવાથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છો છો, તો હું પણ પતિનો વિયોગ થવાથી તમારી જ જેમ અગ્નિનું સાધન કરીશ. તેથી તમે પ્રથમથી અગ્નિ સળગાવી આપો." સાગરદત્તે કહ્યું કે—"હે ભદ્રે ! તારે તેમ કરવું યોગ્ય નથી." ત્યારે તે બોલી કે—"મારે આ વનમાં શું કરવું ? હું પણ અવશ્ય ચિતામાં જ પ્રવેશ કરીશ." પછી તે સાગરદત્તે ચિતા કરીને અરણિના કાષ્ઠનું પરસ્પર મથન કરી અગ્નિ સળગાવ્યો. પછી તે બોલ્યો કે—"હે લોકપાળો ! તમે સાંભળો. મારી પ્રતિજ્ઞા એક વર્ષે પણ પૂર્ણ થાય તેમ નથી, તેથી હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરું છું." એમ બોલીને તે સાગરદત્તે અગ્નિમાં પડતું મૂક્યું, પરંતુ દૈવી ચમત્કારથી તે અગ્નિ તત્કાળ કમળની જેવો શીત થઈ ગયો. તે જોઈને જેનું હૃદય કૌતુકથી વ્યાપ્ત થયું છે, એવા તે સાગરદત્તે વિચાર્યું કે—"અહો ! આ વિપરીત કેમ થયું ? શું આ સ્વપ્ન છે ! કે મનની ભ્રાંતિ છે ! કે આ તે કાંઈ ઇન્દ્રજાળ છે ! કે દૈવી આ ચિતા પણ શતપત્ર (કમળ)ની જેવી શીતળ થઈ ગઈ." આ પ્રમાણે તે વિચાર કરે છે, તેવામાં પદ્મરાગમણિથી બનાવેલું અને મુક્તાફળના [1]અવચૂલથી સુશોભિત એવું વિમાન આકાશમાં નજરે પડ્યું. તે વિમાનમાં સુંદર કાંચનના મુકુટને ધારણ કરનાર એક દેવ બેઠેલો હતો, તેનો દેહ અત્યંત કાંતિથી દેદીપ્યમાન હતો, તેના કર્ણનાં અખંડ કુંડળો ચલાયમાન હતાં, તેના મુખમાંથી નીકળતા મંદ હાસ્યવડે તેના ઓષ્ઠ વિકસ્વર દેખાતા હતા, અને દાંતનાં સ્ફુરણાયમાન કિરણોની શ્રેણીથી દિશાઓરૂપી સ્ત્રીઓનાં મુખો તેણે ઉદ્દીપ્ત કર્યાં હતાં. તે દેવે તેને કહ્યું કે—"હે સાગરદત્ત ! પામર લોકોએ આશ્રય કરેલા અને પંડિતજનોએ નિંદેલા એવા આત્મઘાતનો તેં કેમ આરંભ કર્યો છે ? હે

1 અવચૂલ—નિશાનનો સમુદાય અથવા નીચે લટકતો વસ્ત્રનો છેડો.

કરે સારી રીતે તે અર્થ બોલે 'આ આગળ કોઈ અતિશય જ્ઞાન- વાળા મુનિ મળશે તો પૂછશું' એમ વિચારી અને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. તેવામાં આ કેવલિભગવાનને ત્યાં જોયા. તેથી અમે તેમને પૂછ્યું કે—"હે કેવલિન્! તે શ્લોક કોણ છે?" ત્યારે પછી કેવલજ્ઞા- [illegible] કે [illegible] બોલ્યા કે—"આ જંબૂદ્વીપને વિષે [illegible] તેવા [illegible] સદા દેવનગરીના જેવી [illegible] નગરી છે. [illegible] રાજ્ય કરતો હતો. [illegible] તે [illegible] થઈ [illegible] અર્થ છે. તે [illegible] હતો, અને શ્રીમતિ નામની એક કન્યા હતી. તે કન્યાને [illegible] તે સિંહકુમાર [illegible] પરણી હતી [illegible] કરતો હતો. તેથી તે સિંહકુમાર [illegible] [illegible] કર્મ [illegible] શ્રીચંદ્ર [illegible] શિષ્ય [illegible] [illegible] વિહાર [illegible] રહેતાં હતાં [illegible] કરે છે [illegible] [illegible] વિચારીને [illegible] [illegible]

મહાપ્રજ્ઞપ્તિરાજે તે બન્નેને મહાશાંબરવિદ્યાનો ઉપદેશ કર્યો. તે ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને તે બન્નેએ મંત્રજાપ ગ્રહણ કર્યું, અને તેજ વખતે ભગવાન્ શ્રીઆદીશ્વરના તીર્થમાં રહેલા ગુરુઓને તથા સાધર્મિઓને વંદન કરી. ત્યારપછી તે વિદ્યાધરોમાંથી એક વિદ્યાધર ઉભો થઈ હાથ જોડીને બોલ્યો કે "હે લોકપાળો અને વિદ્યાધરો! તમે સર્વ સાંભળો. પ્રથમ ગગનશ્રીશ નામનો વિદ્યાધર રાજા હતો. તેણે સર્વ પ્રકારની શાંબરવિદ્યાને સિદ્ધ કરી હતી. તે પ્રતાપી રાજાએ ચિરકાળ સુધી રાજ્યનું પાલન કર્યું; પછી તેમને વૈરાગ્યનો રસ ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ શ્રીજિનધર્મ અંગીકાર કરી સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી આ જ પર્વતની ગુફામાં રહ્યા હતા. તેના પુત્ર ગગનસેનાપતિએ પિતૃભક્તિથી અહીં જ શ્રીઋષભદેવની સ્ફાટિકમણિમય પ્રતિમા સ્થાપન કરી છે. ત્યારથી આરંભીને આ વન વિદ્યા સિદ્ધ કરવાનું ક્ષેત્ર થયું છે. તેથી આ શબર વેષને ધારણ કરનાર વિદ્યાધરને ભગવાન્ શ્રીઆદિનાથના પ્રભાવથી તથા ધરણેન્દ્રના નામથી આ વિદ્યા સિદ્ધિથી સિદ્ધ થાઓ." તે સાંભળીને સર્વ વિદ્યાધરો—"આની વિદ્યા શીઘ્રતાથી સિદ્ધ થાઓ" એમ બોલી આકાશમાર્ગે સ્વસ્થાને ગયા અને જેમણે શબરનો વેષ ધારણ કર્યો હતો તે બન્ને જણ ત્યાં જ રહ્યા. હે કુમાર! આ વૃત્તાંત રાજશ્રીએ મને કહેલો હોવાથી હું જાણું છું કે શબરવેષને ધારણ કરનાર આ બન્ને વિદ્યાધરો છે." તે સાંભળીને કુમાર બોલ્યો કે "હે એણિકા! મારું કહેવું કરું છું તેનું એક વચન સાંભળ." એણિકા બોલી કે "આજ્ઞા આપો." કુમારે કહ્યું કે—"અહીં આવ્યાને મને ઘણો કાળ વ્યતીત થયો છે. તમારું કલ્યાણ થાઓ. મારે અવશ્ય દક્ષિણાપથ જવાનું છે. તેથી હવે હું જઈશ." તે સાંભળીને એણિકા બોલી કે "હે કુમાર! તમે કહો છો તે સત્ય છે, કેમકે અતિથિથી ઘર વસતું નથી. પરંતુ તમારું વૃત્તાંત કહેવાની કૃપા કરીને મને આનંદ પમાડો." તે સાંભળીને કુમારે તેને મૂળથી આરંભીને વનમાં આવ્યા સુધીનું પોતાનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને એણિકા બોલી કે—"હે કુમાર! તમારા વિયોગથી તમારાં માતાપિતા વિવિધ પ્રકારની પીડા પામતાં હશે, તેથી જો તમને રુચે, તો તમારા શરીરની કુશળતા કહેવા માટે આ પોપટને હું ત્યાં મોકલું." તે સાંભળીને

મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન ન થાય ! પ્રત્યેકબુદ્ધ થયેલા રત્નચુડ ર
મહા સત્ત્વવાન્ છે; જિનેશ્વરે કહેલો માર્ગ પાળવો બહુ દુર્લભ
તથા મોહરૂપી પિશાચને જીતવો અતિ દુષ્કર છે. તો હે મહાશ
તમે શિક્ષાવચન વિસરી જવાથી ખેદ શા માટે પામો છો ! તેનો પ
ત્તાપ કરનાર એવા તમારે વિષે તે શિક્ષા હજુ સુધી પણ જેમ
તેમજ રહેલી છે. તેથી તમે પાપનો ત્યાગ કરો. કેમકે તેવા અકૃત્ય
શું સારૂં ફળ થવાનું છે !" આ પ્રમાણે કુમારે કહ્યું, ત્યારે તે પલ્લી
પતિ બોલ્યો કે—"તમે કહ્યું તેમજ છે, તેમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી
પરન્તુ હે કુમાર ! વિજ્ઞાન, રૂપ, કલાકલાપ, વિનય, ચતુરાઈ અને
દાક્ષિણ્યાદિક ગુણોએ કરીને તમે કોઈ મહાકુળને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા
મહા સાહસિક જણાઓ છો, પણ તમારૂં કયું કુળ છે અને શું નામ
છે ! તે હું જાણતો નથી, માટે તે નિવેદન કરો." ત્યારે કુમાર બોલ્યો
કે—"તમારા કાકા અયોધ્યાના રાજા દઢવર્માને કોઈ પુત્ર છે કે નહીં?"
તે સાંભળીને પલ્લીપતિ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકીને બોલ્યો કે—"મેં એક
વખત કોઈ પથિકની પાસેથી સાંભળ્યું હતું કે—'દઢવર્મરાજાને રાજ-
લક્ષ્મીના પ્રસાદથી પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ છે,' પરન્તુ પછીથી તેનું શું થયું
તે હું જાણતો નથી." ત્યારે કુમારે કહ્યું કે—"હું જ તે દઢવર્મ
રાજાનો કમળાદેવીના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થયેલો કુવલયચન્દ્ર નામનો પુત્ર
છું." તે સાંભળીને "અહો ! તું જ મારો ભાઈ કુવલયચન્દ્ર !" એમ
કહેતાં તે પલ્લીપતિનાં બન્ને નેત્રોમાં અશ્રુનાં બિંદુ ઉત્પન્ન થયાં. પછી
તે દર્પફલિકે કુમારને પૂછ્યું કે—"હે કુમાર ! તાપની ઋતુ વ્યતીત
થયે સતે મેઘની જળધારાવડે પૃથ્વીતળને પૂર્ણ કરનાર, સર્વે જનોને
આલ્હાદ ઉપજાવનાર, રાજહંસોને પ્રવાસ આપનાર, વિયોગી યુવાનોના
મનરૂપી વનભૂમિને વિષે દાવાગ્નિસમાન, સમગ્ર કમળોનાં વનોને ગ્લાનિ
પમાડનાર, હર્ષ પામેલા મત્ત મયૂરો જેમાં કેકારવ કરી રહ્યા છે, જેમાં
કલિકાળની જેમ સર્પના સમૂહો સંચાર કરે છે, ખરાબ રાજાની જેમ
જેમાં સારા માર્ગનો નાશ થયો છે, સેવાળ અને જટિલ બાવળના
માર્ગમાં લાગેલા કચરા કાંટાઓથી જેમાં સંચાર કરવો મુશ્કેલ છે અને
જળપૂરના પ્રવાહે કરીને જેમાં સેંકડો ગર્તા (ખાડા) પડેલા છે એવી
અને પ્રચંડ પવનવડે ઉછળેલા તથા આકાશને અડતા તરંગોવાળી

પ્રમાણે કહીને મહેન્દ્રકુમાર અનલ્પ વિકલ્પરૂપી તરંગોની શ્રેણીથી જેનો હૃદયસાગર આકુળ વ્યાકુળ થયો છે, એવા કુમારને માન પાડતો હતો, તેવામાં એક દાસીએ આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે "હે કુમાર! મારી સ્વામિની કુવલયમાળાએ પોતાના જ કરતલથી ગુંથેલી આ માળા મોકલી છે, તથા આ કૃત્રિમ કર્પૂર (કર્પૂરનું ચૂર્ણ) મોકલ્યું છે." તે સાંભળીને સુખસંદોહ (સુખસમુદ્ર) રૂપી મહાસાગરનું મથન કરતાં દેવોએ હરણ કરેલા અમૃતની જેમ કુમારે તે માળા તથા કર્પૂર ગ્રહણ કર્યાં. તે કર્પૂરની સાથે પોતાને ચિત્રંકિત થઈ હોય તેવી એક રાજહંસીને ચિત્રેલી જોઈને કુમારે ઘણીવાર સુધી કુવલયમાળાની વિજ્ઞાનકુશળતાની પ્રશંસા કરી. પછી કુમારે તે દાસીને કહ્યું કે—"હે ભદ્રે! અત્યારે જ સૂર્ય અસ્તાચળ પર્વતની ચૂલાનું અવલંબન કરનાર થયો છે. તેથી અમે સંધ્યાકાળની ક્રિયા કરશું; તું પણ હવે જા, અને તેણીની પાસે જેમ લાગે તેમ સર્વ સુંદર હકીકત નિવેદન કરજે, કેમકે તું પણ વચન બોલવામાં નિપુણ છે." તે સાંભળીને કુમારનું વચન અંગીકાર કરીને તે દાસી પોતાને સ્થાને જવા નીકળી. પછી કુમારે સંધ્યાસંબંધી કાર્ય કરી, ધોયેલાં શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરી તથા જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરવાપૂર્વક ચતુર્વિંશિકા સ્તવવડે સર્વ પ્રભુની સ્તુતિ કરીને સમવસરણમાં રહેલા અને જગતજીવોના ... (ઋષભ સ્વામી)ને વંદના કરી.

પછી મહેન્દ્રકુમારની સાથે નિદ્રાન સુખનો અનુભવ કરીને પ્રાતઃકાળ થતાં કુમાર શય્યામાંથી ઉઠ્યો. તે વખતે સૂર્ય ઉદયાચળ પર્વતના શિખરપર આરૂઢ થયો. થોડી વારે એક મધ્યમ વયની સુંદર સ્ત્રી ભોગવતી નામની વૃદ્ધ દાસીસહિત કુમારપાસે આવી. તે વૃદ્ધ દાસીએ કાંઈક આગળ આવીને કુમારને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે કુવલયચંદ્રકુમાર! આ કુવલયમાળાની માતા છે." તે સાંભળીને તરત જ કુમારે સસંભ્રમવડે તેમને આસન આપી તેણીનું સન્માન કર્યું. તે કુમારનો એવો ઉપચાર જોઈને હર્ષ પામેલી રહી. બોલી કે—"હે વત્સ! તમે પરની પીડા જાણો છો, તેથી હું તમારી પાસે કાંઈક નિવેદન કરું છું, તે સાંભળો.—આ વિજયાપુરીમાં વિજયસેન રાજા

વણિકોનું ચરિત્ર આલેખ્યું છે, તે તમે જુઓ—" આ ચંપાપુરી નગરી છે. તેનો આ મહારથ નામનો રાજા છે. અહીં આ પુરીમાં રહેનાર ધનમિત્ર નામે ધનાઢ્ય વણિક ચિત્રેલો છે. આ તેની દેવી નામની સ્ત્રી છે. આ તેમના ધનમિત્ર અને કુળમિત્ર નામના બે પુત્રો છે. તે પુત્રોના જન્મ પછી તરત જ તેનો પિતા પંચત્વ (મૃત્યુ) પામે છે અને સર્વ દ્રવ્ય પણ નાશ પામે છે. પછી તે બન્ને પુત્રોને તેની માતા મહા કષ્ટ વેઠીને ઉછેરે છે. અનુક્રમે તેઓ યુવાવસ્થા પામે છે. ત્યારે તેમની માતા તેમને કહે છે કે—'હે પુત્રો! તમે ઉદ્યમ કરો.' તે સાંભળીને તેઓએ વેપાર કર્યો, ખેતી કરી, બીજા ગૃહસ્થને ઘેર રહી ચાકરી કરી, યાચના પણ કરી, સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કર્યું, રોહણાચલ પર્વતપર ગયા, નિધિને માટે નિરંતર જમીન ખોદી, ધાતુવાદ કર્યો, દ્યૂતક્રીડા કરી, રાજસેવામાં પ્રવૃત્ત થયા, કુંકુમ બેસીને યક્ષિણીનું આરાધન કર્યું; તથા કોઈ ગુરુએ બતાવેલા મંત્રનું પણ સાધન કર્યું. ઇત્યાદિ અનેક ઉપાયો કરીને દ્રવ્યના ઉપાર્જન માટે તેઓએ ઘણું કષ્ટ સહન કર્યું, પરંતુ તેઓ એક કોડી પણ મેળવી શક્યા નહીં. તેથી અત્યંત દુઃખી થયેલા તે બન્ને વિચાર કરવા લાગ્યા કે—'આપણા જીવિતને ધિક્કાર છે. કેમકે આપણે જે કાંઈ ઉપાય આરંભીએ, તે સર્વ પૂર્વ જન્મમાં કરેલા દુષ્કર્મના વશથી હાથમાં રહેલા [illegible]ની જેમ, ખળ પુરુષની પ્રીતિની જેમ, અંજલિમાં રહેલા જળની જેમ અને વાયુથી હણાયેલી મેઘપંક્તિની જેમ ક્ષય પામે છે. વળી દૈવે માત્ર આપણને જ દુર્ભાગ્યનું ભાજન કેમ કર્યા? દૈવ તો સર્વ કોઈ પ્રાણીને સાધે છે, પરંતુ બીજાઓને તો સારું દૈવ હોય છે, અને આપણું દૈવ તો એક અધમ જ છે, તો હવે સર્વથા દુઃખસમૂહના મંદિરરૂપ આ જીવિતનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી. તેથી આપણે કોઈ ઊંચા પર્વતના શિખરપર ચડીને ત્યાંથી પડતું મૂકીએ.' એમ વિચારીને તે બન્ને ભાઈઓ કોઈ પર્વતના શિખરપર ચડીને બોલ્યા કે—"હે પર્વત! આગામી ભવમાં અમે આવા દારિદ્ર્યરૂપ દુઃખનું ભાજન ન થઈએ, તેટલા માટે અમે તારા શિખરપરથી પડવાનું સાહસ કરીએ છીએ." એમ કહીને તે બન્ને એક સાથે જ પોતાના દેહને પડતો મૂકે છે, તેવામાં—'સાહસ ન કરો, સાહસ ન કરો.' એવો શબ્દ તેમને કાને

લક્ષ્મીને કુમારે કહ્યું કે—"હે પ્રિયા! રાત્રી પ્રાતઃકાળરૂપ થઈ ગઈ છે, ચંદ્રનાં કિરણોની મતિ પણ ક્ષય પામી છે, કુકડાઓ પણ મદ મદ શબ્દ કરે છે, તેથી હવે હું દેવગુરૂના પૂજન સબંધી ક્રિયા કરવા જાઉં છું." એમ કહીને કુમાર નિર્મળ જળથી મુખકમળ ધોઈને સુંદર જીનચૈત્યમાં પ્રવેશ કરી દેવાધિદેવને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—

"सुप्रभातं जिनेंद्राणां धर्मबोधविधायिनां ।
सुप्रभातं च सिद्धानां कर्मेंधनदाहिनां ॥

ધર્મનો બોધ કરનારા શ્રીજિનેન્દ્રોને સુપ્રભાત (સારૂં પ્રભાત) હોય છે, ઘનઘાતિ કર્મસમૂહનો ઘાત કરનાર સિદ્ધોને સુપ્રભાત હોય છે

सुप्रभातं तु सर्वेषां साधूनां साधुसंमतं ।
सुप्रभातं सुलोकानां येषां हृदि जिनोत्तमः ॥

સર્વ સાધુઓને સુપ્રભાત હોય છે, એમ સત્પુરૂષો માને છે. તથા જે લોકોના હૃદયમાં જિનેશ્વર રહેલા છે, તેઓને પણ સુપ્રભાત હોય છે." આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને કુમાર ઉત્તમ હસ્તીપર આરૂઢ થઈ સુખાસન (મીયાના)માં બેઠેલી કુવલયમાળા સાથે પ્રયાણ કરીને ત્યાંથી વનાંતરમાં (બીજા વનમાં) આવ્યો. તે વનની ભૂમિતળ અશ્વોની તીક્ષ્ણ ખરીઓથી ખોદાઈને તેમાંથી અત્યંત ઉડતી ધૂળના સમૂહવડે સમગ્ર દિશાઓનું મંડળ ભરાઈ ગયું હતું, તેથી સૂર્યનાં કિરણોનો પ્રચાર પણ રોકાઈ ગયો હતો. તે જોઈને મયૂરોને દુર્દિન (મેઘ)ની શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તેઓ હર્ષથી તાંડવ (નૃત્ય) કરવા લાગ્યા હતા, તેથી તે વન અત્યંત શોભતું હતું.

એવી રીતે નિરંતર પ્રયાણ કરીને કુમાર અનુક્રમે અયોધ્યાપુરીના સમીપ ભાગે આવી પહોંચ્યો. કુમારને આવેલા સાંભળીને દઢવર્મ રાજાને અત્યંત હર્ષ થયો તેથી તેના શરીરમાં રોમાંચરૂપી કવચ ઉલ્લાસ પામ્યું. પછી રાજા પરિજન તથા અંતઃપુરસહિત કુમારની સામે આવ્યો. રાજાએ પોતાના દર્શનમાત્રથી જ કમળના સમૂહને સૂર્યની જેમ, ચાતક પક્ષીઓના સમૂહને મેઘની જેમ અને કોયલના સમૂહને વસંતઋતુની જેમ તે કુમારને અત્યંત પ્રસન્ન મન-

હશે. તેવા પુરૂષો ક્યાં હશે? તે કાંઈ જણાતું નથી." કુમારે કહ્યું કે—"સર્વ ધર્મવાળાને બોલાવીને તેમનો ધર્મ પૂછીએ, તેમ કરવાથી કોઈનો પણ ધર્મ આ લિપિને અનુસરતો નીકળી આવશે." તે સાંભળીને રાજાએ સર્વ ધર્મોના મુખ્ય પુરૂષોને બોલાવી યોગ્ય સ્થાને બેસાડી ધર્મ વિષે પ્રશ્ન કર્યો. એટલે સર્વેએ પોતપોતાના આગમને અનુસારે ધર્મનું સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. પણ રાજાના ચિત્તમાં કોઈપણ ધર્મે સ્થિતિ કરી નહીં. પછી રાજાએ જૈન મુનિઓને બોલાવીને પૂછ્યું કે—"તમે તમારા ધર્મનું સ્વરૂપ નિવેદન કરો." તે સાંભળીને જૈન ગુરૂએ જે ધર્મ કુળદેવતાએ કહ્યો હતો, તે જ ધર્મ સર્વ ધર્મમાં ઉત્તમ છે એમ પ્રરૂપણા કરી. તે સાંભળીને રાજા કુમારની સન્મુખ જોઈ બોલ્યો કે—"સમ્યક્પ્રકારે આ જ ધર્મ નિશ્ચયે કરીને સત્ય છે, માટે સર્વ ધર્મોમાં આ ધર્મ જ મુખ્ય છે. આ જ ધર્મ કુળદેવતાએ કહ્યો છે, અને આ જ ધર્મ દયાપૂર્વકનો છે." ત્યારપછી કુવલયચંદ્ર બોલ્યો કે—"હે મહારાજ! જ્યારે હું અશ્વપર આરૂઢ થઈ તે અશ્વને ક્રીડા કરાવતો હતો, તે વખતે આ ધર્મનો જ બોધ કરવા માટે દેવતાએ મારૂં હરણ કર્યું હતું. તે અરણ્યમાં મેં મુનિને, સિંહને અને દેવને જોયા હતા, તેઓ મારા પૂર્વભવના મિત્રો હતા. પૂર્વભવે આ ધર્મનું જ આરાધન કરીને અમે સર્વે (પાંચે) દેવ થયા હતા. તે મુનિએ પણ મને આ ધર્મનો જ ઉપદેશ આપીને કુવલયમાળાને બોધ પમાડવા મોકલ્યો હતો. જે પોપટે તમારી પાસે આવીને મારી કુશળ પ્રવૃત્તિ કહી હતી, તે પોપટે પણ આ ધર્મનો જ સ્વીકાર કર્યો છે. હે પિતા! જેના હાથમાં રજોહરણ રહેલું છે એવા મુનિઓની દેવ પણ સર્વ ભયથી રહિત થઈને આદરસહિત સ્તુતિ કરે છે. કૃપાના સાગર અને જગતના નાથ એવા શ્રીજિનેશ્વર ભગવાન્ પોતે સભામાં આ ધર્મનો જ ઉપદેશ કરે છે. સાધુઓને પણ મેં આ ધર્મમાં જ સ્થિતિ કરેલા જોયા છે કે તેઓ કેવળજ્ઞાન પામીને મોક્ષસ્થાનને પામ્યા છે. તેથી હું વિનંતિ કરૂં છું કે—હે પિતા! સર્વ ધર્મોમાં અતિ સુખ આપનાર આ જિનેન્દ્રનો ધર્મ જ મનોહર છે. દુર્વાર હસ્તીઓથી વ્યાપ્ત અને મોટા અશ્વોવાળું પ્રાજ્ય રાજ્ય મળી શકે છે પણ જિનેન્દ્રપ્રરૂપિત ધર્મ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. તો હે

હંમેશાં વિધાવડે નિર્મળ (નિષ્પાપ) એવા સ્થવિર (વૃદ્ધ) પુરુષોના આરાધના કરવી. કેમકે કુળપુત્રો સમુદ્રમાં ડૂબતા પ્રાણીઓને વૃદ્ધજનોની સેવા નૌકારૂપ થાય છે. રાજ્યશત્રુઓરૂપી કામધેનુ ન્યાયરૂપ દેવાનાવડે પોષણ પમાડી સતી રાજ્યોના અનેક પ્રકારના વૈભવને આપે છે." આ પ્રમાણે શિખામણ આપીને શ્રીદત્તમે રાજાએ દીન પુરુષોને દાન આપ્યું, મંત્રીઓનો સત્કાર કર્યો, ચૈત્યમાં અષ્ટાન્હિકા ઉત્સવ કર્યો. અને પછી કુવલયચંદ્ર કુમારે કરાવેલા શિબિકા ઉપર આરૂઢ થઈને કુસુમપુર ઉદ્યાનમાં જઈ તેજ ગુરુની પાસે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. પછી કેવળજ્ઞાન ગુરુમહારાજાએ મનુષ્ય જન્મ ઉપર યુગ સમિલાનું અને પરમાણુનું દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું —

"સર્વે દ્વીપો અને સમુદ્રોની ફરતો છેલ્લો સ્વયંભૂરમણ નામે સમુદ્ર વલયાકારે રહેલો છે. હવે કોઈ દેવ તે સમુદ્રમાં પૂર્વ દિશાએ યુગને નાખે અને પશ્ચિમ દિશાએ સમિલાને સ્થાપન કરે (મુકે) પછી તે સમિલા જેના પારાવાર જળ અતિ ઘણું છે એવા તે સમુદ્રમાં પડી સતી અપાર એવા તે સમુદ્રમાં ચોતરફ ચલાચલપણે અથડાતી અથડાતી એવા યુગની સાથે કદીપણ સંયોગ આવને પામતી નથી, ઉત્કટ દેવયોગે પ્રચંડ વાયુથી ઉછળતા તરંગોવડે ચોતરફ ભ્રમણ કરતી તે સમિલા દીર્ઘકાળે કદાચિત્ યુગની સાથે સંબંધ પામે છે. તેથી જ રીતે આ સંસારમાં ભ્રમણ કરતા જીવો કદાચિત્ દૈવયોગે મનુષ્ય જન્મ પામે છે.

તથા કોઈ દેવ આરસ પત્થરના કોઈ મોટા સ્તંભને ખાંડીને તેનો અતિ સૂક્ષ્મ આંખમાં અંજન જેવો ભૂકો કરે, પછી તે ચૂર્ણ લઈને મેરૂપર્વત પર જાય, અને તેની ચૂલિકા ઉપર ઉભો રહીને હાથમાં નલિકા ધારણ કરી તે નલિકાવડે અત્યંત જોરથી ફુંક મારીને તે ચૂર્ણના સર્વ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓને ચારે દિશામાં ફેંકી દે, તે વખતે કલ્પાંતકાળની જેવો મહા પ્રચંડ વાયુ વાય, અને તે વાયુથી હરણ કરાયેલા તે સર્વે સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ તે દેવના દેખતાં જ તત્કાળ અદૃશ્ય થઈ જાય. હવે મેરૂપર્વતથી ઉડાડેલા તેજ પરમાણુઓને પાછા એકઠા કરીને તે

---

૧ ધોંસરૂં. ૨ ધોંસરાના છેદમાં અથવા અંદરમાં નાખવામાં આવતી ખીલી.

ઉત્પન્ન થયું. પરિજનોએ શીત જળવડે તથા વાયુવડે આશ્વાસન કર્યું એટલે તે શુદ્ધિમાં આવીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે "અહો! સ્વર્ગનાં ઉંચા પ્રકારનાં સુખો અનુભવીને જીવ ફરીથી મનુષ્યભવમાં પ્રાપ્ત થાય તેવાં તુચ્છ સુખોની પણ ઇચ્છા રાખે છે! તો એવા મોહને ધિક્કાર છે! અને ધિક્કાર છે આવા સંસારવાસને! કેમકે આ સંસારમાં રહેલો જીવ નિરંતર આધિ વ્યાધિથી વ્યથા પામે છે. તેથી હું તો સંસારના દુઃખોની પરંપરાનો પરાભવ કરનારી એવી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને આત્માનું સાધન કરીશ.' એમ વિચાર કરતા એવા તેને તેના સમાન વયવાળા મિત્રોએ કહ્યું કે—"હે કુમાર! તમારું શરીર સ્વસ્થ છતાં શું થઈ ગયું?" કુમારે કહ્યું—"મને અજીર્ણના દોષથી મૂર્છા આવી હતી." એમ કહી તેણે પોતાના મનનો ભાવ પ્રગટ ન કર્યો (ગુપ્ત રાખ્યો). ત્યારપછી કેટલેક દિવસે કુવલયચંદ્ર રાજાએ કુમારને કહ્યું કે "હે વત્સ! તું રાજ્ય ગ્રહણ કર, હું પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ." ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે "હે મહારાજ! તમે જ રાજ્યનું પાલન કરો; અને હું દીક્ષા લઈશ." તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું કે "તું હજુ બાળક છે, માટે રાજ્યના સુખનો અનુભવ કર, અને અમે તો ભોગનો અનુભવ કરી લીધો છે, તેથી અમને દીક્ષા લેવા દે." ઇત્યાદિ કુમારને પ્રતિબોધ કરીને કામભોગથી નિર્વેદ પામેલો અને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળો તે રાજા કોઈ ગુરુના આગમનની રાહ જોવા લાગ્યો.

અન્યદા સમગ્ર પરિજનોનું સન્માન કરીને તથા અર્થીજનોને મહાદાન આપીને ક્ષમાવાન્ રાજા કુવલયમાળા સાથે ધર્મવાર્તા કરતો સુઈ ગયો. રાત્રીના પાછલા પહોરે તે જાગૃત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે—"દક્ષિણાવર્ત શંખની જેવા દુષ્પ્રાપ્ય મનુષ્યજન્મને પામીને ચતુર પુરુષોએ ¹હેય અને ²ઉપાદેય હેતુઓ ચિંતવવા જોઇએ. અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવું મનુષ્યપણું, તેમાં પણ ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ અને તેમાં પણ દયામય જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ એ ત્રણ અતિ દુર્લભ છે. જેઓ સર્વ સંગનો પરિત્યાગ કરીને આગમરૂપી માર્ગના પથિક થયા છે, તે પુરુ-

---

૧ ત્યાગ કરવાલાયક. ૨ ગ્રહણ કરવાલાયક.

અહીં પૃથ્વીસાર રાજાએ કેટલોક કાળ રાજ્ય સુખ ભોગવીને પોતાના મનોરથાદિત્ય નામના પુત્રને રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને પોતાનું ચિત્ત સમતારૂપી મહાપ્રશમથી ભરપૂર થયેલું હોવાથી મોક્ષ-વિલાસને અર્પનાર દીક્ષારૂપ અલંકાર ધારીને ગુરુના પદમૂળમાં ભ્રમરપણું ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે ચારિત્રનું પ્રતિપાલન કરી સર્વ જીવોને મિચ્છા-દુક્કડ આપી કાળધર્મ પામીને તે જ સૌધર્મવિમાનમાં દેવતા થયા. આ પ્રમાણે તે પાંચે જણા સુકૃત કરીને એક જ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા પછી તેઓ પ્રથમ કરેલા સંકેતને અનુસરીને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—"અહીં રહ્યા છતા પણ સકળ સુર અસુર નર [illegible] સિદ્ધિસુખ આપવાવાળા જિનેશ્વરપ્રણિત સમ્યક્ત્વને વિષે યત્ન કરવો અને અહીંથી ચવીને પણ પ્રથમની જેમ પરસ્પર પ્રતિબોધ આપવો." તે વાત સર્વેએ અંગીકાર કરી અને આનંદથી કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

આ જંબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી કાળને વિષે ઋષભદેવ સ્વામી વિગેરે ત્રેવીશ તીર્થંકરો સિદ્ધ થયા પછી ચોવીશમા તીર્થંકર શ્રીમહાવીર સ્વામી ઉત્પન્ન થયા તે સમયમાં કાકંદીપુરીમાં નમ્રજનોરૂપી કમળોનો અત્યંત વિકાસ કરવામાં સૂર્ય જેવો, શત્રુઓરૂપી હસ્તીઓનો નાશ કરવામાં સિંહ જેવો અને [illegible] ચાવનારા પથિક જેવો કાંચનરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને ઈંદીવરલોચના નામની શીલવતી પટરાણી હતી. તે રાણીની કુક્ષમાં પ્રથમ કુવલયચંદ્ર દેવ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સ્વર્ગથી ચવીને અવતર્યો. સમય પૂર્ણ થયે રાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. રાજાએ તેનું મણિરથ એવું નામ પાડ્યું. તે પુત્ર અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી યુવાવસ્થા પામ્યો. તે કુમારને અશુભ કર્મના ઉદયથી મૃગયાનું વ્યસન એટલું બધું થયું કે રાજા વિગેરે ગુરુજનોએ નિષેધ કર્યો છતાં, મિત્રોએ વાર્યો છતાં અને સત્પુરુષોએ નિંદા કર્યા છતાં તે પાપકર્મથી નિવૃત્ત થયો નહીં. એકદા તે કુમાર મૃગયાને માટે અરણ્યમાં ગયો હતો તે વખતે કેવળજ્ઞાનથી શોભતા, ત્રણ જગતના પતિ અને ત્રણ ભુવનને પવિત્ર કરનાર શ્રીવર્ધમાન સ્વામી કાકંદીપુરીએ સમવસર્યા. ત્યાં ચતુર્વિધ દેવનિકાયે મળીને સમવસરણ રચ્યું. તેમાં પ્રભુએ વિધિપૂર્વક સિંહાસનપર બેસીને

હતો, તેવામાં તે મૃગલી કુમાર પાસે આવી. તેણીએ કુમારના હાથમાં અનેક પ્રાણીઓના જીવનો અંત કરનારું ધનુષ્ય જોયું, તો પણ કુમાર-ઉપર તેનું હૃદય અત્યંત સ્નેહવાળું હોય, તેમ તે તેની પાસે જ ઉભી રહી. તે જોઇને કુમારે ધનુષ્ય તથા બાણને દૂરથી નાખી દઇ "જે નિરપરાધી જીવોને હણે છે, તે માણસ મહાપાપી છે." એમ વિચાર કરતાં કુમારને સર્વ જંતુસમૂહ ઉપર કરુણા ઉત્પન્ન થઈ, અને તેનું હૃદય નિર્મળતાથી પૂર્ણ થયું, એટલે તેણે હર્ષથી રોમાંચ ધારણ કરતાં તે મૃગલીનો સ્પર્શ કર્યો. જેમ જેમ તે તેણીના અંગને વિશેષ વિશેષ સ્પર્શ કરવા લાગ્યો તેમ તેમ તેણીને તેને અત્યંત આનંદ થયો. તેણીને જોઇને કુમારનાં નેત્રો પણ વિકસિત થયાં, અને [illegible] કૌતુક ઉત્પન્ન થયો અને તેના ચિત્તમાં [illegible] થયું કે—"આ મૃગલી જરૂર [illegible] કોઈ [illegible] હોવી જોઇએ, કેમકે [illegible] પ્રેમપૂર્ણ [illegible] છે, ઓષ્ટ (હોઠો વિગેરે)નું [illegible] પ્રફુલ્લિત થતું નથી, કેમકે પ્રિય પદાર્થ જોવાથી દૃષ્ટિ પ્રફુલ્લિત થાય છે અને અપ્રિય પદાર્થ જોવાથી દૃષ્ટિ સંકોચ પામે છે. પરંતુ આ મૃગલી અનેક ભવમાં મારી શું સગપણવાળી હશે?" એમ વિચાર કરતાં તેને [illegible] થયું કે—"આજે જ શ્રીમહાવીર સ્વામી [illegible] રહેલા છે, તેમને [illegible] છે, તો હું પણ ત્યાં જઇને તેમને પૂછું કે—આ મૃગલી કોણ છે? અને [illegible] મારે તેની સાથે શો સંબંધ હતો?" એમ વિચારીને તે કુમાર આ તરફ આવવા ચાલ્યો અને તેની પાછળ મૃગલી પણ ચાલી. અત્યારે તે બંને આ સમવસરણના બહારના પ્રાકારને દરવાજે આવી પહોંચ્યા છે." આ પ્રમાણે શ્રીજિનેશ્વર કહેતા હતા, તેવામાં તો મંત્રિ-રથ કુમાર તેમની પાસે આવ્યો; અને ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક ભગવાનને વંદના કરીને તેણે પૂછ્યું કે—"હે ભગવાન્! મારા ઉપર અત્યંત પ્રેમને ધારણ કરનારી આ હરણી (મૃગલી) કોણ છે?" ત્યારે ભગવાન્ સર્વ જંતુઓના સમૂહને બોધ કરવા માટે તેમના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યા કે—"આ ભરત ક્ષેત્રમાં આહોપુર નામે નગર છે. તે નગરમાં કીર્તિએ કરીને તથા બળે કરીને મદન નામે રાજા હતો.

તે વિષય લો તે જ સ્થિતિમાં નિમગ્ન રહી. બીજે દિવસે તે ગર્ભ છૂટું થઈ જવાથી તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળવા લાગી. તોપણ પ્રેમને આધીન થયેલી સુંદરી તે ગર્ભનું આલિંગન કરીને જ રહી. પછી જ્યારે સ્વજનોએ તેની ઘણી નિંદા કરી, અને સખીઓએ તેને [illegible] ત્યારે તે બોલી કે—"આ સ્વજનો એમ કહે છે કે—'આ વિકાર મરી ગયો છે, અને આ સુંદરી ગાંડી થઈ ગઈ છે' તેથી હવે આપણે અહીંથી કોઈ સ્વજન ન હોય તેવે સ્થળે જવું યોગ્ય છે" એમ બોલતી તે સુંદરી ગર્ભને મસ્તક પર [illegible] બહાર નીકળી. અનેક [illegible] વિરમય, કરણ, [illegible] હમેશાં બોલતી તે સુંદરી [illegible] વસ્ત્ર ધારણ કરેલી, ધુળથી ધુસર થયેલ [illegible] થયેલા કેશવાળી તે સુંદરી ઘણું [illegible] દેખાવા લાગી. પછી ઉકરડાના [illegible] તેમાં જે કાંઈ સુંદર વસ્તુ હોય, તે પતિની પાસે મૂકી બોલતી કે—"હે પ્રિયતમ! આમાં જે કાંઈ સારું ભોજન હોય તે તમે ગ્રહણ કરો અને બાકી જે કાંઈ નિરસ હોય, તે મને આપો" એ પ્રમાણે કહી નિરસ પદાર્થનો આહાર કરતી તે કાપાલિકની [illegible] જેમ, રાક્ષસીની જેમ અને પિશાચીની જેમ સ્મશાનમાં [illegible] કરતી. તે સર્વ હકીકત જાણીને તેણીના પિતા [illegible] વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે દેવ! મારી પુત્રી કોઈ દુષ્ટ ગ્રહથી ગ્રહણ કરાયેલી હોય એમ જણાય છે, તો તેણીને જે કોઈ સારી કરે તેને હું મનોવાંછિત આપીશ, એવો આપ આખા પુરમાં પટહ વગડાવો" આ પ્રમાણે તેણે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી. તે હકીકત સાંભળીને રાજકુમારે વિચાર્યું કે—"અહો! એ મૂર્ખ સ્ત્રી પ્રેમરૂપી પિશાચવડે ગ્રસ્ત થઈ છે, બીજો કોઈ પિશાચ તેણીને વળગ્યો નથી; તો હું બુદ્ધિબળથી તેણીને પ્રતિબોધ પમાડું." એમ વિચારીને કુમારે રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—"હે પિતા! જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું આ વણિકની પુત્રીને બોધ પમાડું." ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે—"હે વત્સ! જો તું તેણીને સ્વસ્થ કરવા શક્તિમાન હો તો તે ઠીક છે, મારે આ વણિક ઉપર એટલો ઉપકાર કર." પછી રાજપુત્રે કોઈ બીજું રૂપ લઈને સ્મશાનમાં જઈ

બન્ને જણને કોને સોંપ્યાં ?" કુમારે કહ્યું—"માયાદેવી રક્ષણ કરવા
માટે પ્રિયંકરને સોંપી છે અને પ્રિયંકર માયાદેવીને સોંપ્યો છે. હવે
ચાલો, આપણે પણ ત્યાં જ જઇએ." એમ કહીને તે બન્ને જણ ત્યાં આવ્યા,
પણ ત્યાં પ્રિયંકરને તથા માયાદેવીને જોયાં નહીં, તેથી સુંદરી અત્યંત
દુઃખ પામી, અને કુમાર પણ કપટથી મૂર્છા પામ્યો. પછી સાવધ
થઇને કુમાર બોલ્યો કે—"હે બહેન! હવે શું કરવું? તારો પતિ
મારી પ્રિયાને લઇને જતો રહ્યો. તે તેણે ઠીક કર્યું નથી." તે સાંભ-
ળીને સરળ સ્વભાવવાળી સુંદરી વિચાર કરવા લાગી કે—"મારો
પતિ આની પ્રિયાનું હરણ કરી બીજે સ્થાને લઈ ગયો, આવા
આચરણથી તે અનાર્ય, નિર્દય અને કૃતઘ્ની જણાય છે." પછી કુમારે કહ્યું
કે—"હે ભદ્રે! આવા પ્રકારની સ્થિતિમાં હવે આપણે શું કરવું?"
તે બોલી કે—"હું કાંઇ પણ સમજતી નથી, તમે સમજો તેવા છો
તેથી કહો કે હવે શું કરવું?" કુમારે કહ્યું—"હે ભદ્રે! તું કહે છે
તે સત્ય છે, તેથી સાંભળ—આ જીવ એકલો જ આ સંસારમાં સર્વદા
પરિભ્રમણ કરે છે. તેમાં પ્રિય કોણ? અને પ્રિયા કોણ? આ સંસા-
રનું સમગ્ર સ્વરૂપ વીજળીની જેમ ક્ષણવાર દેખાય છે, અને ક્ષણમાં
નાશ પામે છે. માટે સર્વથા અનિત્યાદિક ભાવનાઓનો આશ્રય કર.
સંયોગો પરિણામે વિયોગ કરનારા જ છે, અને ઉદયકાળ પરિણામે
અસ્ત પામે છે, તથા ભોગો મહારોગની જેવા દુઃખદાયી છે. આ જીવ
ચોરાશી લાખ યોનિમાં ભ્રમણ કરતો નટની જેમ વિવિધ પ્રકારના
સ્વરૂપોને પામે છે. એમ જાણીને હે બહેન! તું સમ્યક્ત્વને અંગીકાર
કર." આ પ્રમાણે હે મણિરથ કુમાર! તે રાજપુત્રે સુંદરીને પ્રતિ-
બોધ કર્યો. તેથી તે સમકિતને પોતાને ઘેર આવી. તેના પિતાએ
મહોત્સવ કર્યો અને "રાજકુમારે સુંદરીને પ્રતિબોધ પમાડ્યો" એમ
આખા પુરમાં તેનો યશ પ્રવર્ત્યો.

આ પ્રમાણે વૃત્તાંત કહીને ભગવંતે કહ્યું કે "હે મણિરથ કુમાર!
જે સુંદરીનો જીવ છે, તે તું છે. તે જન્મને સમ્યક્ત્વરત્નને માટે પ્રયત્ન
કરતાં તું મૃત્યુ પામીને માનભટ થયો, ત્યાંથી પદ્મસાર નામે દેવ થયો,
ત્યાંથી ચવીને કુવલયચંદ્ર રાજા થયો, ત્યાંથી સૌધર્મ દેવલોકમાં વૈડૂર્ય
નામે દેવ થયો, અને ત્યાંથી ચવીને તું મણિરથ કુમાર થયો છે.

હતા, તેના વક્ષઃસ્થળમાં મનોહર હાર શોભતો હતો, અને તેના [illegible] સ્થાનપર મણિનાં કુંડળો વિલાસ કરતાં હતાં. તે પુરૂષ સમવસરણમાં પ્રવેશ કરીને 'જય જય' શબ્દ બોલતો ત્રિજગતને પાવન કરનાર [illegible] એવા પ્રભુને વંદના કરીને બોલ્યો કે—"હે નાથ! [illegible] તે જોયું, સાંભળ્યું અને અનુભવ્યું, તે સત્ય [illegible] છે? કે અસત્ય છે? તે કહો." ત્યારે ભગવાન બોલ્યા કે—"હે દેવાનુપ્રિય! તે જે જોયું, તે સર્વ સત્ય છે." તે સાંભળીને તે પુરૂષ તત્કાળ સમવસરણમાંથી નીકળીને ચાલ્યો ગયો. તે [illegible] ગૌતમ ગણધરે પૂછ્યું કે—"હે સ્વામી! [illegible] મોટું કૌતુક લાગે છે." ત્યારે તીર્થંકર બોલ્યા કે—

"અહીં નજીકમાં જ અરૂણાભ [illegible] નામે રાજા છે, તેને કામગજેન્દ્ર નામે પુત્ર છે. [illegible] પોતાની પ્રિયંગુમતી નામની પ્રિયા સાથે [illegible] કહેને નગરમાં રહેલા વૈભવ વિલાસોને ભોગવતો હતો [illegible] કોઈ વણિકની હવેલીની અગાશીમાં એક કન્યાને કંદુક[1] ક્રીડા કરતી જોઈને કુમારને તેનાપર મહા અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો. '[illegible] સાથ છે; એક ક્ષણમાં રૂપ કોઈ કારણ નથી, [illegible] રૂપ વૃદ્ધ છે.' તે કુમારે પાસે રહેલી પોતાની પ્રિયાના [illegible] મનોવિકાર ગુપ્ત રાખ્યો, પરંતુ તેણીએ તે તે સર્વ જાણી લીધું. પછી તે વણિકપુત્રીનું જ ધ્યાન કરતો કુમાર અત્યંત ઉદ્વેગ પામવા લાગ્યો. તે જોઈને પ્રિયંગુમતીએ વિચાર્યું કે—"પતિને ઉદ્વેગ થવાનું કારણ તેથી વણિકપુત્રી પતિના ચિત્તમાં વસી છે તે જ છે." એમ નિશ્ચય કરીને પ્રિયંગુમતીએ તે વણિકપુત્રીની તેના પિતા પાસે માગણી કરીને કુમાર સાથે પરણાવી; તેથી અત્યંત પ્રસન્ન થયેલા કુમારે પ્રિયંગુમતીને કહ્યું કે—"હે પ્રિયા! તે વખતે તે મારો મનોભાવ જાણ્યો, તે બહુ ઠીક થયું; માટે હે પ્રિયા! બોલ, હું તને શું વરદાન આપું?" ત્યારે તે બોલી કે—"હે પ્રિય! જે કાંઈ તમે જુઓ, સાંભળો કે અનુભવો,

1 કંદુક=દડો.

પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાનું આરાધન કર્યું. તે વિદ્યાએ અમને જણાવ્યું કે—'કામગજેન્દ્ર કુમાર ઉજ્જયિની તરફ જાય છે. અને અત્યારે તે વનમાં સૈન્યનો પડાવ નાંખીને રહેલો છે.' તે જાણીને અમે આપની પાસે આવેલી છીએ. તો હે દેવ! હવે અમારી પ્રિય સખીનું જીવિત આપને આધીન છે. માટે વિલંબ ન કરો, અને જલદી ચાલો કે જેથી કદાચ હજુ સુધી પ્રિયંગુમંજરીને આપણે જીવતી જોઈ શકીએ." તે સાંભળીને કામગજેન્દ્ર કુમારે કહ્યું કે—"એ કે મારે અવશ્ય આવવું છે, તોપણ મારી પ્રિયાને હું આ વાત નિવેદન કરું." ત્યારે તે બોલી કે—"હે દેવ! આપ સર્વ નીતિમાં પ્રવીણ છો, છતાં સ્ત્રીને રહસ્ય કેમ કહો છો! શું આપે લોકોમાં કહેવાતો આ શ્લોક સાંભળ્યો નથી!

निपतमानः सुवर्णेन, नागराजोऽब्रवीदिदम् ।
स्त्रीणां यो गुह्यमाख्याति, तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ १ ॥

ગરુડવડે હરી જવાતો નાગરાજ આ પ્રમાણે બોલ્યો કે 'જે માણસ સ્ત્રીઓને ગુપ્ત વાત કહે છે, તે માણસનું જીવિત તે ગુપ્ત વાત કહ્યાંસુધી જ રહે છે. અર્થાત્ વાત કરે કે તરત જ તેના જીવિતનો અંત આવે છે."

કુમારે કહ્યું કે—"આ બાબતમાં એક કારણ છે, તે એ છે કે એકદા મેં મારી પ્રિયાને વરદાન આપ્યું છે કે—"હું જે કાંઈ જોઉં, સાંભળું કે અનુભવું તે સર્વ તને નિવેદન કરીશ." એમ કહીને કુમારે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું કે—"હે પ્રિયા! હું હમણાં જાઉં છું." તે બોલી કે—"જેમ આપને રૂચે, તેમ આપ કરો." એમ કહીને પછી રાજપુત્રીએ હાથ જોડીને તે બન્ને વિદ્યાધરીઓને વિનંતિ કરી કે—"આ મારા પતિને હું થાપણરૂપે તમને સોંપું છું, માટે તેને જલદી અત્રે લાવીને મને પાછો સોંપજો." તે વાતનો અંગીકાર કરીને તે વિદ્યાધરીઓ કુમારને વિમાનમાં બેસાડીને આકાશ માર્ગે ઉડી. તે જોઈ તે પ્રિયંગુમંજરીએ વિચાર્યું કે—"શું આ તે કોઈ માયા હશે! કે શું આ તે સ્વપ્ન હશે! આ વિદ્યાધરીઓએ હરણ કરેલો મારો પતિ પાછો આવશે કે નહીં?" ઇત્યાદિ વિચાર કરતાં તે અત્યંત ખેદયુક્ત થઈ. તેવામાં રોતી રહી અદ્રશ્ય રહેલું તે વિમાન પાછું આવ્યું. તે જોઈને

નરેશ્વર! પ્રભાત સમયે નિદ્રા મોહનો ત્યાગ કર, અને કર્મનું ઉન્મૂલન કરવામાં સમર્થ એવા સદ્ધર્મનું અવલંબન કર. આ સંસારરૂપી સાગર મહાભયંકર અને દુસ્તર છે, એમ જાણીને સ્ત્રીઓનો સંગ તજી દઈ ધર્મરૂપી નાવને અંગીકાર કર." તે સાંભળીને કુમારે સ્ત્રીઓ પ્રત્યે કહ્યું કે—" અહો! આ બંદીજનનો શબ્દ અહીં ક્યાંથી સંભળાય છે!" એટલે સ્ત્રીઓ બોલી કે—" હે સ્વામી! અમે કાંઈ પણ જાણતી નથી કોઈ બંદીજન દેખાતો નથી, માત્ર શબ્દ સંભળાય છે. " એ પ્રમાણે તે બંદીએ સાત દિવસ સુધી 'જય જય' શબ્દપૂર્વક સંસારમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે તેવા વચનો સંભળાવ્યાં. તેથી કુમારનું ચિત્ત વિરમયથી પ્રફુલ્લિત થયું. પછી "આ બંદી હંમેશાં અવશ્ય અહીં આવે છે, માટે તેને જ હું પૂછું." એ પ્રમાણે કુમાર બોલ્યો, તેટલામાં તે દિવ્ય બંદી પ્રત્યક્ષ થઈને " હે કુમાર ! જય પામો, જય પામો." એમ બોલ્યો. ત્યારે કુમારે તેને પૂછ્યું કે-' હે દિવ્ય પુરૂષ! જલદી કહો કે તમે અહીં શા કારણથી આવો છો ! અને હંમેશાં મારી પાસે વૈરાગ્યનાં વચન શામાટે બોલો છો ?' તે દિવ્ય પુરૂષ બોલ્યો કે—" હે વત્સ! જો તારા મનમાં કાંઈ કૌતુક હોય, તો આ પાતાલ ગૃહમાંથી નીકળીને પછી પૂછ." કુમાર બોલ્યો—" શું આ પાતાલ છે! અહીં વસતાં મને કેટલો વખત ગયો? અને ક્યા માર્ગે હું અહીંથી બહાર નીકળું!" દિવ્ય પુરૂષ બોલ્યો કે-" આ તો ગૃહ (પાતાલ) છે. તું અહીં બાર વર્ષથી રહેલો છે. માટે આ વિવરને માર્ગે તું જલદી બહાર નીકળ. " તે સાંભળીને કુમાર બહાર નીકળવા ઉભો થયો, એટલે તે બંદી અદૃશ્ય થઈ ગયો. પછી તે સર્વ સ્ત્રીઓએ કુમારને નમસ્કાર કરીને પૂછ્યું કે—" હવે આપ શું કરવાની ઇચ્છા રાખો છો!" કુમારે કહ્યું કે—" હું કોઈ દિવ્ય જ્ઞાની પુરૂષ પાસે જઈને પૂછીશ કે—આ બંદીએ જે કાંઈ કહ્યું છે તે સત્ય છે કે અસત્ય છે! અને તે પ્રમાણે કરવાલાયક છે કે નહીં!" તે સાંભળીને તે સ્ત્રીઓ બોલી કે—" હે સ્વામી! તમે જે માર્ગને અંગીકાર કરશો, તે જ માર્ગને અમે પણ અનુસરશું." તે વાત સ્વીકારીને કુમાર તરત જ ઉઠ્યો, અને તે જ વિવરના માર્ગે બહાર નીકળ્યો, એટલે અમને અહીં રહેલા જાણીને તેણે અમારીપાસે આવી મનનો સંદેહ પૂછવો અને તેનો જવાબ લઈને તે અહીંથી ગયો. તે ચંદ્રયશનો પુત્ર વૈરિ-